

sodobnost

Revija za književnost
in kulturo

Uvodnik *Andrej Blatnik*: Senca v branju **Mnenja, izkušnje, vizije** *Marko Pavliha*: Kislo grozdje, podlost, zarota ali odrešenje? **Pogovori s sodobniki** *Cvetka Bevc s Ferijem Lainščkom* **Sodobna slovenska poezija** *Maja Vidmar*: Pesmi, *Aleš Jelenko*: Slutnja **Sodobna slovenska proza** *Miha Mazzini*: Radosti pisateljskega življenja, *Tanja Božić*: Duhovi **Spomini** *Tone Hočevnar*: Dopisnik iz Havane **Sodobni slovenski esej** *Jernej Kusterle*: Kulturni mostovi **Sodobni slovenski potopis** *Peter Zupanc*: Staviti na Hongxi **Alternativna misel** *Holbrook Jackson*: Strah pred knjigami **Razmišljanja o(b) knjigah** *Jelka Kernev Štrajn*: O novejši poeziji *Andreja Medveda* **Sprehodi po knjižnem trgu** *Veronika Simoniti*: Ivana pred morjem (*Ana Geršak*), *Miklavž Komelj*: Larvae (*Lucija Stepančič*), *Jedrt Lapuh* *Maležič*: Vija vaja ven (*Matej Bogataj*), *Irena Rozman*: Western za L. S. (*Diana Pungeršič*) **Mlada Sodobnost** *Milan Petek - Levokov*: Lov za templjarskim zakladom (*Gaja Kos*), *Feri Lainšček*: Moje najljubše pesmi o živalih (*Ivana Zajc*)

ISSN 0038-0482

Letnik 83, številka 9, september 2019

Glavna urednica:

JANA BAUER

Odgovorni urednik:

EVALD FLISAR

Pomočnica glavne urednice:

Katja Klopčič Lavrenčič

Člani uredniškega odbora:

ddr. Igor Grdina, Jože Horvat, dr. Boris A. Novak, dr. Marko Pavliha,
Ivo Svetina, Dušan Šarotar, Alenka Urh, Dušanka Zabukovec

Strokovna sodelavka:

Katja Kac

Lektorica:

Katja Klopčič Lavrenčič

Izdajatelj:

Kulturno-umetniško društvo Sodobnost International

Naslov uredništva:

Sodobnost, Stare Črnuče 2b, št. 12, 1231 Ljubljana

+ 386 (0) 1 437 21 01 (uredništvo)

041 913 214 (odgovorni urednik)

Elektronski naslov: sodobnost@guest.arnes.si

Uradne ure za sodelavce od 10. do 14. ure
(po vnaprejšnjem telefonskem dogovoru).

Kazalo

Sodobnost 9

september 2019

Uvodnik

Andrej Blatnik: Senca v branju 1127

Mnenja, izkušnje, vizije

Marko Pavliha: Kislo grozdje, podlost,
zarota ali odrešenje? 1137

Pogovori s sodobniki

Cvetka Bevc s Ferijem Lainščkom 1153

Sodobna slovenska poezija

Maja Vidmar: Pesmi 1170

Aleš Jelenko: Slutnja 1177

Sodobna slovenska proza

Miha Mazzini: Radosti pisateljskega
življenja 1183

Tanja Božić: Duhovi 1196

Spomini

Tone Hočevar: Dopisnik iz Havane 1202

Sodobni slovenski esej

Jernej Kusterle: Kulturni mostovi 1214

Sodobni slovenski potopis

Peter Zupanc: Staviti na Hongxi 1224

Alternativna misel

- 1237 *Holbrook Jackson: Strah pred knjigami*

Razmišljanja o(b) knjigah

- Jelka Kernev Štrajn: O novejši poeziji*
1243 Andreja Medveda

Sprehodi po knjižnem trgu

- Veronika Simoniti: Ivana pred morjem
1255 (*Ana Geršak*)
1259 Miklavž Komelj: Larvae (*Lucija Stepančič*)
Jedrt Lapuh Maležič: Vija vaja ven (*Matej*
1263 *Bogataj*)
Irena Rozman: Western za L. S. (*Diana*
1267 *Pungeršič*)

Mlada Sodobnost

- Milan Petek - Levokov: Lov za
1271 templjarskim zakladom (*Gaja Kos*)
Feri Lainšček: Moje najljubše pesmi o
1274 živalih (*Ivana Zajc*)

Uvodnik

Andrej Blatnik Senca v branju

Foto: Matjaž Bajželj

Letos poletja ne preživljam na potovanju, kakor sem počel skoraj vsako leto od polnoletnosti dalje. Spoznavanje daljnih neznanih dežel sem zamenjal za ponovno seznanjanje z bližnjimi in bolj znanimi. Tistimi, ki živijo v zapisanih besedilih. V knjigah, pa tudi v časopisih in revijah. Nekatere od izbranih knjig berem prvič, druge ponovno, da v njih znova uživam ali pa da vidim, kako so se spremenile oziroma kako sem se od prejšnjega branja spremenil jaz. Bolj se poletje izteka, bolj se zdi to dobra ideja. Daljne dežele so si v vseh teh letih, ko sem potoval po njih, postajale vse bolj podobne; še manj privlačne jih je naredilo to, da so postajale vse bolj podobne domači deželi, in ona njim. *Globalizacija*, zmiguje slehernik, je ulica, na kateri živimo, in tisti, ki prej ni imel pitne vode v bivališču, zdaj pa jo ima, tisti, ki prej ni mogel kupiti iphona za vogalom, zdaj pa ga lahko, se globalizacije veseli, kaj daje iskalcu drugačnosti pravico, da nad njo negoduje?

Svet se res spreminja. Včasih, tam nekje na začetku govorjenja o globalizaciji, smo že drobne razlike povzdigovali v nebo, fetišizirali, opozarjali, da celo vodilne globalizacijske blagovne znamke svoje izdelke prilagajajo vsakemu tržišču posebej, da McDonald's nima po vsem svetu enake ponudbe (kako naj bo v islamskem svetu svinjsko meso v burgerju? in v hindujskem goveje?) in Coca-Cola ne enake stopnje sladkosti. V tem smo videli upanje za ohranjanje različnosti sveta. Danes se pritožujemo, da

so po blagovni znamki enaki izdelki drugačni, ko jih kupimo čez mejo, da čokolada nima enakega okusa in da je pri nas v njej manj čokolade, da so ista čistila, kupljena bolj severno, manj toksična. Drugačno nam pomeni slabše, in slabše nam ni všeč; da lahko pijemo vodo iz pipe, medtem ko je veliko sveta še zmeraj ne more, pa se nam zdi samoumevno. Sploh pa imamo izbiro, izbira je važna, če nam ni všeč voda, ki priteče iz pipe, bomo pač pili kupljeno v plastenki, ne da bi prav dolgo razmišljali, kaj bo s plastenko, ko se odžejamo, s tem naj se ukvarjajo drugi, prihodnji ljudje.

Svet se je spremenil, in branje se spreminja z njim. Zdi se, kot da zdaj branje, vsaj branje knjig ali drugih zahtevnejših besedil, postaja za marsikoga tuja, daljna dežela, kamor se le najpogumnejši odpravljajo iskat neznano. Včasih smo imeli bralni proces za enega osnovnih mehanizmov spoznavanja drugačnosti, zdaj pa, včasih potožimo, si tudi knjižne vsebine, vsaj tiste v množičnem obtoku, postajajo vse bolj enake. Ena izmed knjig, ki sem jo bral to poletje, je bila tudi (prvopisna, drugopisna in tako naprej, vse do zadnje različice) razprava Sama Ruglja *Krčenje*, ki govori o slovenskem založništvu zadnjih let, pa tudi o z njim povezani eroziji duha. Priročen izgovor ob delu v komunikacijskem krogu knjige je, da se poslovanje krči zlasti zaradi te erozije duha, saj da ljudje nočejo več brati zapletenejših vsebin, saj da ljudje sploh nočejo več brati, ampak raje gledajo različne zaslone.

Kdor je (podobno kot osrednji lik mojega romana *Spremeni me*, ki si oči-ta, da je ljudi z ustvarjanjem uspešnih oglasnih sporočil zapeljal v napačne odločitve) nagnjen k samoobtoževanju za stanje sveta, morda pomisli, da drži tudi obratno – da je duh erodiral med drugim tudi zato, ker smo ga začeli poudarjeno zalagati s poplitvenim bralnim gradivom. Dr. Gašper Jakovac je v Delu, 20. avgusta 2019, povzel raziskavo Durante/Pinotti/Te-sei, objavljeno v American Economic Review (torej ne, kakor bi se lahko glasil običajen hitropotezni ugovor, v kakem levičarskem propagandnem trobilu, ampak v več kot stoletje stari zelo vplivni znanstveni reviji), o zaslugah medijske družbe Mediaset za uspeh strank Naprej, Italija in Gibanje 5 zvezdic. Naraščanja njune priljubljenosti ni spodbudila le pristranskost poročanja, ampak predvsem navidezno nepolitični razvedrilni televizijski programi, ki so z zmanjševanjem kognitivnih sposobnosti ustvarili podlago za hitropotezno mišljenje populistov. Ni še znanstveno raziskano, da imamo vedno bolj populistične državne voditelje zato, ker ljudje berejo zmeraj bolj plitvo, kot spremembe v branju opisuje Nicholas Carr v knjigi *Plitvine* (2010, slovenski prevod 2011), vendar je ta hipoteza precej bolj verjetna kot pa obratna.

Založniška in medijska usmeritev v plitvine najbrž ni nastala z zamisljivo 'poneumimo ljudi, da jim bo lažje vladati', to je stranski učinek, verjetneje jo spodbuja nereflektirano upanje, da bo tako trga več – da bo lažje vsebine bralo več ljudi. Pa so nehali brati še tisti, ki so prej brali več, na primer izobraženci – podatki raziskav *Knjiga in bralci* iz let 2014 in 2019 to jasno kažejo.

Bralne raziskave običajno povprašajo po številu knjig, ki ste jih po lastni odločitvi prebrali v zadnjih dvanajstih mesecih. Bojda so nekateri časi primernejši za branje kot drugi, in če ni druge možnosti, se verniki branja lahko tolažimo, da je naš čas pač manj primeren; ko bo minil, se bo to spremenilo. Bojda so razlike tudi med letnimi časi. Kroži nekakšno splošno prepričanje, da je pravi čas za branje poletje. Z dopusti človeku vrne prosti čas, ki ga je v turboproizvodnem ritmu že skorajda izgubil, in v poletni vročini prija zleknjenost in branje v senci! Temu prepričanju se pridružuje tudi mnenje, da poleti večinoma beremo kaj lahkotnejšega, da se pač sprostimo od utrujajočega, včasih ubijajočega ritma materialne in duhovne proizvodnje. (*Branje v senci* se imenuje tudi rubrika v reviji *Literatura*, ki se pojavlja le poleti in prinaša, uganili ste, lažje berljiva besedila.)

Nekaj let sem veri, da je poletje čas plažnega branja, skušal ugovarjati z izsledki neke nemške raziskave, ki je ugotovila, da vse več ljudi na počitnice s seboj jemlje ne lažje, temveč zahtevnejše knjige, takšne, za kakršne v tekočem traku vsakdana ne najdejo časa in zlasti ne osredotočenosti. Ni se prav prijelo. Založbe, knjižnice in naključni mimoidoči kot najboljše knjige za poletni čas, torej za edini čas, ko naj bi ljudje imeli čas brati, vztrajno priporočajo knjige, ki jih je najlažje prebrati, t. i. 'lahkotno branje'. To ni edini razlog, je pa zanesljivo eden od razlogov, da slovenske bralne raziskave prinašajo vse bolj porazne izide.

Poletje je tudi dober čas, da o poletnem branju in o branju nasploh lahko kaj izvemo iz kakega slovenskega medija. Recimo iz Delove priloge *Svet kapitala*, v kateri nas na zadnji strani, v ustrezno naslovljeni rubriki *Zeitgeist* z nadnaslovom *Vsakdanje navade uspešnih ljudi*, oblikovalci sodobnega duha časa, večinoma poslovniki, seznanjajo s tem, kaj berejo. Ena takih uspešnih je recimo pred časom priznala, da je njena najljubša knjiga *Galeb* Jonathana Livingstona. Ali pa ni tako priznala, temveč je naslov knjige Richarda Bacha predrugail lektor ali redaktor, morda kdo tretji, ki je bral besedilo pred objavo? (Čeprav je marsikaj v trenutku preverljivo na spletu, se tisti, ki misli, da ve, raje zanese nase in pravilne podatke popravi v napačne: tipičen fenomen tovrstne mentalitete je, da pisateljice, celo svetovno znane, v sklanjatvah spreminja v pisatelje.)

Koliko ljudi sploh še bere besedila, preden gredo v tisk? Število napak, ki jih najdemo, in ne govorimo le o Delovih straneh in o slovničnih napakah, se eksponentno povečuje. Cinik bi rekel: če vse manj ljudi bere besedila *po* objavi, je edino somerno, da jih vse manj bere tudi *pred* objavo. In kak pisateljski kolega bi zdajle morda že vzrožil: zakaj naj bi mi pisatelji brali *Svet kapitala*, če pa svet kapitala ne bere nas? Bomo še na ta način potrjevali, kaj je prevzelo vodilni glas tega sveta? Ali ne izjavlja danes, v ponedeljek, 29. julija 2019, predsednica zbornice zdravstvene in babiške nege na prvi strani Dela, ko hoče opozoriti, da zdravstveni delavci potrebujejo boljše delovne in življenjske pogoje: "Zdravstvo bo največja gospodarska panoga." Za poudarjanje zaslug zdravstva ni več dovolj prepričljivo, da nas ohranja žive in kolikor se da zdrave – lažje bo utrdilo svoj pomen, svojo vrednost v naši zavesti, če poudarimo, da ima razen tega, da nas ohranja žive in zdrave, tudi dodano vrednost: bo tudi največja gospodarska panoga, ustvarjala bo denar.

Upočasnimo, upočasnimo. Ostanimo še malo v *Svetu kapitala*. Hipotetični pisateljski kolega naj bi se prej razburil, da poslovneži ne berejo slovenskega leposlovja. Tomaž Žnidarič, direktor Ljubljanskih mlekarn, podjetja s 600 zaposlenimi, v petek, 19. julija 2019, izpričuje drugače: zagotavlja, da bo letos poleti prebral trenutni slovenski literarni kanon: *Belo se pere na devetdeset*, *In ljubezen tudi*, *Jezero*. Izbor mu vsako leto naredi žena, ki je pravi knjižni molj. Zanj je dopust edini čas, ko zmore prebrati kakšno knjigo, to je postal nekakšen ritual, pravi.

Tako ugotavljajo tudi knjižne raziskave: branje ni več pogoj, brez katerega v današnjem svetu ni mogoče preživeti, saj brez branja sveta ne bi bilo mogoče razumeti, temveč vse bolj razvedrilna dejavnost, ki si jo izbiramo glede na svoje osebne interese in, kakor nas v svojih razpravah o konstituiranju družbenih razredov prek potrošnje, tudi potrošnje kulture, opozarja Pierre Bourdieu, tudi glede na pričakovanja naše okolice. Ta pa ne pričakuje več, da beremo knjige. Ne leposlovnih, ki nam ponujajo celostnejše videnje sveta, ne strokovnih, ki stroke onkraj dnevnih funkcionalizmov umeščajo v širši kontekst. Niti tistim, ki se zaposlujejo v knjižni industriji, kaj šele vsem drugim, na pogovoru za službo ne zastavijo preprostih vprašanj: Kaj ste nazadnje prebrali? Kaj o prebranem mislite? Očitno velja prepričanje, da branje in mišljenje ne prinašata dodane vrednosti.

Tomaž Žnidarič nas v svojem intervjuju opozarja: "Podjetje je uspešno le, če so uspešni njegovi zaposleni – torej jih moram s svojim vedenjem neprestano motivirati. Motivirani so, če so spoštovani, slišani, upoštevani, primerno nagrajeni in če čutijo, da so soustvarjalci uspešne zgodbe podjetja." Pametno povedano, zdaj morda priznava celo tisti prej omenjeni

hipotetični pisateljski kolega. Vendar se zamisli: kako pa sem v podjetju Slovenija, d. o. o., spoštovan, slišan, upoštevan in nagrajen jaz? Pa pustimo zdaj splošna jadikovanja o samostojnih kulturnih delavcih pod pragom revščine, ki jim takoj sledijo trezni nasveti 'najdite si drugo delo, če niste dovolj dobri v trenutnem', in se ozrimo po kulturnih vrhovih. Ti ne sežejo prav visoko. Nagrada za najboljši roman leta ne doseže menedžerske mesečne plače, plačilo za objavljeno knjigo, podprto s subvencijo, je enako povprečni mesečni plači v javnem infrastrukturnem podjetju, državna nagrada za življenjsko delo v kulturi dosega dva odstotka odpravnine po petih letih direktovanja banki v državni lasti, naši ustvarjalci na gostovanja na najuglednejše festivale ne potujejo v poslovnem razredu. Nič čudnega torej ni, da morajo slovenski ustvarjalci emigrirati v druge donosnejše dejavnosti, s katerimi subvencionirajo svojo ustvarjalnost – in si hkrati zmanjšujejo čas in energijo, namenjeno ustvarjalnosti.

Igor Bavčar je v intervjuju s Petrom Franklom v *Financah* leta 2005 na vprašanje, kdo so največji zmagovalci tranzicije, ki se je končala, med drugim rekel: "Rekel bi, da je to menedžment podjetij ... /.../ Tisti, ki je sodeloval tudi pri privatizaciji, je imel od tega nekaj osebnih koristi. Največja porazenka je najbrž tehnična inteligenca, ki je izpadla pri privatizaciji in pri preoblikovanju nekaterih pomembnih podjetij, ki so bila odvisna od njenega znanja. Srednji sloj je še razmeroma močan, zaposlenost visoka. Zmagovalcev ne bom imenoval."¹

Imena neimenovanih zmagovalcev so se v preteklih desetletjih pojavljala tako v medijih kot v obtožnicah, nekateri so zdaj v zaporih, med njimi za zdaj tudi še Igor Bavčar. So pa bili v tranziciji udeleženi tudi tisti, ki niso bili omenjeni ne med zmagovalci ne med poraženci, recimo cela humanistična in umetnostna inteligenca, ki je na izročilu prednikov skozi generacije ustvarjala podlago, iz katere je slovenska država leta 1991 lahko nastala, kar se je zdelo še nedolgo prej skoraj nemogoče – sam Bavčar je še leta 1988 v intervjuju za *Teleks* rekel, da je vprašanje samostojnosti Slovenije še vprašanje generacij. Te inteligence ni na seznamih najbogatejših Slovencev, vse šibkejši je tudi njen, kot bi rekel Pierre Bourdieu, simbolni kapital – v pregledu najvplivnejših Slovencev, ki ga je pred časom naredila neka revija, je splošno priznано najuspešnejši slovenski pisatelj Drago Jančar pristal šele na 94. mestu, pa čeprav je nazorsko blizu temu mediju, ki se strastno zavzema za narodnostne reči. Med stotimi vplivneži je bil edini s področja kulture.

¹ Ilinka Todorovski in Petra Sovdat: *Vsa življenja Igorja Bavčarja*, str. 211.

Kultura očitno nima več vpliva, ki ga je imela pred osamosvojitvijo, marsikdo pripominja, da je z njo izpolnila svojo zgodovinsko vlogo (in postala odveč, k temu doda vsaj v mislih). Skupnosti se očitno ne povezujejo več z branjem istih besedil, kot je ugotavljal Benedict Anderson v svoji knjigi *Zamišljene skupnosti* (1983, prva slovenska izdaja 1998), in kultura jih več ne kultivira, še več, zdi se, da ne gre za menjavo ene paradigme z drugo, torej da bi branje in kulturo nadomestila nova, času ustrežnejša družbena veziva, ampak da takšna veziva z izginevanjem branja in kulture z javnega obzorja preprosto izginjajo; vsaj z javnega obzorja.

S tem nismo povedali nič novega, vsaj ne ljudem, ki berejo to besedilo. Ustvarjalci na to neprenehoma opozarjamo in si s tem v svetu, kjer je merilo (zlasti finančna) uspešnost, nemara celo slabšamo status. Poslabšujemo pa ga tudi, literarno rečeno, tako rekoč dobesedno znotrajbesedilno. Književnost recimo tako, da hoče zmanjšano tržno vrednost svojega polja nadomestiti s prestopanjem v druga. Prilagajanje zaradi modernizacije je sicer pogoj, brez katerega ne gre, nekaj drugega pa je izguba identitete zaradi prilagoditve. Če pogledamo v širšem bralnem kontekstu, lahko hitro opazimo, da so leposlovne uspešnice zadnjega časa bolj ali manj literarizirane avtobiografije. Ta oblika ni nič novega, morda največji slovenski pisatelj Lojze Kovačič je bil popoln avtobiograf, a za morda največjega slovenskega pisatelja ga nimamo zaradi njegove res posebne življenjske zgodbe (že če se spomnimo na nenavadno migracijsko pot iz Švice v Slovenijo, zadostuje, pa smo komaj začeli!), temveč zaradi načina, kako jo je znal zapisovati. Današnje pisave so v primerjavi z njegovo precejšnje poenostavljanje, čeprav se izrazna sredstva tudi v leposlovju, ne le v sodobnejših umetnostnih praksah, ves čas množijo. Kot da bi sodobni recepcijski trendi hoteli sporočiti, naj se literatura odreka bolj zapletenim narativnim postopkom, postaja naj čim bolj splošno dostopna, da bo sploh še kdo do nje dostopal (da bo 'privlačna za potrošnika', bi temu rekla trženjska fraza), in raje kot o tem, kaj je treba povedati, naj razmišlja o tem, kaj bi si ljudje želeli brati. Leposlovje tudi z naglo množječimi se osebnoizpovednimi knjigami postaja eno od možnih pomagal, ne pa cilj pisanja. Pikro bi bilo mogoče dodati, da je dandanes očitno zelo veliko ljudi neizpolnjenih v lastnih življenjih, da si vsaj posredno, z uživanjem resničnostnih šovov, telenovel ali kot-da-avtobiografske literature želi živeti tuja.

Idealist skuša ob takšnih diktatih opozarjati, da trg ni zadnja mera našega bivanja. Sprašuje, koliko knjig je prodal France Prešeren za časa svojega življenja, pa je danes vseeno največji slovenski pesnik in morda (čeprav je pesnik, bi rekel cinik) eden najpomembnejših Slovencev vseh časov.

Zatrjuje, da zahtevnejša ustvarjalnost nikdar ni imela velikega občinstva in tudi dandanes je tako, ne le v literarnem polju. (Tudi na koncert Ensemble Modern, morda najboljšega orkestra za sodobno resno glasbo na svetu, je v Cankarjev dom prišlo zelo malo ljudi, navkljub odličnim slovenskim skladbam, vključenim v program. Izkušeni Mitja Rotovnik, ki je sedel zraven mene, je rekel, da je vesel, da jih je sploh toliko.) Občasno pa tudi sodobna in zahtevnejša umetnost postane vodilni trend: če jo spremlja dovolj ljudi, ji pričnejo slediti tudi tisti, ki ji prej niso. Tu se kaže moč množice. (Če greste kdaj v gostilno v neznanem kraju, se najbrž le v skrajni sili, ko ni nobene druge izbire, usedete v takšno, v kateri ni nikogar. Polna vas pripelje na misel, da se splača čakati na prosto mizo. Če se boste usedli v prazno, pa se zna zgoditi, še zlasti v kakem turističnem kraju, kjer večina obiskovalcev ne pozna ponudbe, pustimo zdaj ob strani Tripadvisor in podobna pomagala, da se vam bo v kratkem pridružil še kdo, in če boste jedli dovolj dolgo, se bo gostilna medtem morda napolnila in se bo pri vhodu nabirala vrsta.)

Mehanizmi grozdenja delujejo tudi v kulturi. Obstajajo knjige, ki jih morate prebrati, predstave in razstave, ki jih morate videti, koncerti, ki jih morate slišati – če toliko ljudi bere, gleda, posluša te reči, morajo biti že kaj vredne, sporoča seštevke glasu ljudstva, in z nekaterimi rečmi v kulturni ponudbi se je treba srečati že zato, da pokažemo, kako sledimo temu, kar se dogaja. Če ne iz lastnega interesa, pa zaradi kulturnega blefa, bi temu rekel Pierre Bourdieu. Ta se v različnih kulturnih okoljih opira na različne vrednostne lestvice, in ne le blef, tudi resnične prepoznave v polju umetnosti se dogajajo v različnih kotih tega polja. Marko Pokorn je v eni svojih duhovitih kolumn v Delu predlagal, da naj vas, če vas res mora, infarkt zadane med obiskom koncerta Zlatega abonmaja v Cankarjevem domu – takrat boste imeli okrog sebe največ zdravnikov. Za zdravnike ima očitno veliko vrednost klasična glasba, eden večjih slovenskih založnikov zbira figurativno slikarstvo, kdo drug morda celo knjige. V vsej tej poliinteresnosti pa se zdi, tako po izposoji kot po prodajnih številkah, da je zelo malo odjemalcev strastno privrženih spremljanju novega slovenskega leposlovja. Ali novega leposlovja nasploh. Lahko se sicer skušamo tolažiti z velikim številom obiskovalcev vsakoletne podelitve kresnika – če prezremo, da le zelo redki navdušenci pribrodijo na Rožnik tudi takrat, kadar dežuje. Še spremljanje podeljevanja nagrade za najboljši slovenski roman, kaj šele branje teh romanov, je očitno bolj razvedrilo za prosti čas kot strast, zaradi katere smo pripravljeni tudi skozi dež in blato, če je treba.

Naraščajoče usmerjanje v lažje branje že kaže posledice. Nič čudnega, da je za marsikatero branje mogoče slišati, da je 'prenaporno'. Enako se

govori, zanimivo, v zadnjih letih tudi za izobraževalni sistem na vseh stopnjah. Naše kompetence za spoznavanje z neznanim in za duhovne napore se očitno zmanjšujejo, obiskovanja miselnih fitnessov si ne želimo. Kot se telesno vzdržljivost pridobiva s premikanjem mišic, se tudi bralno zmožnost in miselno prožnost pridobiva z branjem. Slovenske raziskave branja nedvoumno kažejo, da ju izgubljam. Kdor se ne premika od lažjega branja k zahtevnejšemu, ravna kot rekreativec začetnik, ki od odločitve za tek do svojega zadnjega tekaškega dne preteče samo tistih petdeset ali kolikor koli že metrov, ki jih je zmogel na prvi dan. In čeprav se nam zdi tak tekač čuden, smo veseli bralcev, ki sploh še kaj berejo, bralni podatki pa kažejo monokulturalizacijo.

Seveda lahko rečemo, da je profanizacija in infantilizacija branja posledica profanizacije in infantilizacije založniških programov in njihove medijske promocije, kar je logična preživitvena prilagoditev profanizaciji in infantilizaciji sveta. Res pa je tudi obratno: spremenjena mentalna kapaciteta v medijih in založništvu vpliva tudi na spremenjeno mentalno kapaciteto v svetu, razen če je založništvo skupaj z drugimi medijskimi praksami postalo dejavnost, ki na svet nima nobenega vpliva več. V tem primeru je najbrž nekoristno, da še obstaja, saj prihodki, ustvarjeni iz tega naslova, niso zelo impresivni, število zaposlenih pa je vse skromnejše. Vse manjši dotok kapitala terja vse več dela na etični pogon. Revija Dialogi je razpisala anketo o slovenskem kulturnem modelu, med založniki je poizvedovala tudi o razliki med profesionalci in ljubitelji v tem polju. Trditi smemo, da tudi zaposleni v založbah, ne le zunanji sodelavci, delujejo delno ali večinoma ljubiteljsko – njihovi osebni dohodki namreč zaostajajo za povprečjem osebnih dohodkov zaposlenih v Sloveniji, ki so dosegli enako stopnjo izobrazbe; nekateri delajo za minimalno plačo. V založništvu jih nemara zadržuje prav ljubiteljstvo, strast do dela s knjigami, vera, da je njihov posel vsaj delno tudi poslanstvo. Kako dolgo bo mogoče delovati na (delno? večinsko?) tovrsten pogon, je seveda odvisno od občutkov, ki jih opisuje Tomaž Žnidarič: koliko se bodo počutili spoštovani, slišani, upoštevani, primerno nagrajeni in koliko bodo čutili, da so soustvarjalci uspešne družbene zgodbe. Nenehno družbeno poudarjanje, da je založba samo tovarna kot vsaka druga, takih občutkov ne prinaša, in prepričanje, da je knjiga tržni izdelek, katerega vrednost določa zgolj in samo trg, seveda tudi ne.

Običajni izgovori, zakaj je za sodobne ali manj do uporabnika prijazne literarne pisave toliko manj interesa kot za komodificirane, se glasijo, da gre tu za neke samozadostne ustvarjalce, ki pišejo zase in za komaj koga

drugega, da je njihovo pisanje zaprto v zelo ozek, neprepusten krog. Slišimo lahko tudi, da je slovenski literarni sistem na splošno zaprt vase, a takšne trditve je težko potrditi z realnimi dejstvi. Število izdanih (zlasti leposlovnih) knjig na prebivalca je v Sloveniji med najvišjimi na svetu, o čemer govorimo že dolgo (in je še zmeraj med najvišjimi, čeprav se je v zadnjih letih nekoliko zmanjšalo), za vstop v leposlovno ustvarjalno polje pa niso potrebne nobene formalne kvalifikacije. Od vseh tradicionalnih umetnosti edino za besedno nimamo izobraževalnega sistema na visokošolski ravni. Prav tako literarno polje ne zahteva strukturiranih postopkov za uveljavitev – Bronja Žakelj je objavila svojo prvo knjigo in z njo osvojila tako bralce kot nagrado za najboljši roman, ne da bi prej objavljala v literarnih revijah in nastopala na javnih branjih, kakor svetujemo piscem začetnikom. In ne le do objavljanja, tudi do branja knjig lahko po zaslugi odlične mreže slovenskih splošnih knjižnic brezplačno pride vsak, ki to želi. Literarno polje je, na kratko rečeno, eden najbolj sleherniku dostopnih družbenih podsistemov v sodobni Sloveniji.

Cinik bi najbrž zastavil vprašanje, ali je to zares prednost ali morda slabost, ali si ni s to dostopnostjo literarno polje pravzaprav pridobilo statusa nečesa nepomembnega in nezavezujočega. Občasno se pojavljajo pobude, da bi bilo treba prodajati vstopnice za literarne večere, saj naj bi ljudje šele takrat začeli ceniti, kaj za ta denar dobijo – vendar redki poskusi v tej smeri doslej niso spodbudili večjega zanimanja odjemalcev. Prav tako ni videti, da bi višajoče se cene novih izvirnih leposlovnih knjig povečevale povpraševanje po njih – nasprotno, zdi se, da bi bilo precej lažje dokazati nasprotno. Še večji cinik bi povprašal, kakšen sklep lahko naredimo glede na znana dejstva, da v slovenščini vse več ljudi leposlovje piše (tako je vsaj mogoče sklepati po številu izdanih knjig slovenskega leposlovja), vse manj pa ga bere (tako je vsaj mogoče sklepati po prodaji teh knjig). Morda ima smisel v sodobnem svetu samo pisanje, ne pa tudi branje? Le kaj bi na ta preobrat njegove znane mantre, da književnost brez bralca obstoji zgolj intencionalno, rekel Roman Ingarden?

Res, zakaj brati, to je tisto vprašanje, s katerim se v današnjem svetu vse večkrat srečamo, zanj sklicujemo delovne skupine in pišemo bodrilna gesla. Vsakič, ko pride do nejevernega vprašanja, zakaj bi sploh brali, saj je v sodobnem času na voljo toliko fascinantnejših početij, mi pride na misel odličen roman *Cesta Cormaca McCarthyja*. Dogaja se v postapokaliptičnem času, ko se vsi borijo za preživetje, ko nihče več nima osebne identitete, in tudi za očeta in sina, ki hodita po zapuščenih cestah proti obali, na kateri bi bilo morda mogoče preživeti, v nobenem trenutku ne vemo, kaj sta bila

prej in kaj sta počela. Preteklost se prikaže le enkrat: ko sta napadena, saj pomenita hrano, oče iz svoje preteklosti povleče znanje, ki izda, da je bil, dokler je civilizacija obstajala, očitno zdravnik. Znanje iz preteklega časa jima pomaga, da živita, in pomaga jima, da živita na človeški način: da ubijata samo, kadar sta napadena, in da ne jesta človeškega mesa kakor večina drugih preživelih.

Znanje očitno pomaga celo v postapokaliptični družbi. Zaenkrat je znanje vseh preteklih časov, s človeškim kontekstom vred, dostopno zlasti v zapisani obliki, najbolj v knjigah, zato se branju ne smemo odreči. Razen če se hočemo odreči tudi vsemu drugemu.

**Mnenja,
izkušnje, vizije**

Marko Pavliha

Kislo grozdje,
podlost, zarota ali
odrešenje?

Najtemnejše noči pripravljajo najsijajnejše zore ...
Šri Aurobindo: *Integralna joga*

Prolog

Sufijsko reklo uči, da imamo zares le tisto, česar ne moremo izgubiti v brodolomu. Ker človek na takšno bistrost v spanju zlahka pozabi, se mi je nekoč sanjalo, da sem se kot vrhunski športnik povzpел do samega jadrnega finala evropskega prvenstva, a ko je že kazalo, da bom prvak, me je iz globočin napadel povodni pirat in me tako preklemansko poškodoval, da sem stežka priveslал do cilja. Tam so me diskvalificirali, ker naj bi bil pod vplivom dopinga, pa tudi sicer da ne izpolnjujem kriterijev za zmagovalca. "Če bi hotel kdo po malem zasuti prepad med dnevom in nočjo," je razmišljal Tagore, "bi to trajalo večnost. A sonce vzide in tema je pregnana – en sam trenutek zadošča, da premagamo neskončno razdaljo."

Poznate občutek olajšanja, ko se prebudite iz nočne môre, recimo tik preden vas usmrtijo ali po graji iz matematike ali po izgubljeni tekmi, in po nekaj sekundah zbežanosti z nasmeškom ugotovite, da je bilo vse

skupaj le sen povsem običajne noči? Pri meni sprva žal ni bilo tako, zdaj je že bistveno drugače.

V šestdesetih letih prejšnjega stoletja je bila v laični javnosti deležna široke podpore fazna teorija žalovanja po Elisabeth Kübler-Ross, ki se je sicer ukvarjala predvsem s terminalno bolnimi, a je petero etap umiranja in žalovanja obravnavala kot identične v vseh primerih bolečih izgub: zanikanje (tajitev), jeza, pogajanje (barantanje), depresija in sprejetje. Dandanes bojda poznamo "le" tri faze, ki se prepletajo in jih doživljamo tudi ob drugih tragičnih dogodkih. Prva je začetno stanje šoka, dvoma in negacije smrti, ko se nikakor ne moremo sprijazniti s katastrofo, druga je akutno žalovanje s telesnim in čustvenim nelagodjem ter socialno osamitvijo, tretja faza je vrnitev v normalno življenje. Proces lahko traja od nekaj tednov in mesecev do enega leta ali več, nekatere dimenzije navezanosti (na osebo, cilj, stvar) pa nas zaznamujejo za vse življenje.

V zadnjih mesecih sva bila s soprogo zaradi mojega odmevno domnovenega poklicnega zdrsa alias "karijerne smrti" skorajda prisiljena preživeti vse faze žalovanja, ne glede na prevladujočo teorijo ali prakso: od zanikanja, da se kaj takega nama pač ne more pripetiti, do neskončne jeze zoper anonimneža in evropske biriče, prek tolažbe, da še ni vse izgubljeno, do kratke depresije in dokončnega sprejetja z odrešenjem. Zato je dozorel čas, da o tem odkrito spregovorim z določeno distanco, *česar še nisem zmožel v svojem prvem popisu*¹ te življenjske odisejade, ko sem, priznam, jadikoval kot tipična žrtev, zdaj pa vem, da še zdaleč ni šlo vse po gobe.

Justus Lipsius

Gospod Justus Lipsius se je vpisal v zgodovino kot flamski filolog, filozof, humanist, profesor in pisatelj, ki je v 16. stoletju obudil antični stoicizem in ga prikrojil krščanstvu. Z njegovim imenom se ponaaša zajetna stavba v Bruslju, kjer sta nekoč zasedala Svet Evropske unije in Evropski svet, danes pa poleg administrativnega osebja gosti predvsem konference, seje, sestanke in groteskna zaslišanja. Če se bom nekoč še česa spominjal o tem objektu, bo to vogalni obelisk slovenskega predsedovanja Uniji, na katerem je v štiriindvajsetih jezikih izpisan začetek Prešernove himnične

¹ Eseg je dozorel v zagrenjeni prsti moje kolumne na spletnem portalu Ius-Info, ki je bila 12. junija 2019 objavljena pod naslovom *Anamneza neke kandidature, diagnoza in terapija*. Če sem se tedaj čutil žrtvovanega, se danes počutim odrešenega, kar bo nemara še komu pomagalo v stiski.

kitice Živé naj vsi naródi, kajti še vedno naivno hrepenim “dočakat dan, da koder sonce hodi, prepir iz svéta bo pregnan.”

Petek, 7. junija, ob 8.55, lučaj od vhoda na Rue Froissart 108, ki je pičlih deset minut hoje oddaljen od hotela NH. Objem in poljub najdražji, preden odkorakam do namrgodenih varnostnikov, medtem ko se po stari pristrčni navadi še nekajkrat zasukava in si na daleč malce vraževerno pomahava. Čez eno uro bo začela tiktakati moja huda ura razosebljanja, ki je bila naravnana že pred štirinajstimi meseci, toda pojdemo na začetek zgodbe o metaforični justifikaciji nekega slovenskega jurista. Nočem bevskati kot Ezopova lisica, ki je previsoko grozdje javno ozmerjala za kislega, ampak hočem obelodaniti “mojo resnico”, pa sami presodite, kdo ima prav in kje se je zalomilo, ali sem osmoljenec, poraženec, luzer, nesposobnež in častihlepen ambicioznež, sem se nečimrno precenil in stopil v prevelike čevlje, ali pa sem nemara klonil pred premišljeno podlostjo. Vsekakor sem se iz te prigode ogromno naučil, in če kdo dvomi o resničnosti besed, da kar človeka ne ubije, ga krepí, zagotovo velja izkustvena ugotovitev, da je zaceljena duša na mestu brazgotine odpornejša.

O birokratskih in sodnih dejstvih

Lani v začetku aprila je Ministrstvo za pravosodje na podlagi Zakona o predlaganju kandidatov iz Republike Slovenije za sodnike mednarodnih sodišč objavilo razpis za dve mesti za sodnico ali sodnika na Splošnem sodišču EU v Luksemburgu. Sodišče EU je ena od sedmih institucij EU (*Cour de justice de l'Union européenne*), ki jo sestavljata dve jurisdikciji: Sodišče (*Cour de justice*), ki je bilo ustanovljeno leta 1952, in Splošno sodišče (*Tribunal*), ki razsoja od leta 1989. Sodišče za uslužbence (*Tribunal de la fonction publique*) je sodilo poldrugo desetletje, potem pa je v okviru reforme sodne strukture Unije pristojnosti preneslo na Splošno sodišče, ki ni zgolj “splošni oddelek”, marveč samostojno sodišče. Od letošnjega septembra naj bi bilo okrepljeno s podvojenim številom sodnikov, iz vsake države naj bi bila po dva, skupaj torej šestinpetdeset. Sodišče EU, ki ga ne smemo zamenjevati z Evropskim sodiščem za človekove pravice v Strasbourgu, skupaj s sodišči držav članic skrbi za enotno uporabo in razlago prava Unije za več kot 500 milijonov ljudi in približno 24 milijonov gospodarskih družb. Zagotavlja spoštovanje prava pri interpretaciji in uporabi evropskih pogodb, nadzira zakonitost aktov institucij Unije, skrbi, da države članice izpolnjujejo obveznosti iz pogodb, in na predlog nacionalnih sodišč razlaga evropsko pravo.

Za mednarodnega (evropskega) sodnika sme po našem pravu kandidirati oseba, ki izpolnjuje pogoje za vrhovnega ali ustavnega sodnika, pri čemer je slednjo olajšavo prinesla novela zakona in omogočila naskok na najbolj prestižne pravniške funkcije tudi tistim, ki (žal) nimajo pravniškega državnega (pravosodnega) izpita. Ker je službeni jezik Splošnega sodišča francoščina, naj bi imeli v konkretnem primeru prednost francosko govoreči kandidati, zakon pa predpisuje aktivno znanje jezika ali vsaj enega od jezikov, ki se na mednarodnem sodišču uporabljajo kot uradni jezik. Uravnoteženo naj bi bila zastopana oba spola. Ministrstvo za pravosodje posreduje popolne (zajetne) vloge predsedniku republike, ki po pridobitvi mnenja Sodnega sveta in Vlade predlaga državnemu zboru potrebno število kandidatov, lahko tudi več.

Prijavilo se nas je osem moških in dve kolegici, ena je pozneje odstopila. Razpisni rok se je iztekel po prvomajskih praznikih, nato so se v začetku junija odvile predčasne državnozborske volitve, sredi meseca pa je ministrstvo o kandidatih obvestilo predsednika države. Po konstituiranju novega državnega zbora sem pisal vodjem vseh poslanskih skupin, rekoč, da bi se jim z veseljem osebno predstavil. Odzvali so se skoraj vsi, nekateri hitro, drugi z nekajmesečnim zamikom. Pri pretežni večini je srečanje potekalo dostojanstveno, strokovno in prijazno, z izjemo ene poslanske skupine, kjer sta me mlajša strokovna sodelavka in njen sotovariš v navzočnosti vodje obravnavala kot smrkavca na izpitu, brez obzirnosti in spoštovanja, bržkone zaradi nabiranja točk pri šefu, ki je večino časa molčal.

Domači državni kvartet

Prva kocka je padla novembra na seji Sodnega sveta – ustavnega organa, ki sem ga navzlic nekaterim očitkom, ki letijo nanj, doživel kot profesionalnega, a dopuščam možnost, da sem pristranski, ker me je uvrstil v najožji izbor. Z vidika poznavanja evropskega prava je omembe vreden podatek, da je bila tedaj članica tudi prof. dr. Verica Trstenjak, nekdanja sodnica na Splošnem sodišču in generalna pravobranilka na Sodišču EU, ki je meni in bržkone tudi drugim kandidatom verodostojno postavila tehtna in konkretna vprašanja s področja prava EU. Domala soglasno, le z enim vzdržanim glasom, je bil sprejet sklep, da Sodni svet na prvem mestu, brez prednostnega vrstnega reda, podpira dosedanjega sodnika na Splošnem sodišču Mira Preka in mojo malenkost, na drugem mestu

izr. prof. dr. Klemena Podobnika in mag. Saša Severja, ostale kandidate in kandidatki pa ocenjuje kot primerne.

Takoj po seji je po kuloarjih in v nekem dnevniku zaokrožilo oportunistično "razumevanje" tega sklepa, da sva bila prva dva kandidata izbrana za "Prekovo" sodniško mesto, ker se mu konec avgusta 2019 izteče drugi šestletni mandat, druga dva pa za drugo mesto, ki so ga Slovenija in druge države članice EU pridobile zaradi reforme sodišča. Že s preprosto uporabo jezikovne, teleološke in logične razlage bi še nepravnik zmogel razbrati, da je takšna interpretacija privlečena za lase, kar je nedvoumno razvidno iz dopisa Sodnega sveta predsedniku republike, v katerem je podrobno obrazložil svoje mnenje o prijavljenih kandidatih. Eden od razočarancev je zaradi domnevno nepredvidljivega in nepreglednega odločanja Sodnega sveta vložil tožbo v upravnem sporu s predlogom za začasno odredbo, ki jo je vrhovno sodišče zavrglo, neuspešno je nadlegoval tudi ustavno sodišče.

Sodni svet bi nemara resda bilo treba reformirati, a je še vedno edini kompetenten organ za vsebinsko presojanje ustreznosti kandidatov za domače in tuje sodniške funkcije. Posebej pazljivo bi bilo treba preučiti predlog ustavne sodnice, pravnice in psihologinje prof. dr. Katje Šugman Stubbs glede uvedbe objektivnega testiranja sposobnosti tožilcev in sodnikov, ampak to je posebna tematika, ki ne sodi semkaj.

Slovenska vlada je kajpak diplomatsko ugotovila, da smo vsi kandidati primerni za razpisani sodniški mesti. Sledilo je lobiranje pri poslankah in poslancih, brez katerega dvomim, da bi uspel na domačem ledišču, po katerem so kot črni hokejski ploščki frčale politične zamere, zavist in sovražnost. Ko sva se s soprogo odločila za kandidaturo, sva si obljubila, da tega zagotovo ne bova počela, ampak tudi tokrat sva se zredila zaradi zarečenega kruha.

Predsednik se je po posvetovanju s poslanskimi skupinami in pogovoru s kandidati odločil za sodnika Preka in zame. Mediji so bolj ali manj objektivno poročali o njegovem predlogu, če zanemarim slabšalne oznake nekaterih rumenih ali izrazito politično obarvanih, predvsem zaradi mojega nekdanjega političnega udejstvovanja. Nekajkrat sem bral ali slišal, da je predsednik za sodniško funkcijo predlagal tudi "pravnika" Marka Pavliho, pa bi moralo biti obče poznano, še posebej novinarjem, da za katero koli sodniško mesto lahko kandidira le pravnik, ne pa recimo astrofizik, ginekolog, politolog, inženir ali duhovnik. Vztrajno se je tudi pojavljala "novica", da se na razpis ni prijavil dosedanji sodnik dr. Marko Ilešič, ki je v resnici že tretji mandat sodnik na Sodišču in ne na Splošnem sodišču ter se bo na koncu mandata najverjetneje upokojil, poleg tega pa bi bilo popolnoma

nelogično, da bi se nekdo z “višjega” sodišča prijavil na funkcijo na “nižjem” sodišču. Pojavilo se je tudi nekaj terminoloških napak, bodisi zaradi pomanjkljivega znanja bodisi zaradi pretirano kreativnih lektorjev, recimo da kandidiram na “splošni oddelek” sodišča EU – uradni prevod angleške sintagme *General Court* oziroma francoske besede *Tribunal* je v slovenščini Splošno sodišče in nič drugače.

Na predvečer predstavitve v predsedniški palači je nacionalna televizija na prvem programu šokirala s predvajanjem gnusnih obtožb zoper Mira Preka, ki jih je “slučajno” nekdo zrežiral in sprožil ob “idealnem” času. Žalostno je, da sem se mu v domovini le jaz javno postavil v bran, v Luksemburgu pa njegova glavna pravna svetovalka, vendar pogroma ni bilo mogoče preprečiti. Poslanke in poslanci so izvolili samo mene z absolutno večino petinpetdesetih glasov; dosedanjemu vrhunskemu sodniku mednarodnega ugleda je za nekaj glasov spodletelo. Tedaj seveda še nisem vedel, da vedrim v zatišju pred lastno nevihto ...

Druge presojam po njihovih dobrih lastnostih in ker tudi sam nisem brezgrešen, ne iščem tujih napak, je nekoč povedal Mahatma Gandhi. Podobno uči Sveto pismo (Janez 8):

Jezus pa je krenil proti Oljski gori. Zgodaj zjutraj se je spet napotil v tempelj. Vse ljudstvo je prihajalo k njemu, on pa je sédel in jih učil. Pismouki in farizeji so tedaj pripeljali ženo, ki so jo zalotili pri prešuštvovanju. Postavili so jo v sredo in mu rekli: ‘Učitelj, tole ženo smo zasačili v prešuštvovanju. Mojzes nam je v postavi ukazal take kamnati. Kaj pa ti praviš?’ To so govorili, ker so ga preizkušali, da bi ga mogli tožiti. Jezus se je sklonil in s prstom pisal po tleh. Ko pa so ga kar naprej spraševali, se je vzravnaval in jim rekel: ‘Kdor izmed vas je brez greha, naj prvi vrže kamen vanjo.’ Nato se je spet sklonil in pisal po tleh. Ko so to slišali, so drug za drugim odhajali, od najstarejših dalje. In ostal je sam in žena v sredi. Jezus se je vzravnaval in ji rekel: ‘Kje so, žena? Te ni nihče obsodil?’ Rekla je: ‘Nihče, Gospod.’ In Jezus ji je dejal: ‘Tudi jaz te ne obsojam. Pojdi in odslej ne gréši več!’

Množica je vedno pripravljena verjeti tisto, kar je slabše: *vulgus ad deteriora promptum*.

Bruseljska eksekucija

Po izvolitvi, za katero so mi prezgodaj čestitali mnogi sorodniki, prijatelji, znanci in sveži hipni oboževalci, nisem točno vedel, kaj sledi, razen tega, da me čaka razgovor ali intervju pred posebnim strokovnim odborom, ki je bil

ustanovljen na podlagi Lizbonske pogodbe oziroma Pogodbe o delovanju EU. Tako imenovani Odbor 255 sestavlja sedem oseb, izbranih med nekdanjimi člani Sodišča in Splošnega sodišča, člani najvišjih nacionalnih sodišč in priznanimi pravniki, od katerih enega predlaga Evropski parlament (v sedanji postavi so Nizozemec, Nemec, Portugalka, Španec, Maltežan, Irec in Poljak). Samoiniciativno sem se obrnil na Ministrstvo za pravosodje, Urad za mednarodno sodelovanje in mednarodno pravno pomoč, kjer mi je bila v dragoceno pomoč prijazna gospa, ki mi je razložila, kaj se bo dogajalo v naslednjih mesecih. Z mojo izvolitvijo so seznanili Stalno predstavništvo RS v Bruslju, ki je gradivo posredovalo Generalnemu sekretariatu Sveta EU. Nestrpnost je dosegla vrelišče in prekipela, medtem ko sem čakal na njihov dopis in datum zagovora, ki sem ga končno prejel po prvomajskem premoru. Poslali so mi tudi pojasnila, kako bo potekala zaključna faza, ter navedli, kaj jim moram še poslati (motivacijsko pismo, objavljena dela in, v točno določenem maksimalnem obsegu, "delikatne" pravne primere, pri katerih sem sodeloval v svoji praksi). Rečeno – storjeno, in čeprav sem že več kot leto dni intenzivno študiral evropsko pravo in se izpopolnjeval v francoščini, je napočil čas za intenzivni finale.

Potem se nama je z Ester podrl svet, vsaj tedaj naju je tako (pri)zadelo. V sredo, 29. maja, popoldne sem od generalnega sekretariata prejel formalni poziv v francoščini, naj komentiram priložene anonimne sramotitve, ki so bile odposlane z elektronskega naslova Wilhelma Krolla (zarotniki so si prilastili nemškega klasičnega filologa, ki se je leta 1869 rodil v kraju z obetavnim imenom Frankenstein!), napisane v borni angleščini in podpisane z *Group of EU citizens*. Anonimko sem natisnil in jo odnesel iz domačega kabineta v spodnje nadstropje k ženi, zaprepadeno bled kot stena, rekoč: "To je konec." Potem sem se pobral nazaj v delovni brlog in v pol ure napisal relativno hladnokrven odgovor, *sine ira et studio*, ki sta mi ga moji dami, žena in hči, obe pravnici, še malce izpilili, naslednje jutro pa sem ga odposlal v Bruselj po digitalni in klasični poti. Za odziv so zaprosili tudi Slovenijo. Zelo korektno so ga v mojo podporo napisali na mednarodnem uradu pravosodnega ministrstva s podpisom našega veleposlanika Janeza Lenarčiča na Stalnem predstavništvu v Bruslju.

Anonimnež(i) mi med drugim očita(jo), da ne izpolnjujem kriterijev osebne integritete, ker naj bi med javno predstavitvijo lagal o svoji politični pripadnosti kakor tudi o gospodarskih in predavateljskih izkušnjah iz delokroga Splošnega sodišča. Vrstijo se obtožbe o mojih "radikalnih" izjavah zoper Republiko Hrvaško, kar naj bi povzročilo številne konflikte med menoj in Hrvati, ki so zaposleni na Splošnem sodišču, za nameček

pa naša soseda ne bi spoštovala nobene sodbe, pri kateri bi sodeloval tudi jaz. Ljubeč dopis sklence(jo) s stavkom, da nisem primeren kandidat za sodnika na Splošnem sodišču EU, "kljub dejstvu, da sem bil leta 2017 poročna priča dr. Marku Ilešiču, sodniku na Sodišču EU" (mimogrede, ta moja nadvse prijetna in popolnoma nič sporna zasebna vloga je očitno do te mere zmotila znanega samooklicano plemenitega poslanca, da je vlado obremenil s posebnim poslanskim vprašanjem).

Le kaj še bolj spodbudnega si človek lahko želi pred usodnim zaslišanjem? Kam je poniknila ljudska modrost, da naj sebi in drugim ne nastavljamo spotike? Nekako sem stisnil zobe, da sem tudi poslednji teden posvetil intenzivnemu študiju, toda rane so skelele in klujuvale, saj nisem ne robot ne psihopat.

Poznavalci menijo, da je najverjetnejši avtor teh klevet in laži bodisi nekdo, ki si strašansko, tudi prek trupel, želi evropske sodniške službe, bodisi moj zagrizen sovražnik ali pa varnostno-obveščevalna služba/politiki onkraj Dragonje, Mure in Kolpe. Metodologija je bila ista kot zoper sodnika Preka: diskreditacija tik pred zdajci s posledično diskvalifikacijo. Proti takšnim nevidnim zloveščim mlinom na sociopatski ali politični veter se je kajpak kot posameznik nemogoče boriti, četudi imam marsikaj skupnega z Don Kihotom. Ampak ne gre zgolj za poniglav pamflet in skrajno nečastno potezo, marveč za kaznivo dejanje žaljive obdolžitve ali sramotitve naše države, zato bi bilo prav, da bi pristojni organi zavihali rokave in izsledili storilca, da bi pravica premagala krivico. Kot vem, tega niso storili.

Ko sem torej tistega junijskega dopoldneva, po dežju je celo posijalo sonce, vstopil v omenjeno stavbo, me je najprej zbegala neobičajna polurna zamuda, ker naj bi se morali člani Odbora 255 še "o nečem" posvetovati, predvidevam, da o moji kontaminiranosti zaradi anonimne gnojnice. Ko sem bil naposled priveden v nespodobno predimenzionirano konferenčno dvorano Anne Lindh, ki je za tovrstne dogodke popolnoma neprimerna, me je pričakalo šest mrkih obrazov odbornikov (predsednik nemškega ustavnega sodišča je na žalost manjkal), dva strokovna sodelavca in prevajalska služba za zastekljenim balkonom. Počutil sem se kot obdolženec ali že kar obsojenec pred nasršeno poroto, namesto da bi bil deležen vsaj osnovne prijazne naklonjenosti, recimo kot uradni kandidat Republike Slovenije. Posadili so me za velikansko mizo v obliki podkve, ki mi ni prinesla sreče. Ne bom se spuščal v podrobnosti enournega zaslišanja, nasičenega z raznovrstnimi strokovnimi temami in dlakocepskimi vprašanji, mirno pa lahko priznam, da sem imel zaradi anonimne mesarice, ki se je

spuščala na mojo glavo, in ponižujočega obravnavanja tesnoben občutek, da ni prišla do izraza moja siceršnja komparativna prednost javnega nastopanja. Portugalska inkvizitorka je dokazala, da drži misel Stephena Hawkinga, da imajo ženske problem za vsako rešitev oziroma da se lastno razočaranje – ker je matična država ni vnovič predlagala za sodnico na Splošnem sodišču – kaj hitro sprevrže v zavistno škodoželjnost, izpraševalec na njeni levi pa je prebral vrsto vprašanj v španski francoščini, medtem ko je za angleški del izpita potreboval slušalke. Poljski profesor me je v zaključku pobaral, kako bi doživljal etiko kot sodnik, kar sem pojasnil z etičnim kodeksom za evropske sodnike in znamenitim Ulpijanovim izrekom, upam, da so ga vsi razumeli: *Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere* (Pravna načelo so: pošteno živeti, drugega ne prizadeti, vsakomur priznati tisto, kar mu pripada). Paradoksalno je predsednik odbora prav s tem citatom – mojim odgovorom tudi sklenil izpraševanje na evropskem pravosodnem izpitu.

Navzlic grenkemu priokusu bi si z vso odgovornostjo prisodil oceno dobro, v skrajnem primeru zadostno, nikakor pa ne bi smel “pasti”, ker ne bi smelo iti za preizkus znanja, marveč za spodoben intervju ali avdicijo.

Odbor se je odločil drugače. Ko sva bila z Ester pozneje na letališču Charleroi, so mi z našega ministrstva sporočili, da žal ni šlo ...

To je bilo v petek popoldne, že v soboto zjutraj pa so me klicali z nacionalne televizije, čeprav je le nekaj ljudi vedelo za odborniški izid. Bi poročali tudi, če bi bil izbran? Najbrž ne, ker le slaba novica odmeva in vabi k naslajanju nad tujo nesrečo. Nisem želel komentirati, ker naj se s preiskovanjem kaznivenga dejanja ukvarjajo pooblaščenici, sem pa na svoji duši zopet občutil populizem nekaterih krvoločnih ”novinarjev”, spletnih trolov in napihnjenih tviterašev, ki so anonimne obtožbe namerno prezrli ali v ospredje porinili mojo nesposobnost in neprimernost, ker se bojda na Sodišču EU pač ne ukvarjajo z anonimkami. Hm, zanimivo, morda sem pa kar sam sestavil pismo in ga poslal bruseljskim velikim bratom in sestram, da si zagotovim alibi v primeru, da pogrnem?!

Sprašujem se, ali ni bil Odbor 255 originalno zamišljen kot gola formalnost ali kvečjemu skrajni filter za prestrezanje politično nastavljenih ali drugače osebno neprimernih kandidatov, ne pa kot vrhovni zasliševalec, ocenjevalec in odločevalec? Ali je normalno, da so doslej zavrnila že štiri slovaške kandidate in poprej vrsto izjemno uglednih strokovnjakov iz drugih držav, recimo iz Italije, Švedske, Avstrije in Malte? Mar njegove samovoljno prisvojene pristojnosti ne pomenijo tistega, kar je najbolj močnejše v Uniji, namreč centralizirano ignoriranje zlasti manjših držav članic?

Ali ne bi bilo samoumevno, da so tudi člani Odbora brezhibno dvojezični, če že od kandidatov pričakujejo solidno znanje francoščine in angleščine? Kako je mogoče, da se tako "resen" organ sploh ukvarja z anonimnimi pismi, ki vsebujejo vse znake kaznivega dejanja?

Nisem jokavi kalimero in ne skušam lastne nesposobnosti prikriti s teorijo zarote. Ničkolikokrat sem preigral vprašanja in odgovore ter jih tehtal s čim bolj nepristransko tehtnico, se obtoževal in preklinjal odločitev, da stopim v prevelike evropske čevlje, namesto da bi bil zadovoljen z domačimi copati in občasnim sprehodom po mednarodni preprogi. Naposled sem s pomočjo najdražjih dojel, da se vse to brez anonimnih obtožb ne bi zgodilo, Odbor pa je (ne)hote ustvaril takšno klavarno vzdušje prav zato, da bi jaz sebe krivil za (pod)povprečen nastop.

Zaslужni profesor dr. Janez Kranjc me je v tistem turobnem ozračju sočutno spomnil na rek *Sine auctore propositi libelli in nullo crimine locum habere debent* (Anonimnih spisov se ne sme upoštevati pri nobenem kaznivem dejanju), ki je vzet iz Trajanovega pisma Pliniju mlajšemu, poiščete pa ga lahko v profesorjevi odlični knjigi o pozabljeni latinščini. Cesar je med drugim zavrnil možnost, da bi se v postopkih proti verski ločini upoštevale anonimne prijave, ker nasprotujejo duhu njegove absolutne monarhije (in to pred več kot dva tisoč leti!). Kot nazorno pripomni profesor, takšne anonimke dandanes sprejemamo kot nekaj običajnega ali celo koristnega, namesto da bi se vprašali, "kaj se je zgodilo s temeljnimi vrednotami naše družbe, kje je naša republikanska zavest in kje naš občutek za odgovornost, pravičnost ter svobodo," in tudi kdo je resnično avtor teh pisanj, ker bi se pri tem zlahka pokazalo, "da so anonimke le pretveza in alibi za obračunavanje z različnimi (političnimi) nasprotniki".

Profesor na drugem mestu citira Seneko, ki se je spraševal, ali je vzgojna načela sploh treba posebej utemeljevati. Avtoriteta učitelja bo obveljala brez utemeljitve, takisto mnenje pravnega strokovnjaka. Za udejanjanje teh načel in osebno zorenje sta potrebna mir in zbranost, najboljše pa je druženje z ljudmi, ki te vrednote tudi živijo. Zdravilo za žalitve je pozaba.

Digitalne anonimke so kot temni internet, za katerega je značilno anonimno in kriptirano sporazumevanje in plačevanje. Anonimne svinjarije ne vplivajo zgolj na naslovnike, ampak vznemirijo tudi in predvsem tistega, zoper katerega so napisane, še posebno če so razlite v javnosti. Anonimnih podležev ne smemo zamenjevati z žvižgači (*whistleblowers*), z bivšimi ali še vedno zaposlenimi ter običajno z imenom in priimkom predstavljenimi osebami, ki razkrijejo neko kršitev, domnevno nepošteno, neetično,

diskriminatorno, neprimerno ali nelegalno dejavnost iz svojega delokroga ter so zaradi tega upravičeni do posebnega varstva.

Znanstveno je anonimke analiziral tudi zasl. prof. dr. Albin Igličar v zvezi z zakonsko dovoljenimi anonimnimi prijavi v inšpekcijskem nadzoru, ki so po njegovem mnenju v nasprotju z moralo in "pravim" pravom. Anonimne pobude, prijave in obtožbe niso pojav zdrave družbe, ampak spodbujajo družbo denunciantov, ovađuhov, nezrelih osebnosti, nesamostojnih, hinavskih in nepokončnih ljudi. To onemogoča vzpostavitev normativne integracije oziroma povezanosti ljudi v različne oblike združevanja ter spodbuja dezintegracijske odnose nasprotovanja in konfliktov. Kadar se prijavitelj skriva v anonimnost, je kršena vrednota človekovega dostojanstva, ki je tudi vrhovna ustavna in zakonska vrednota. Aktivno državljanstvo namreč zahteva spoštovanje elementarnih moralnih norm, kar vključuje državljanski pogum in občutek za pravice sodržavljanov in za krivdo, kadar s svojim ravnanjem povzroči drugemu škodo. Anonimke so z vrednotno-moralnega vidika zavržno ravnanje in tudi v pravu ne bi smele biti dovoljene ali celo spodbujane.

Ko sem od pravosodnega ministrstva naposled prejel uradno "obrazložitev" odbora zaupne narave, sem bil skorajda potolažen, saj so od petih gosto popisanih strani v francoščini kar tri in pol namenili kronološkemu pregledu kandidature in moji biografiji, na zadnji strani so podpisi, zgolj en odstavek pa govori o dokaj abstraktnih razlogih, zakaj nisem ustrezen za sodnika. V poročilu je petkrat omenjena anonimka in oba odgovora, vendar brez njihovega komentarja, s katerim bi se seveda razgalili, razen pripisa, da zaradi mojega neprepričljivega zagovora ni bilo treba presoјati anonimnih trditev (!?). Zoper takšno stališče nisem imel nobenega pravnega sredstva.

Glede medijskega vampirizma sem se že pridušal in se ne bom več, razen tega, da še nikoli nisem bil privezan na takšen sramotilni pranger, niti v času političnega udejstvovanja ne; zdaj šele razumem druge, ki so jih medijsko linčali, ker niso želeli tuliti in klati z volkovi. Večina novinarjev je sicer kolikor toliko korektno poročala, nekaj spletnih in tiskanih *gnojničarjev*, kot jih imenuje moj oče, pa me je kamenjalo, psovalo in zasmehovalo. Neki ambiciozni žurnalista je celo sprožil uradni postopek za obelodanjenje poročila Odbora 255 zaradi informacij javnega značaja, da bi me še bolj namočil v močvaro, namesto da bi kot etični raziskovalec raje izsledil, kdo je sociopatski anonimnež. Ministrstvo za pravosodje me je o tem uradno obvestilo in me pozvalo, naj jim v sedmih dneh sporočim, ali bom vstopil v postopek kot stranski udeleženec zaradi varovanja svojih pravnih

koristi. Odgovoril sem, da tega ne nameravam, ker sem prepričan, da bodo postopek še naprej korektno vodili v skladu z evropskimi in slovenskimi pravnimi pravili in visokimi etičnimi standardi.

Sem pa neskončno hvaležen vsem tistim sočutnim ljudem, ki so me bodrili, kajti v (ne)sreči res ni prijetno, če si sam. Izjemno pozitivno je izstopal članek odgovornega urednika dr. Alija Žerdina v Portretu tedna *Radikalna poročna priča* (Sobotna priloga Dela, 15. junij 2019), kjer je dokaj prizanesljivo ugotovil, da sem glede na politično kilometrino vendarle ravnal nekoliko naivno, ker so intrige sestavni del politike in sodniška funkcija je oblastna funkcija, "ni le čista znanost". Poleg tega najbrž ne izpolnjujem še enega kriterija, krasno je povedal: "Kandidat mora imeti tudi več kot dober želodec."

Prav tako me je prijetno presenetil Marko Crnkovič s prispevkom *Primer Pavliha ali bajke in povesti o nesmrtnih idealih iz leta 1789* (Večer, 16. junija 2019), s katerim je opozoril, "da je lahko vsakdo prepuščen na milost in milost zlonamernosti neznancev, ki o izpostavljenem človeku domnevno vejo nekaj grdega – in se to tudi čutijo dolžne povedati". Anonimke so "oduren, a zanimiv fenomen, ki govori o tem, kako naš svet dandanes funkcionira".

Po vsem tem so bili na potezi predstavniki vlad članic, ki so na julijski konferenci imenovali nove sodnike. Doslej so vselej upoštevali mnenje odbora, kar pomeni, da kandidati z negativno oceno niso bili deležni soglasne potrditve. Pred nekaj meseci sem se retorično spraševal, ali bo slovenski predstavnik dovolj pogumen, da bo izpostavil sumljive okoliščine mojega zaslišanja in samega delovanja odbora ter skupaj z drugimi nezadovoljnimi državami prispeval k pozitivnemu preobratu klavrne prakse. Bo podprl Slovaško pri striženju odbornih peruti? Se bo pogumno in šahovsko boril za navadnega kmeta ali ga bo v pokrskem stilu žrtvoval v korist vsemogočnega kralja in dame? Na ta vprašanja je bilo implicitno odgovorjeno že s takojšnjo (junijsko) objavo novega razpisa za "moje" nesojeno sodniško mesto.

Poskus konstruktivnosti

Potrpljenje božja mast, sem dodobra skusil na svoji koži, saj sem si jo med mučnim čakanjem in negotovostjo tako izdatno namastil, da sem se naposled prerinil skozi vse politične in birokratske luknje, razen zadnje. Ampak vsaka maščoba ima svojo zvrhano mero in tudi topiti jo je mogoče, v primeru mednarodnih sodniških kandidatur z zakonskimi izboljšavami.

Zakon o predlaganju slovenskih kandidatov za sodnike mednarodnih sodišč denimo ne predvideva, kdo je glavni skrbnik kandidacijskega postopka: ministrstvo za pravosodje, predsednik republike ali državni zbor. Zato je najbolj zanesljivo, da nad postopkom vseskozi bdi sam kandidat, kar terja številna sporočila, opomnike in raznovrstne spodbude, da uradniki in politiki opravijo svoje delo. Vseskozi mora biti skrbno proaktiven, vendar naj razumno in intuitivno pazi, da z lobiranjem in drugimi aktivnostmi ne preseže točke zasičenosti. Predsednik republike bi moral imeti pravico, da v primeru pomislekov o osebni in strokovni primernosti prijavljenih kar sam predlaga kandidata, tako kot je to možno pri ustavnih sodnikih, nemara pa bi lahko prav predsedniku v celoti zaupali nalogo, da izbere kandidata na podlagi strokovnega mnenja sodnega sveta in politične opredelitve vlade. Po vzoru zakona o ustavnem sodišču bi morali tudi mednarodnim sodnikom omogočiti, da se po koncu mandata vrnejo na svoje prejšnje delovno mesto.

Večkrat sem pisal o tej problematiki in razmišljal o ustrezni reformi, prvič že na podlagi izkušenj pred sedemnajstimi leti, ko sem kandidiral za sodnika na Mednarodnem sodišču za pravo morja v Hamburgu (ITLOS), ko je šlo narobe marsikaj, a tudi solidno se je kaj odvilo. Šele v tretjem krogu me je premagal 78-letni bolgarski sodnik, ki je tamkaj že odbrenkal en mandat in je veljal za člana "newyorške diplomatske mafije", japonski veleposlanik pa je mene ocenil takole: *"He is too young to become a judge, but he's got a brilliant future."* (Premlad je še, da bi postal sodnik, čaka pa ga sijajna prihodnost.)

Pri mednarodnih sodniških kandidaturah moramo ločiti dva scenarija: prvič, kadar Sloveniji avtomatično pripada eno ali več sodniških mest (npr. na Evropskem sodišču za človekove pravice in Sodišču EU), in drugič, kadar je njen izbranec šele uvrščen v finalno tekmo z drugimi kandidati in o njih odloča mednarodni organ, na primer v okviru Organizacije združenih narodov za sodnike ITLOS in Meddržavnega sodišča (ICJ). To zahteva dodaten čas za lobiranje in angažiranost naše diplomacije, ki jo krni dolgotrajnost postopka, čeravno je odbor ministrov Sveta Evrope slovenski področni zakon ocenil kot primer dobre prakse. Danes mi je jasno, da politike ne moremo in ne smemo popolnoma izločiti iz izbirnega postopka, ker lahko slovenski kandidat postane evropski ali mednarodni sodnik zgolj zaradi odločitve domače države, zategadelj je njen častni ambasador, kajpak ob spoštovanju neodvisnosti in nepristranskosti. Toda zadostovalo bi, da politično vlogo v proceduri odigra vlada namesto parlamenta in še bistveno hitreje bi bilo, je pa res, da bi bila zaradi tega prikrajšana opozicija.

Na ministrstvu menda obstaja nekaj predlogov zakonskih izboljšav, a nič ne kaže, da bodo uresničene.

Epilog: samorefleksija

Poleg množičnih prijaznih odzivov prijateljev, kolegov, znancev in neznancev, ki so mi bili v prvih dneh po bruseljski epizodi v veliko uteho, me je mesec dni pozneje najbolj dregnilo v srce e-pismo bioterapevta Marjana Ogorevca, ki ga objavljam z njegovim dovoljenjem:

Upam, da si se že sprijaznil s tem, kar se ti je zgodilo. Iz tvojega članka veje podzavestni vzorec "jaz sem žrtev, godi se mi krivica". Z njim si nagovoril vse tiste, ki so v vlogi žrtve in se jim dogajajo krivice, teh pa je vsaj 80 odstotkov. Gotovo so sočutni s tabo, jaz pa nisem. S tem lahko narediš kar koli: lahko ignoriraš ali pa transformiraš, saj to znaš. Verjemi, da krivice ni in da se ti je zgodilo ravno tisto, kar si potreboval, da se dvigneš na "višji štuk". Verjetno te čaka nekaj boljšega, pa tega še ne vidiš.

Hvala, dragi Marjan, sem ponotranjil dogodek in se preselil v višje nadstropje.

Slovenski jezuit, teolog in pedagog Karel Truhlar je učil, da beseda *odrešenje* na splošno pomeni "dokončen izhod iz stanja, ki ga je človek občutil kot težo, tlačanje, zatiranje, ječo, a hkrati kot zlo, ki se je človeku zdelo, da se ga z lastnimi silami ne more otresti". Gre za zlo socialne narave, za ječanje izza rešetak biološke in duhovne narave, "za živ občutek, kot da človeška eksistenca nima smisla, za vkljenost v krivdi pred Absolutnim, Bogom ..." Človekovo občutenje in pojmovanje odrešenja naj bi bilo odvisno od tega, kako čuti in pojmuje zlo, ki ga utesnjuje; če nima živega občutka potlačenosti in zla ne zaznava, tudi po odrešenju ne hrepeni.

Vse to sem doživel, preživel in se odrešil.

Čarobnost življenja je tudi v tem, da začetki pripeljejo do zaključkov, ki zopet vodijo v nove začetke in tako naprej v neskončnost kozmičnega kroga. Pretirana navezanost povzroča trpljenje, zato budizem poudarja nenavezanost, saj za navezanost ni nobene potrebe, ker je vse spremenljivo in hkrati neminljivo, vse dobro pride in gre in se vrne. Negotovost naj bi bila ena od življenjskih draži in vir hrepenenja, toda kaj, ko smo mnogi nagnjeni k *ziheraštvu*, namesto da bi se večkrat predajali ekstravertiranemu avanturizmu.

"Velik del Tebe odšel je z menoj in velik del mene ostaja s Teboj, dokler ne bova ponovno Celota," sem za valentinovo prišepnil moji visoki

Ljubezni, ko sem moral sam na enotedensko pot v tujino, ker je zbolela, in dodal še nekaj besed, ki nikdar ne bi smele biti klišejske ali verbalna floskula: "Neskončno te ljubim in želim biti s teboj tudi v naslednjem življenju!"

Po Seneki je treba tudi po slabi letini sejati, zato dobrota ni sirota in je ne smemo umakniti z našega repertoarja, čeravno ne naleti na hvaležnost: *Et post malam segetem serendum*. Po dogodkih sem se že pobral, vsaka reč je za nekaj dobra ali, kot pravita starodavna slovenska pregovora, *človek obrača, Bog obrne in za vsako rit raste palica; dlje ko raste, bolj udari*.

Kolega mi je zaupal primer nekdanjega tožilca in potem ameriškega kongresnik Treya Gowdyja, ki po izteku mandata ni še enkrat kandidiral. Povabljen je bil, da se poteguje za zveznega sodnika, kar je odklonil, saj mu je žena rekla, da je to preveč osamljeno delo in da bi bilo slabo zanj, zato se je raje posvetil odvetništvu.

"Takšna sodniška funkcija te lahko ubije," mi je še napisal, "vsekakor omeji tvoj govor," zato se (me) je spraševal, ali bi mi to, glede na moj temperament, sploh ustrezalo.

V najnovejši Ogorevčevi knjigi *Človek, kam greš?* sem prebral modrost, da nam veselje polomi noge, če nas želi naučiti hoje z berglami. Avtor je doživel delno razsvetljenost, kvantni skok v razumevanje, ko je dojel in mu je odleglo, da mu ni treba nikomur več ničesar dokazovati in da je zadovoljen, če ga sprejmejo ali pa tudi ne, da se mu ni treba več obnašati tako, da bo všečen drugim. Če želimo vedeti, kaj je zgoraj, pogledjmo navzdol, tako znotraj kot zunaj in zgoraj in spodaj, pot navznoter je pot navzven. Kar se zgodi, se mora zgoditi, vse vedno pride na svoje mesto, ko se s čolnom prepeljemo prek reke, nam čoln ne koristi več, zbudimo se na osi sveta!

Gonilni sili v naravi in vesolju sta si navidezno nasprotni, v resnici pa sta komplementarni. Prva pomeni agonistično delovanje, ki razbija staro in vzpostavlja novo stanje, kar je po kitajskem izročilu jang, moški princip, v indijski filozofiji Šiva. Druga sila je antagonistično delovanje, ki želi zadržati staro, *status quo*, kar počneta Višnu in jin. Gre za kontrolni mehanizem, ki se je sprožil tudi na mojem strmem klancu. Marjan daje za primer športnika, čigar psihofizična priprava je bila optimalna, na svetovnem prvenstvu pa je zaradi določenih vzrokov, morda anksioznosti, pritiska občinstva ali samega tekmovalnega vzdušja, dobesedno pogrnil. Zaradi slabega rezultata doživi travmo, ki v njem sproži nasprotno delujočo energijo, in to čutim tudi jaz, zato se mi upira že hipna misel, da bi kadar koli še takole nosil glavo na prodaj. Verjamem, da veselje ni zgolj binarni sistem, kjer sta možna le DA in NE, vmes pa ni nič. Če je atom skoraj v celoti prazen prostor in kozmos temna materija, potem je morda ravno božansko Bistvo tam nekje Vmes, v zlati sredini.

Jorge Bucay je srečo sijajno ponazoril s formulo $S = 1/N$, pri čemer je S sreča, N pa nesreča, torej manjša je nesreča, toliko večja bo sreča. Nesrečo bi lahko "izračunali" tako, da bi od Pričakovanj odšteli Resničnost: $N = P - R$. Če bi znižali pričakovanja, ki so menda glavni vzrok za krizo moških srednjih letih, bi nesreča skopnela, četudi ne bi kaj prida izboljšali resničnosti. Argentinski psihoterapevtski pisatelj v nadaljevanju argumentira naše zablode, da srečo enačimo z uspehom, užitkom, ljubeznijo, izostankom bolečine in pridobivanjem tistega, česar nimamo, namesto da bi našli "drug vir samospoštovanja in dostojanstva, ki ni povezan ne z uspehom ne z zunanjo hvalo in s pomočjo katerega se lahko povežemo s svetom okoli sebe, ne da bi z drugimi tekmovali, kdo pride dlje, kdo skoči višje, kdo je boljši: gre za vez, ki se vzpostavi preprosto zato, ker se zavemo, da pripadamo človeški skupnosti".

Človek se zares uresniči šele tedaj, ko poišče svoje poslanstvo in mu prilagodi ambicije, ki večinoma izvirajo iz okolja in so pretežno umetno vzbu(r)jene. Če poskuša poslanstvo ukrojiti po meri ambicij, je največkrat prizadet in razočaran. Z evropsko sago, ki je bila koristna, dasiravno boleča vaja *razEgovanja*, sem si prepojen in obdan z ljubeznijo dvignil zavest, in to je vse, kar resnično šteje, ne glede na nalepljeno etiketo lisice pod kislim grozdem, a šibko lepilo že popušča. Moj ego je sedaj kot tartuf, globoko zakopan v istrsko zemljo, brez kakršne koli želje, da ga izkoplje izurjena svinja ali pasja mrcina, čeprav bi rad s svojim okusom in vonjem razveselil še kakšnega gurmana. Če se izrazim hrematistično, bi rekel, da se moja nova "dodana vrednost" kaže v totalnem uvidu v zakulisja slovenskih in evropskih političnih mahinacij, katerih algoritmi po *defaultu* izvržejo svojeglave primerke. Nikoli več ne bom *po župi priplaval*, in to spoznanje me nekako radosti, ker ne bom več rinil v ta živi pesek, marveč se bom raje osredinil na tisto, kar me poklicno osmišlja: pisanje in predavateljstvo.

Toplo me grejejo pronicljive besede prijatelja patra dr. Karla Gržana o Bogu, ki je "moja bit v Biti vseh bitij, moj jaz v Jazu vseh jazov in moje zavedanje v Zavesti vseh zavedujočih". Razveselimo se prijetnih zunanjih stvari in dogodkov, osreči pa nas odnos v brezmejni ljubezni – kar osrči, to osreči. Treba je živeti z mladostjo svojega časa, ne pa s časom svoje mladosti: *Il faut vivre avec la jeunesse de son temps, et non pas avec le temps de sa jeunesse*.

Edini pravi *deluks* ali *luksuz*, ki šteje, utripa, sije in greje, sta najina hčerka in sin, pred katerima se lahko skrije še tako imeniten *Luks-emburg*. To sta najina Feniksa, ki takisto rasteta iz pričujočega navideznega pogorišča, zato sem končno osvobojen, z radostjo v sebi in nasmehom na obrazu.

Pogovori s sodobniki

Cvetka Bevc s

Ferijem Lainščkom

Foto: © Murr

Bevc: Pred kratkim je izšel vaš zadnji roman za odrasle z naslovom *Zadoščenje*. Zgodbo o dekletu, ki sproži delovanje astralnih sil, ste delno že opisali v romanu *Astralni niz* leta 1992. Kaj vas je napotilo, da ste se po sedemindvajsetih letih znova lotili obdelave te tematike?

Lainšček: Pa začniva pogovor s kako šalo na moj račun. Po sedmih letih debele kože, ko sem bil do literarnega opusa, ki ostaja za mano, povsem brezbrizen, je očitno nastopilo sedem čutečih let, ko mi ni vseeno, kaj bo ostalo za mano. Vračati sem se začel k romanom, s katerimi že ob izidu nisem bil povsem zadovoljen, ali pa sem z leti spoznal, da bi se jih dalo drugače in boljše napisati. Popravil sem mladinski roman *Velecirkus Argo*, ki je bil potem leta 2015 znova natisnjen pri založbi Beletrina, leta 2017 pa je bil ponatisnjen. Popravil sem roman *Ne povej, kaj si sanjala*, ki je bil z naslovom *Češnjev cvet* leta 2016 znova natisnjen pri založbi Litera. Popravil sem roman *Prvotnost*, ki je bil nato obogaten s čudovitimi ilustracijami Jureta Engelsbergerja in leta 2018 natisnjen pri Mladinski knjigi, leta 2019 pa je pri isti založbi izšel še v angleškem prevodu. No, in praktično znova sem potem napisal še roman *Astralni niz*, ki je letos z naslovom *Zadoščenje* izšel pri založbi Litera. Moja delavnica oblakov se je tako za nekaj časa res spremenila v popravilnico, kar morda ne zveni ravno najboljše, vendar zdaj že lahko rečem, da sem se v njej počutil prijetno. Veliko mi tudi

Foto: Denis Cizar

Feri Lainšček

pomeni, da sem ob pogledu nazaj zdaj pomirjen. Edino delo, ki ga morda še nisem postavil na njegovo mesto, je roman *Trik z vrvo*, saj skriva v sebi veliko metaforo, ki mi je prvič ni uspelo dovolj razvidno predstaviti bralcem. Želim si, da bi nekoč tudi za to našel čas. Potem bom lahko res rekel, da sem pospravil in počistil za sabo.

Bevc: *Zadoščenje* bi lahko označili za kriminalni roman, ki pa vsebuje tudi elemente fantastike in paranormalnega. Toda gonilna sila dogajanja je vendarle ljubezen.

Lainšček: Všeč mi je, da ste prebrali roman na ta način in vam je bila zanimiva tudi tista bolj zastrta in globlje zakopana plast. Seveda v tem delu ne gre le za to, da spolno zlorabljen deklica nima nikogar, ki bi se lahko maščeval, in mora za to poskrbeti duh mrtvega očeta. Gre namreč tudi za to, da je bil ta oče iz njenega življenja na krut način odstranjen, še preden je sploh prišla na svet. Arhetip prepovedane ljubezni, ali če povem bolj dramatično, ubijanje ljubezni, je v resnici tisto, kar v tem primeru daje moč astralnim silam. Zato to ni roman o maščevanju, temveč o zadoščenju.

Bevc: Nekoč ste v intervjuju rekli, je dandanes govoriti o ljubezni po vašem mnenju najbolj angažirano dejanje.

Lainšček: Ne maram cinikov in še bolj ne maram, če se spet pošalim, ironične distance do ljubezni. Menim, da je to bolehna drža, ironiki in ciniki se na koncu običajno tako ali tako znajdejo na psihiatriji in dobivajo tam znane diagnoze, a žal prej napravijo veliko škode. Še posebej je kajpada nadležno, ko cinizem postane družbeni pojav. Prav to pa, menim, se nam tu in zdaj dogaja. Ne le da smo si s tem zastrupili odnose, dopustili smo celo, da taki ljudje namesto nas o marsičem odločajo in nam navsezadnje vladajo. Zato po šolah in sploh povsod govorim otrokom, naj jih kljub drugačnemu ozračju ni nikoli sram in strah odkrito govoriti o ljubezni kot o tistem, kar si vsi najbolj želimo in kar nas osrečuje. Na enem izmed nastopov se mi je tako zarekla parafraza Lennonovega verza "Give Peace a Chance" in sem rekel: "Dajmo priložnost ljubezni." Od tedaj ta svoj na pol ukradeni slogan pogosto uporabljam in se ob tem počutim kot nekdo, ki se bori za pravo stvar.

Bevc: Zdi se, da je ljubezen tudi ena izmed stalnic v vašem romanesknem in pesniškem opusu.

Lainšček: Za spoznanje, da so vsi moji romani v izhodišču ljubezenski, sem potreboval kar nekaj časa. Šlo je torej za odtis tistega, kar pri ustvarjanju prihaja iz nezavednega. Šele tedaj sem se začel s tem tudi konceptualno ukvarjati in sem zastavo ljubezni naposled lahko brez pomislekov dvignil na jambor svojega nemirnega čolna. Moji odgovori na tako vprašanje so

od takrat kratki in preprosti. Prepričan sem, da je na tehničnici dobrega in zla, na kateri ta svet že od nekdaj niha, ravno ljubezen tista metafizična utež, ki pomaga na strani dobrega in zmeraj znova prepreči, da nas zlo ne povleče dokončno navzdol. Verjamem, da ima podobno vlogo tudi v naših intimnih razmerjih, saj nam edina zares podeljuje smisel.

Bevc: Vaši romani tako pri kritikih kot pri bralcih praviloma naletijo na izredno pozitiven sprejem. To se je pravzaprav zgodilo že z vašim prvim romanom *Peronarji*. Kot roman v nadaljevanjih je pred več kot petintridesetimi leti izhajal v takratni reviji Teleks, pomeni pa svojstveno literarno pričevanje o nekem obrobnem življenju Ljubljane, ki so ga zaznamovala alternativna gibanja in pereče družbeno dogajanje v osemdesetih letih. Koliko vas je prav to obdobje zaznamovalo in vas potegnilo na pot pisateljevanja?

Lainšček: Pa saj v *Peronarjih* je to v veliki meri opisano, čeprav v resnici ne gre za povsem biografski roman. Bil sem takrat eden izmed ljubljanskih pohajačev in dolgo sem živel zelo nekonvencionalno. Prihajali smo za generacijo, ki se je družila v znamenitem lokalu Šumi in od tam se spomnim edino še trenutkov, ko je pokojni Vojin Kovač Chubby na zid napisal tisti znameniti poslovilni stavek: "Chubby was here." Pozneje sem bil sopotnik alternativnih gibanj in punkerjev, s katerimi sem celo nekaj časa stanoval na Gornjem trgu na številki 44. Vendar, z današnjega ozira lahko rečem, da so me v tistem času bistveno zaznamovali predvsem ljudje, ki so vsak po svoje vplivali na mojo literarno pot. Med prvimi je bil vsekakor veliki boem in šumijevec Peter Božič, ki je poskrbel za natis romana *Peronarji* v Teleksu in velik del honorarja, ki sem ga dobil, sva skupaj tudi zapila. Pa potem Andrej Hieng, ki je bil sicer poseben kavarniški gospod, a se je, še danes ne vem natanko, zakaj, rad družil z mano. V gledališču v Celju in pozneje v ljubljanski Drami, kjer je bil umetniški vodja, je dal na repertoar kar dve moji drami. Posebno, rekel bi kar očetovsko vlogo je v tistem obdobju mojega življenja imel tudi Taras Kermauner, ki je z mano rad odhajal v Prekmurje. Najini strastni in vihravi pogovori so zelo vplivali na nastanek romana *Ki jo je megla prinesla*, ki ga danes mnogi obravnavajo kot moje najboljše delo. Veliko mi je s svojo naklonjenostjo pomagal tudi Tone Pavček, s katerim sva zmeraj razpravljala predvsem o poeziji in s katerim sva ostala prijatelja vse do njegovega odhoda. No, vsi, ki sem jih doslej omenil, so žal pokojni. V tistem času se je začelo tudi prijateljstvo z Nikom Grafenauerjem, ki me je vpeljal v svet otroške literature in poskrbel za

natis še danes žive *Cicibanije*, pa seveda z Dragom Jančarjem, ki je s svojimi zgodnjimi romani še posebej vplival na moje ustvarjanje. Vsekakor bi lahko še našteval, saj sem z mnogimi ustvarjalci, ki sem jih spoznal takrat, še danes prijateljsko povezan, ampak saj vem, da mi ne bo nihče od njih zameril, če se ne bom zdaj o tem posebej razgovoril ...

Bevc: Romani, ki so potem v nekajletnih zamikih sledili, so prejeli številna priznanja. Roman *Raza* (1986) je prejel Kajuhovo nagrado, roman *Astralni niz* (1993) nagrado Sklada Vladimirja Slejka, roman *Ki jo je megla prinesla* (1993) nagrado Prešernovega sklada, romana *Namesto koga roža cveti* (1991) in *Muriša* (2006) pa sta prejela nagrado kresnik za najboljši slovenski roman. Roman *Nedotakljivi* (2008) je bil celo med desetimi nominiranimi za Europe Book Prize. Tudi v *Muriši* je v ospredju ljubezenska zgodba, roman pa nadaljuje zgodbo iz predhodnega romana *Ločil bom peno od valov*. Dogajanje je v obeh romanih postavljeno v čas druge svetovne vojne v Murski Soboti. Zdi se, da vas prav zgodbe iz Prekmurja posebej pokličejo, da jih zapišete.

Lainšček: Zagotovo sodim med avtorje, pri katerih je *genius loci* bolj razpoznaven. Mislim pa, da moj geografski prostor navdiha ni zgolj Prekmurje, izhajam bolj iz doživljanja širšega prostora Panonije in vse te na videz neskončne ravnice, znotraj katere je prekmurska ravnica pravzaprav le en drobcen fraktal. Verjamem namreč, da ljudje z ravnice zares obstajamo in se v nekaterih odtenkih kolektivne duše razlikujemo od ljudi z drugih in drugačnih geografskih območij. V čem vse so te razlike, je gotovo razvidno tudi iz mojih del.

Bevc: Pa vendar pišete tudi konkretno o Prekmurju. Ali gre pri tem nemara tudi za zavestno odločitev, da se bralcem predstavi del prekmurske zgodovine, da neki čas ne izgine v pozabo?

Lainšček: Veliki Gabriel García Márquez je dejal, da se v eni vasi zgodi vse, kar je za pisatelja pomembno, da lahko napiše roman, ki bo nagovoril ves svet. V tem smislu je Prekmurje zagotovo ta moja vas. Ob vašem vprašanju pa vendarle lahko tudi rečem, da ni povsem brez osnove. Sem častilec Mnemosine, boginje spomina, ki je navsezadnje mati vseh muz in obenem boginja jezika. Ni bila brez razloga obsedena z izumljanjem besed, saj je vedela, da bo lahko le z opisovanjem sveta in ohranjanjem spomina začela nastajati zgodovina. Zavedam se, da Prekmurje ni le moja pesniška vas,

ampak je tudi moja rojstna vas in še kaj. In če bo ostala ta vas brez spomina, je že kmalu v prihodnosti več ne bo. Ali pa bo postala neka povsem druga vas, ki je ne bom več poznal in ne bom znal v njej česa začeti ... Ja, tudi zato pišem o Prekmurju, da se to ne bi zgodilo.

Bevc: Podobno bi lahko veljalo za roman *Raza*. Domnevni glavni junak naj bi bil vaš stari oče, ki je med prvo svetovno vojno izginil neznano kam. Na kakšen način ste preoblikovali neko resnično zgodbo, ki vas je najbrž spremljala od otroštva, v literarno stvarino?

Lainšček: Moj ded je ostal na bojišču druge svetovne vojne in je morda kje pokopan kot neznani junak. V tem mojem romanu pa se je vrnil kot nekdo, ki je kot ranjenec ob eksploziji granate izgubil spomin in se potem znašel v teh krajih kot človek brez identitete. S tem izhodiščem odpira roman vrsto vprašanj, s katerimi sem se pozneje ukvarjal v drugih delih. Ali, recimo, popolna izguba spomina prinaša tudi izgubo vsega tistega, kar je shranjeno v nezavednem? In še, ali se lahko razširjeni jaz, torej tisto, kar Jung imenuje sebstvo, na kak način znova sestavi s pomočjo kolektivnega spomina in kolektivnega nezavednega?

Bevc: Ne glede na to, da so vaši junaki pogosto ljudje iz eksistencialno obrobnihi okolij, svoj izbor razširjate na opise odnosov med različnimi družbenimi sloji, vključujete prekmurske Jude, madžarsko aristokracijo, povzpetniško novodobno malomeščanstvo, iščoče študente. Kaj se s tako raznolikostjo lahko doseže?

Lainšček: No, mogoče sem vam na tistem kar narekoval to vprašanje. Ta moj junak iz romana *Raza* namreč kar nekaj časa misli, da je Jud, in prav ljubezensko razmerje z Judinjo je na koncu zanj usodno. Če bi prišel nekam drugam, bi mogoče mislil, da je musliman in bi bilo na koncu zanj usodno ljubezensko razmerje z muslimanko. A kar je bolj pomembno, v obeh zvezah bi po svoje funkcioniral. Ali spet lahko dodam vprašanje, ali res povsem enako? In tako še večkrat. Zato – če sem prej omenjal delavnico oblakov, sem bil mogoče prav poetičen, a v resnici sila nenatančen. Zagotovo mi ne gre le za oblake. V petindvajsetih romanih se je prepletlo zdaj že toliko usod, da sem doživel marsikaj, kar se v življenju zna zgoditi in marsikaj me še zanima.

Bevc: Posebno mesto pri vas zavzema romska tematika. *Namesto koga roža cveti* je bil prvi roman, ki je postavil v ospredje romsko etnično identiteto

in z njo povezano problematiko. Tudi v vaše nadaljnje ustvarjanje (če omenimo samo roman *Nedotakljivi, Mit o Ciganih*) vpletate njihove zgodbe. Pa ne le zato, ker ste, kot ste sami rekli, "tisti, ki pleše z volkovi". Izhodišča te naklonjenosti gre bržkone iskati v vašem otroštvu ...

Lainšček: V zgodnjem otroštvu, seveda. Kar se nam zgodi tam do šestega leta, nam potem celo življenje barva pogled na svet. Takrat dobimo tista nevidna očala, zaradi katerih eni vidijo, da je kozarec pol prazen, drugi pa, da je pol poln. Zaradi teh očal so eni pesniki teme in drugi pesniki svetlobe, le redki pa lahko potem sploh sedejo v zlati čoln, ki ima to čarobno moč, da lahko pluje k svetlobi in v temo hkrati. Ampak, če se vrnem k Romom, ali predvsem k tistim, ki mi še zmeraj pravijo, da so Cigani in želijo to tudi ostati – imel sem pač srečo, da sem odraščal tudi med njimi. Bili so moja prva šola razumevanja drugačnosti, zato pozneje nisem potreboval več nobene take šole. Naučili so me, da je drugačnost res drugačna. Včasih v dobrem, včasih v slabem, včasih lepša, včasih grša. Vsekakor pa v tem razmerju ni bistveno vprašanje, ali jo zmoremo spremeniti, temveč ali jo znamo sprejeti. Morda so ravno zaradi tega, ker sem jih imel že od malega rad čisto takšne, kakršni so, Cigani v moje življenje natresli veliko lepega. Hvaležen sem jim za obilje prijetnega nemira, radožive sproščenosti, glasbe, plesa, sanj in čustev, predvsem pa za ponotranjeno in neuklonljivo željo po svobodi. Vse bolj se mi namreč zdi, da so v normirani, evidentirani in zbirokratizirani Evropi prav Cigani še zadnje neukročeno ljudstvo. In s kom naj torej ostanem, še sam nepokorjen, če ne z njimi ...

Bevc: Nadrealistični svet vdira v realnost ali pa je ta pregnetena z njim. Vaši literarni junaki so pogosto ujeti v mistični svet, njihovo identiteto oblikujejo mitološke sile, določa jo igra sanj in simbolov. Zakaj?

Lainšček: Vsega tega, kar v zvezi z mojim delom običajno označujejo kot magični realizem ali opisujejo kot nadrealistični svet, sam ne dojemam in ne razumem tako. Zame je to, preprosto, resničnost. Razgaljena do te mere, da ji lahko vidim v dušo. Jung, ki je postavil znanstvene temelje za preučevanje simbolov, je, recimo, pojasnil, da so simboli pravzaprav vsebina arhetipov, izražena v taki obliki, da jo lahko vidimo. Ampak ni dovolj reči, kot v novejšem času sicer radi pravimo, da v resnici živimo v svetu simbolov, temveč je treba predvsem reči, da svet simbolov živi v nas. Arhetipi, po katerih živimo, nas namreč notranje usmerjajo bolj, kot kar koli drugega, kar se nam zdi pomembno. In tako bi lahko po vrsti spregovorila o vsem, kar se nekaterim zdi zgolj moj mistični svet ...

Bevc: Že drugič ste v pogovoru omenili Carla Gustava Junga. Koliko je njegovo delo v resnici vplivalo na vaše ustvarjanje?

Lainšček: Gospod je še zmeraj moj duhovni učitelj in je torej še vpliven. Najbolj pa sem mu v resnici hvaležen, da mi je pomagal takrat, ko mi nihče ni znal pomagati. Dolgo sem namreč mislil, da se mi med ustvarjalnim procesom dogaja veliko tistega, kar sicer opisujemo kot paranormalno, okultno, spiritualno ali zdaj tudi new age, in to se mi nekako ni zdelo v redu. Bilo me je strah in tudi na neki način sram. Držal sem to zase, le redkim sem sploh kaj zaupal in bal sem se javno spregovoriti o tem. Šele pozneje sem odkril Junga, ki mi je zlahka pojasnil, da se mi pravzaprav ne dogaja nič tako neobičajnega, da je to pri mojem ustvarjalnem postopku celo nekaj pričakovanega, zato sem ga potem vrsto let res obsedeno bral in na svoj način postal njegov *fan*.

Bevc: Pravzaprav vaša navezava na Junga ne preseneča, saj je prekmurško-panonsko okolje zaznamovano z ohranjanjem prvinskosti, kar vam bržkone že samo po sebi omogoča stik z arhetipskimi zgodbami. Ali kot je nekoč omenil vaš pisateljski kolega Vlado Žabot, da se je v tej ljudski mistiki ohranilo mnogo starih, tudi poganskih verovanj. Ali je tudi zaradi tega nastala vaša *Poema o ljubezni – Prvotnost*, zgodba o pradačni deklici Njo in njeni arhetipski usodi?

Lainšček: Leta 1996 sem pisal roman *Skarabej in vestalka*, ki sem ga podnaslovil *Roman o plenilcih duš* in s tem malce nakazal, za kaj v njem pravzaprav gre. V ospredju je namreč zgodba z inštituta, v katerem se znanstveniki ukvarjajo z razvojem mikročipa in tehnologije, s katero bi lahko shranili pretežni del človekove osebnosti in jo uporabili tudi po njegovi smrti. Pomagajo si z zlorabo medija, ki se je zmožen po spiritualni poti vživljati v duhovno bitje drugega. Ob nastajanju romana sem se na tej točki kot pisatelj znašel pred vprašanjem, kako dejavnost pravzaprav opisati. Obšla me je nora misel, da bi poskusil to kot medij izvesti kar sam. Ker je bil to ravno čas, ko sem se veliko ukvarjal z Jungom, sem pomislil, da bi si morda lahko pomagal z njegovo metodo aktivne imaginacije, ki sem jo takrat že poznal. Tehnika, s katero se s pomočjo sanjskih podob da ustvariti nekakšen most oziroma dialog med zavednim in nezavednim, me je privedla do deklice Njo, ki pa, kot veste iz romana, ni živela v mojem času. Razumel sem, da mi je po nekem čudežu na razpolago dostop do kolektivnega nezavednega. Zgodbo o pradačni deklici Njo sem takrat

dobesedno izsanjal. Razširila se je čez vse, kar sem predvideval, postala je zajeten in pomemben del romana *Skarabej in vestalka*, ki pa ga je takrat naša kritika večinoma sprejela kot nekakšno newageevsko pisanje in sicer ni bil opažen. Pri tem bi gotovo tudi ostalo, če se mi ne bi ta, zame povsem neverjetna izkušnja srečanja z drugim duhovnim bitjem, tako zelo vtisnila in me pretresla. Bolj ko se je vse skupaj odmikalo, bolj sem se zavedal, da preprosto ne smem mimo nje, obenem pa seveda nisem vedel, kaj lahko sploh napravim. Ključno vlogo je potem odigral moj rojak, nevropsihiater in jungovski psihoanalitik dr. Jože Magdič, eden redkih Slovencev, ki so diplomirali na Jungovskem inštitutu v Zürichu. Opozoril me je, da je zgodba o deklici Njo nadpovprečno nabita s simboli in da je praktično sestavljena iz samih arhetipov. Zaradi tega sem se naposled odločil, da jo vzamem iz romana *Skarabej in vestalka* in ji namenim življenje v samostojni knjigi. Prvič je bila tako kot *Poema o ljubezni – Prvotnost* natisnjena leta 2003, dr. Jože Magdič pa jo je pospremil z daljšo analitično študijo o arhetipih, ki so se mu zdeli v njej posebej zanimivi. Ponovni zapis *Prvotnosti* iz leta 2018, ki sem ga uvodoma že omenil, pa ima seveda tudi svoje razloge. Eden je zagotovo ta, da deklica Njo, vse odkar mi jo je bilo dano spoznati, na neki način živi z mano. Zaradi nje veliko vem o prvobitni ženskosti in marsikdo, ki danes skuša na to temo kar tako razpravljati, se mi zdi smešen. Z leti sem tudi ugotovil, da imajo nekateri bralci s pesniškim in arhaičnim jezikom v tem besedilu še zmeraj težave. To se mi v tem primeru nikakor ni zdelo v redu, saj bi lahko res oviralo razumevanje. Zgodbo sem torej med tretjim posegom predvsem jezikovno uredil in prilagodil sodobnosti. In po dolgem in hudem premisleku sem se odločil še za drugačen konec.

Bevc: Vaša vera v pesniško resnico o tem svetu nemara najbolj odzvanja v romanu *Sprehajališča za vračanje*. Od kje odločitev, da napišete roman v verzih?

Lainšček: Opažam, da ste me res dobro prebrali. Izkušnja s *Prvotnostjo* in snovanje tega romana v verzih imata veliko stičnega. V obeh primerih sem iskal most do nezavednega in odkrite svetove nato postavil v središče dogajanja, le postopek je bil drugačen. Tokrat me je na to neobičajno pot nehote usmeril Boris A. Novak, ki je med nekim pogovorom navrgel, da menda pri iskanju tretje rime možgani delujejo povsem drugače kot ob običajnem rimanju. Zanimalo me je, ali je to res in kako torej delujejo ... Začuda se mi je čez čas res razkril povsem nov način pesniške meditacije. V trojni rimi sem zares lahko videl več kot v čarobni krogli, zato je roman

Sprehajališča za vračanje v celoti in dosledno okrašen s trojno rimo. Toda bolj bistvena se mi zdi seveda vsebina, do katere me je to pripeljalo. Naše nezavedno nas resnično nagovarja v simbolnem jeziku. Mentalni jezik, ki smo ga razvili v ozadju, ne da bi se tega sploh zavedali, je veliko bogatejši, kompleksnejši in zmogljivejši kot ta, ki ga uporabljamo vsakdanje in zavestno. V primerjavi z njegovo zmožnostjo uvida, opisa in izreka smo na tej racionalni strani, na katero se običajno zanašamo in jo v naši kulturi celo poveličujemo, pravzaprav nebogljenčki.

Bevc: "Pripovedovanje zgodb je za človeški rod nekaj tako temeljnega kot uživanje hrane. Zaradi zgodb naše bivanje postane človeško," pravi irski filozof Richard Kearney. Poznate to tradicijo in poslušali ste pripovedovalce ...

Lainšček: Imel sem to srečo, da sta bila mama in oče dobra pripovedovalca. In da so v času mojega zgodnjega otroštva na vasi še živeli ljudski pripovedovalci. Odgovori na moja prva spraševanja o tem, kakšen je ta svet in zakaj je takšen, so bile zgodbe. Šele pozneje sem seveda dojel, kako zelo mi je to v življenju pomagalo, in danes mislim, da mi je bilo verjetno usojeno. Včasih v šali rečem, da nisem postal pisatelj zato, ker sem veliko bral, temveč zato, ker sem veliko poslušal. Ampak, ja, pomembno se mi zdi razumeti, da se je učlovečenje začelo z zgodbo, da je civilizacija nastala s potovanjem zgodb in da bo obstajala, dokler bodo zgodbe potovale iz roda v rod ... Ko govorim o pesniški resnici kot o edini resnici o tem svetu, na katero se lahko res zanesemo, ker je ni mogoče ponarejati, imam v mislih ravno to. Legende, zgodbe, mite, evangelije, pravlјice, ljudsko izročilo, klasično in živo umetniško besedo, saj le to je tisto, kar tihotapi civilizacijske vrednote skozi čas in zmeraj znova poskrbi – če se torej vrnem h Kearneyju – da ostaja naše bivanje človeško.

Bevc: Kdaj veste, katera zgodba se bo prelila v roman in katera bo ostala zapisana kot kratka zgodba?

Lainšček: Predvsem vem, katera zgodba se ne bo mogla preliti v roman. Z zgradbo romana, pa tudi z njegovimi strategijami in taktikami, sem se veliko ukvarjal in imam izdelane svoje zasebne kriterije, po katerih presojam, kaj je res roman in katero daljše prozno pisanje to le želi biti. Vem, da se ti moji kriteriji zelo razlikujejo od aktualnih teoretičnih mnenj in

ocen, ampak to me ne moti in tudi ni bistveno, saj so, kot pravim, zasebni. Uporabljam jih le zase, o delih drugih avtorjev se javno običajno kritično niti ne izrekam. Če je kaj dobro, pohvalim, če je kaj slabo, molčim.

Bevc: Lahko vseeno poveste kaj o svojih kriterijih?

Lainšček: Roman mora po horizontali razgrniti družbeno-socialni kontekst do te mere, da ga lahko kateri koli bralec na svetu razume. Po vertikali pa mora seči tako visoko, da se bralca dotakne na zavedni ravni, in obenem tako globoko, da se ga oprime tudi na nezavedni ravni. Če zgodba to omogoča, je za roman zagotovo primerna. Treba je poskrbeti le še za to, da sta horizontala in vertikala v ustreznem medsebojnem razmerju.

Bevc: *Hit poletja* je najprej izšel kot kratka zgodba, pozneje je na podlagi nje nastal roman ...

Lainšček: Našli ste izjemo, ki pa ne potrjuje pravila. Pri tem, da se je ta zgodba lahko spremenila v roman, mi je pomagal pisatelj in režiser Metod Pevec, s katerim sva po tej zgodbi skupaj napisala filmski scenarij. Pokazal mi je na nekatere razsežnosti, ki jih pri pisanju kratke zgodbe sam nisem zaznal.

Bevc: Za ta scenarij sta prejela vesno, najvišjo slovensko nagrado za scenarij. A če sva že pri *Hitu poletja*, naju to vsekakor popelje v vaš filmski svet. Kot avtor literarne predloge in scenarist ste sodelovali pri vrsti filmov, *Halgato*, *Mokuš*, *Petelinji zajtrk*, *Traktor*, *ljubezen in rock'n'roll*, pa potem še *Šanghaj*, ki je na velikem svetovnem filmskem festivalu v Montrealu dobil nagrado prav za scenarij. Še vedno je tu zgodba, le da jo pripovedujejo slike. Kaj se pri tem izgubi in kaj se lahko nadgradi?

Lainšček: Literarni in filmski jezik se zelo razlikujeta. Lahko je nekdo odličen pisatelj, a če ne pozna filmskega jezika, zagotovo ne bo znal napisati dobrega scenarija. Tudi avtor literarne predloge, ki pričakuje zgolj filmski prevod svojega dela, je v zmoti. Kar ostane v tem zapeljivem razmerju skupnega, je res zgodba, ideja, morda sporočilo, vse drugo pa se mora na novo sestaviti. Zato je dober film po literarni predlogi zame resnično pravi čudež in zadovoljen sem, da sem jih nekaj doživel.

Bevc: Kateri filmski prizori so vam najbolj ostali v spominu?

Lainšček: Najbolj mi je ostal v spominu intimen prizor, ki ni zabeležen na filmu. Za snemanje celovečernega filma *Šanghaj*, ki je nastal po romanu *Nedotakljivi*, so sredi ničesar iz temeljev zgradili celotno romsko vas, ki je obsegala kar štirideset objektov. Neko noč, ko sem po nočnem snemanju ostal tam sam z varnostniki, sem se v jutranji tišini sprehodil po njej. Prešinilo me je, da stojim sredi vasi, ki sem si jo pravzaprav izmislil. Obdajala me je moja materializirana fikcija. To je bil resnično nepopisen občutek. To pisatelj redko doživi ... Pa še za eno tako doživetje, ki mi ga je ponudil film, sem nadvse hvaležen. Za snemanje filma *Traktor, ljubezen in rock'n'roll*, ki je bil posnet po mojem romanu *Vankoštanc*, je bilo vse postavljeno v čas, ko sem bil star sedem let. Snemali smo v moji rojstni vasi Dolenci in praktično vsa snemalna mesta so bila videti takšna, kakršna so bila pred več kot štirimi desetletji. Scena, kostumi, rekviziti, vse to mi je omogočilo, da sem znova stopil v svet svojega otroštva in se fizično dotikal sveta, v katerem sem nekoč živel. Potem pa mi je režiser še dovolil, da sem odigral vlogo svojega očeta. Oče je bil namreč v času filmskega dogajanja star natanko toliko, kot jaz v času snemanja. Zdelo se mi je noro in obenem ganljivo.

Bevc: Ker je v vašem pesniškem ustvarjanju dolgo vladalo zatišje, se je malodane pozabilo, da ste na literarno prizorišče stopili prav kot pesnik. Kakšni so bili pesniški začetki in kaj je znova priklicalo pesnika?

Lainšček: Moje pesnikovanje je bilo v tistem času modernistično. Zanimali so me najrazličnejši eksperimenti, družil sem se s Francijem Zagoričnikom, ki je bil promotor avantgard, in sodeloval v njegovih projektih konkretne poezije. Nato sem se tega nekako nasitil in naveličal. Oziroma je bolj pošteno reči, da sem spoznal, da na ta način ne morem izraziti vsega, kar sem želel in čutil. Vendar, sestop, ali morda prestop, ni bil niti slučajno tako lahkoten, kot sem si zamišljal. Potreboval sem celo desetletje, da sem se te okuženosti nekako znebil, se zbral, ozdravil, morda očistil in se kot pesnik znova znašel. Problem je bil zagotovo v meni, a tudi na splošno je bilo to obdobje ob izteku modernizma konfuzen čas. Veliko je bilo še zmeraj pesnikov, ki so želeli posnemati Tomaža Šalamuna, ne da bi ga v resnici vsaj za silo razumeli. Tomaž Šalamun je namreč poznal mentalni jezik, ki sem ga prej omenjal, in je iz njega tudi ves čas obsedeno prevajal, oni pa so zgolj želeli biti pesniki. Zato verjetno imamo toliko pesnikov, za katere ne vemo, kaj so napisali. Kakor koli že, potem sem na lepem odkril svojo

formulo. Prav čutil sem, kako se mi odpira cel nov svet. Poln vznemirjenja, strasti in ustvarjalnega erosa. Nisem se več bal tega, da sem drugačen od vseh. Nehal sem leteti v pesniških jatah. Moj zdajšnji ideal je pesnik, ki se v tem smislu ne ozira na nič, ničemur ne sledi, se po nikomer ne zgleduje in zmeraj lahko leti v vse smeri.

Bevc: K vaši pesniški odmevnosti so gotovo prispevala tudi socialna omrežja.

Lainšček: Takoj ko je bilo tudi pri nas mogoče kupiti osebni računalnik, sem prodal pisalni stroj. Moje navdušenje nad računalnikom je bilo nepopisno in še danes sem ob novostih, ki se rojevajo na podlagi tega odkritja, kdaj enako vznesen. Hvaležen sem, da živim v obdobju, ko znanost napreduje na potenco. Moja mama in oče sta otroštvo preživela v času, ko je skozi vas zapeljal prvi avtomobil, in dočakala trenutek, ko je prvi človek stopil na Luno. Zame je bil to čas otroštva, dočakal pa sem, da je prva lutka z umetno inteligenco dobila državljanstvo, in še veliko tega mi bo, upam, dano videti. Zakaj to pripovedujem? Zato, ker želim nekaj povedati o svojem odnosu do vsega novega, kar mi je lahko na razpolago. Tudi s spletnimi socialnimi omrežji sem se zato začel ukvarjati, takoj ko so se pojavila. Ključna je bila verjetno misel, da lahko postanejo tudi prizorišča umetniških akcij. Tisti sprožilni klik verjetno dolgujem dvema konceptualnima umetnikoma, ki sicer sama nista prišla do spletne izkušnje. Prvi je že omenjeni Franci Zagoričnik s svojim projektom poštna umetnosti, pri katerem sem nekoč sodeloval. Drugi pa je italijanski kipar Pino Poggi, ki se je priženil v Slovenj Gradec in sva se spoznala na snemanju filma *Halgato*. Seznanil me je s svojim konceptom socialne umetnosti in gibanjem Arte Utile. Oba koncepta sta temeljila na socialni interakciji in težnji po interaktivnosti, meni pa je bil ob pojavu socialnih omrežij pravzaprav potreben le še miselni preskok. Prepoznati sem moral nove ustvarjalne možnosti, ki se mi s tem ponujajo. Saj vse to, kar se morda še zdaj večini zdi le marketinška dejavnost, skriva v ozadju druge, bolj zanimive in zame bolj izzivalne učinke. Mislim celo, da se s tem fenomenom rojeva nov tip umetnika. Nespametno bi bilo, če bi si zatiskal oči. Seveda sem besedni ustvarjalec in nameravam to tudi ostati, ne želim pa zaradi tega obtičati nekje v prejšnjem stoletju.

Bevc: V zadnjem času ste pred številno publiko navzoči tudi na vrsti nastopov, na katerih skupaj z glasbenico Ditko predstavljata vašo poezijo.

Lainšček: Ditki sem hvaležen za pomemben prestop, saj me je s svojo vztrajnostjo končno spravila na oder. Prepričala me je in mi navsezadnje praktično pokazala, da sta lahko avtorjev glas in prezenca del pesniške zgodbe. Res je kar trajalo, da sem se na takem odru znašel, a danes v tem uživam in me ni več strah velikih dvoran. Z Ditko se, če še to dodam, jeseni spet odpravlja na daljšo pesniško in glasbeno turnejo z novo vsebino, ki nosi pomenljiv naslov *Ne bodi, kar nisi*.

Bevc: Kot zadnja je izšla pesniška zbirka za mlade *Ljubi me, kot sonce sije*. Opremljena je z ilustracijami Danijela Demšarja, kar daje poeziji posebno noto. Kako jo vidite? Se zaradi tega pesmi berejo drugače?

Lainšček: Sprašujete me o nečem, o čemer veliko razmišljam, saj se mi zdi pomembno. Zagotovo sem imel srečo, da je Zora Stančič s svojo izjemno likovnostjo sodelovala kar pri treh mojih pesniških knjigah za odrasle. Mislim, da je njeno razumevanje moje simbolne govorice in poznavanje meje, ki je podoba, ko stoji ob pesmi, ne sme prestopiti, veliko prispevalo k njihovem uspehu. Zorin znameniti *Angel* iz zbirke *Ne bodi kot drugi* je danes navsezadnje enako prepoznaven kot naslovna pesem iz te zbirke. Prepričan sem tudi, da se je s sodelovanjem Daniela Demšarja pri tej knjigi za mlade zgodilo nekaj zelo podobnega, zato niti slučajno ne želim skrivati navdušenja in hvaležnosti. Pesem, potem ko je zapisana in zapusti avtorja, do bralcev zmeraj prihaja v določenem kontekstu. Včasih določen kontekst na njeno učinkovanje vpliva bolj, včasih manj, a nobena pesem se temu ne more popolnoma izogniti. Drugače je prebrana, če jo najdemo v čitanki, in drugače, če nam jo kdo napiše v ljubezenskem pismu. Drugače je slišana, če jo kdo odmomlja, in drugače, če jo pove igralec Vlado Novak. Skratka, zagotovo se tudi zaradi tega, kar običajno imenujemo knjižne ilustracije, pesmi preberejo drugače. To jim gre lahko v prid ali pa v škodo. Zato sem ob izbiri likovnika, če se založba zanj odloči, zmeraj zelo pozoren.

Bevc: Omenili ste, da sta v vaših mlajših letih dve drami doživeli gledališko uprizoritev. Zakaj se pisanju gledaliških iger potem niste več pogostje posvečali?

Lainšček: Ja, v profesionalnih hišah so bila potem moja dramska besedila na odru le še v Novi Gorici in na Ptuj, pa v ljubljanskem in mariborskem lutkovnem gledališču. Toda ta sodelovanja so bila že bolj priložnostna, saj sem se od gledališča sicer odmaknil. Slovenski odri, na katerih beseda ni

bila več na prvem mestu, me kot ustvarjalca pač niso dovolj vznemirjali in zanimali. Izhajal sem namreč iz grške drame in se učil pri nemškem poetičnem realistu Gustavu Freytagu, zato nisem želel v korak s časom na način, ki je jemal moč besedi, s tem pa na neki način tudi dramatičnemu in tragičnemu. No, mislil sem takrat, to moram vsaj resnici na ljubo priznati, da so spektakelsko, vizualno in kinetično gledališče le modne muhe in se bo kmalu vse skupaj spet obrnilo, a sem se kajpada zmotil.

Bevc: Ustvarili pa ste številne radijske igre za odrasle in otroke. Od kje naklonjenost radijskemu mediju? Ali ste tudi vi zrasli ob poslušanju nedeljskih radijskih iger za otroke?

Lainšček: Ja, seveda. In prav lepo mi je od vas slišati to vprašanje, saj celo življenje občasno srečujem ljudi, ki so zrasli ob poslušanju nedeljskih radijskih iger. Zdi se mi, da imamo ne glede na generacijske razlike nekaj skupnega, ali da poznamo šifro, ki je drugi ne morejo razumeti. Če mi prej, ko sem rekel, da sem postal pisatelj zato, ker sem v otroštvu veliko poslušal, morda ni bilo povsem za verjeti, sem pa radijske igre zagotovo začel pisati zato, ker sem jih v otroštvu veliko poslušal. Izvedba moje prve radijske igre neko nedeljo ob osmih zjutraj na programu tedanjega radia Ljubljana je bila zame slavnostni dogodek, ki ga še danes težko s čim primerjam. Niti izid prve knjige in premiera prvega celovečernega filma zame verjetno nista bila več tako čustvena.

Bevc: Če sva se ob radijskih igrah dotaknila ustvarjalnosti za mlade poslušalce, ne moreva mimo vašega zajetnega opusa literature za mlade bralce, saj ste že dolgo, kot pravimo, pisatelj iz čitanke. Leta 2000 ste prejeli nagrado večernica za zbirko pravljič *Mislíce*, leta 2012 ste za *Pesmi o Mišku in Belamiški* prejeli desetnico, za katero ste bili večkrat nominirani, nazadnje letos s pesniško zbirko *Ne*. Ob izidu knjige ste omenili, kako je vsak zatajeni ali potlačeni *NE* škodljiv za dušo in telo. Opozorilo mladim bralcem (pa ne samo njim), naj tega ne počnejo, toda brez dvignjenega pedagoškega kazalca. Tehtna sporočilnost, ki se s poetičnim jezikom dotakne odraščajočega. Kako ste v sebi priklicali – ali bolje – znova obudili pubertetniško občutljivost in tovrstno zaznavanje sebe in okolice? Ali pa vam je bilo lažje sestopiti v svet najmlajših?

Lainšček: Ni mi bilo težko, saj še zmeraj ohranjam otroka v sebi. Pa tudi še zmeraj sem lahko kdaj v puberteti. Obstaja sicer resna nevarnost, da bo

zaradi tega priznanja kak jungovski psiholog rekel, da sem nekakšen *puer aeternus*, toda v mislih imam nekaj drugega in tudi drugače na to gledam. Vprašanje, kako pisateljsko stopiti v svet najmlajših ali kako obuditi pubertetniško občutljivost, sem mi zdi namreč povsem umetno. Ne maram pisateljev, ki pišejo za otroke zato, ker jim gre na otročje. Tudi ne maram pisateljev, ki pišejo za otroke tako, da se delajo otročje. Verjamem le tistim, pri katerih začutim, da to počnejo zato, ker resnično še ohranjajo otroka v sebi. Vsak po svoje, verjetno, a nekako ga tihotapijo skozi čas. Iz izkušenj edino vem, da tudi otroci to zmeraj začutijo. Zato sem vesel, ko vidim, da je zbirka *Ne spolzela skozi to sito* in se jih dotaknila. Med letošnjimi obiski na šolah dobesedno ni bilo srečanja, na katerem ne bi brali in recitirali iz nje.

Bevc: Vaša literatura je prevedena v številne tuje jezike. Za avtorja nedvomno ne le priznanje, ampak tudi veselje, da se z nekim okoljem, ki je predstavljeno v knjigi, seznanijo tudi tuji bralci. Ob izidu francoskega prevoda romana *Halgato*, v izvirniku *Namesto koga roža cveti* (preveden je bil tudi v angleščino, nemščino in hrvaščino), so vas v Murski Soboti obiskali novinarji časopisa Marianne, Le Figaro Litteraire, La Croix, radia Europe 1 in predstavnik znamenite francoske založbe Phébus. In če zaključim vprašanje anekdotično: Nekateri med njimi so do takrat celo mislili, da je Prekmurje izmišljena pokrajina ...

Lainšček: Anekdotično je morda tudi to, da je bil ta skupinski obisk francoskih novinarjev v resnici rezultat moje šale. Ker se mi ob predstavitvi prevoda nekako res ni ljubilo na letalo, sem uredniku predlagal, kaj če bi raje vi prišli sem. Jaz sem v Parizu že bil, vi pa v Murski Soboti zagotovo še niste bili. Odgovor, ki ga kajpada niti slučajno nisem pričakoval, je bil, da je to vsekakor imenitna ideja. No, in tako je potem francosko veleposlaništvo pri nas skupaj z Javno agencijo za knjigo res organiziralo ta ugledni novinarski obisk in popotovanje po prizoriščih iz romana *Namesto koga roža cveti*. Bilo je to nadvse prijetno druženje in kolovratenje. Prekmurje se je z njim morda res vpisalo na kak zemljevid, na katerem ga še ni bilo, moji knjigi pa je na francoskem trgu tudi veliko pomagalo. Na koncu sem moral le še poskrbeti, da to ne bi streglo moji nečimrnosti in zagotavljam vam, da mi je uspelo. Edino tisti znameniti rek Francisa Bacona se mi je nekako obrnil v glavi. Mislim, da je gospod dejal, če noče gora k Mohamedu, bo šel pa Mohamed h gori. Jaz pa odtlej običajno rečem, če noče Mohamed h gori, bo pa prišla gora k Mohamedu. Pa nasmehnite se, prosim, ker se spet šalim ...

Bevc: In vendarle moram vprašati: Kaj pa zdaj pišete?

Lainšček: Pišem roman z delovnim naslovom *Kurji pastir*, ki bo, če bo vse po sreči, naslednje leto izšel pri založbi Beletrina. Prvič skušam do potankosti in po resnici opisati čas svojega zgodnjega otroštva. Prvič se tja tudi vračam s pisateljskim namenom in pravzaprav organizirano, saj si spet pomagam z Jungovo metodo. Zadnje tri mesece skoraj vsako noč sanjam prizore in dogodke iz tistega obdobja, hodim tam okoli z mamo in očetom in mnogimi, ki so takrat še živeli. Podoživljam veliko takega, za kar sem mislil, da je potlačeno, izbrisano in zame za zmeraj izgubljeno. Marsičemu se v resnici čudim, kaj me tudi zelo prizadene, obenem pa sem hvaležen, da mi je tako potapljanje v jezero Mnemosine sploh dopuščeno.

Bevc: Za konec le še tole. Ali se zavedate, da boste v naslednjem mesecu dopolnili šestdeset let?

Lainšček: Ne.

Sodobna slovenska poezija

Maja Vidmar

Pesmi

Pepelnik

Očetov rumeni palec je dišal
po tobaku (morava brez filtra),
kot da je vse na svojem mestu
in diši tako, kot mora dišati.

Rada sem čistila plehnati
pepelnik, saj se je zdelo,
da mu je več do cigaret
kot do česarkoli v življenju.

Tebi kupujem cigarete (s filtrom),
da me ne bi zapuščal ponoči
ali v nedeljo, ko jih prodajajo
samo na bencinski črpalki.

Včasih, ko čistim pepelnik,
se zdi, da sem bliže ljubezni.

Kolumbovo jajce

Včasih si dovolim kaj nekoristnega,
recimo postavljanje jajca pokonci.
Jajce primem s palcem, kazalcem in
sredincem obeh rok in ga postavim na
gladko mizo. Nežno ga naravnavam
in spuščam. Včasih uspe, včasih pa
se naveličam, položim kazalec na vrh
jajca, se umirim, spustim in stoji.

Delček trenutka, ko se mi zdi, da je
nekdo drug vzel jajce in ga postavil
pokonci, tisti hipec, ko ga spuščam,
a ni nobene logike v njegovi
samostojnosti, in občutek v trebuhu,
ko zagledam stoječe jajce,
pa tudi potem, vsakič ko grem
mimo njega, in še vedno stoji,

je to želja po čudežu, ki je niti moj
lastni prezir ne more zatreti? Ne vem,
ali še vedno upam, da bo nekega jutra
vse, prav vse dobro in prav, ali gre
za preprosto veselje, da jajce stoji.

Kaj naj s tem?

Nikoli nisem šla daleč
in le maločesa sem se uspela
naučiti. Toliko nevidnega
truda, a vedno isti rezultat.
V različnih škatlah vedno isti
strah, še posebno, če se mu
obupano upiram.

Najbolj dovršeno obvladam
stvari, ki se jih želim znebiti.
Recimo, tako kot v tem
primeru, pesimizma in
dajanja same sebe v nič.
So pa tudi stvari, ki jih znam že
od malega in se jih nisem učila.

Poznam nedokazljiv občutek
za popoldansko svetlobo, za
razširitev srca na rumenih stenah
in na zagrnjenih oknih, za
svetle ploskve hvaležnosti na
belih dimnikih, na strehah in na
nekaterih deblih visokih dreves.

Palica

Nevidno obrača svoja konca,
sune iz trebuha in se vrti
med prsti kakor živa.
Zašumi mimo ušesa,
zadene ob drugo palico,
vesela, da je stik in da je meja,
ki se sliši kakor pok.
Spet švisne in pometa, spet
zamenja konca, obrača boke
in zavesla naprej.

Le z majhnimi nepričakovanimi
odpori v zraku, z ropotom padca,
ko obleži in obmiruje
z nedosegljivo mirnostjo predmeta,
da vedeti, da je bila ves čas
samo orodje, in vendar se zdi,
da ji ni bilo mogoče dodati
nobenega gibanja,
ki ne bi bilo kot njena volja
že davno v njej.

Izrez

Od tukaj, če sedim pri miru, vidim
vrh velikega bora, dva temna
vrhova pravzaprav, in oblake okrog.
Nebo zadaj je svetla modrina.

Če se na stolu malo vzravnam,
slika ni več popolna. Spodaj so
hiše in izrastki nekih naprav.
Brez slabe vesti se vrnem v izrez.

Včasih se izpod okenske police
zažene jata črnih ptičev,
se v srčnih sunkih zameša v sliko
in popada spet dol.

Verjamem

Gledam, kako se štoparica noro obrača.
Sekunde so še prepoznavne, stotinke
pa so samo migotanje črvičkov.
Zato mi torej ne uspe biti v trenutku, ker
je prehiter zame. Če bolje pomislim, ga
v bistvu sploh ni. V tej napravi ni nobenega
zdaj, kot ni točke na premici, na kateri
lahko kot dva dolga, iztegnjena deževnika
označim samo preteklost in prihodnost.

Verjamem, da so nekje označena vrata.
Da samo ustavim štoparico in že stojim
pred njimi. Da se lahko, ko se začnejo
odpirati, izmuznem skozi režo med prej
in potem in mi, ko sem enkrat na oni strani,
nikakor ni jasno, kako sem mogla
spregledati ta vseprisotni, trajajoči zdaj.
Verjamem, da tam nisem sama.
Samo to me skrbi.

Električni vampir

Vampirsko prepričanje, ta strah,
da se bo nekaj hudega zgodilo,
če se sprostim, če si oddahnem,
če za trenutek ne mislim na nič,
mi je že davno prepojil mišice.

Vse celice mojega telesa so se
zamenjale, ampak informacija
je bila predana do krvničke
natančno. Laično bi lahko rekli,
da imam prestrašeno kri.

Vampir je iznašel način, da jo samo
presrkava, kot pretočna elektrarna.
Dokler nivo ne upade pod kritično črto
življenja, bo vedno dovolj krvi tudi za
strah. To je vampirska elektrika.

Izmenični tok. Ob vklopu je že tu
in tam.

**Sodobna
slovenska
poezija**

Aleš Jelenko

Slutnja

O vsem, o ničemer

Ko človek razmišlja o smrti,
se od nje nezavedno umika;
spoznanje o minljivosti
namreč rodi nesmrtnost.
Kot vselej je zavedanje tisto,
ki nas iz puste telesnosti
dvigne v duhovnost.
In kdo sem jaz,
da bi temu nasprotoval?
Najzanimivejše je dejstvo,
da religija nima nič
skupnega z duhovnostjo,
z duhovnostjo kot uvidom
v neki pretekli, v neki prihodnji čas,
ki to ni, ki je vse kaj drugega
kot to – je totalno nemerljiv.
Ostane le razmišljanje,
s katerim se hkrati
približujemo in odmikamo,
nastajamo in izginjamo.

Brez omejitev

Razlika med
mano in tabo
je zgolj
v detajlih,
v percepciji
in sinhronizaciji
z okoljem.
Nikoli nisem znal
bivati na način,
ki bi gradil tukajšnjost,
vedno sem pisal
iz neke druge dimenzije
v absolutno temo.
Tako sem imel občutek,
da moje življenje
ni daljica,
da bi bilo
kakor koli omejeno.
Ne spomnim
se svojega začetka
in zdi se,
da se ne bom spomnil
niti svojega
konca.

Dobro in zlo

Ni smeh tisti,
ki te naredi človeka,
bolečina je.
Brez napovedi
se naseli vate,
te raztrga
in brez milosti
pusti počasi umirati.
Šele kasneje zaslutiš,
da so šivi napolnjeni
s tekočino,
ki tvoje gibe
naredi drugačne,
manj plahe,
bolj odločne.
Blazno čudno je,
ko vsakič znova ugotoviš,
da je zlo
prav tako nujno ...

Skok v prazno

Ko sem nazadnje prebiral
pesmi Miklavža Komelja,
Samo kdor je nesmrten,
vzdrži svojo smrt,
me je imelo,
da bi se pognal z balkona
in nekaj časa
prosto padal.
Ker stanujem
v četrtem nadstropju,
kar je eno nadstropje
višje od tretjega,
bi padal kar nekaj stotink.
Ne gre za razočaranje,
gre za občutek lebdenja,
ki ga lahko dosežeš
le z resničnim skokom
v prazno.
Ker bi ob trku
ostal brez verzov,
ki bi me intrigirali,
sem se zadnji hip ustavil,
zaprl oči in se odločil,
da bom raje strmoglavil
v sanjah.

Porod

Svetloba
ne nastaja v telesu;
naseljuje se vanj
in vztraja
do konca,
da se po njem lahko
razleti v metaforo,
ki tli na obzorju
do novega jutra,
do novega telesa,
da ga napolni,
da ga izpo(po)lni.

Kako sestaviti sebe

Najbolj nas zaznamuje tisto,
kar smo izgubili.
Ne gre za ironijo,
gre za izkustvo;
življenje se na ta način
z nami igra skrivalnice.
Šele ko tisto nekaj
nekdaj nekje
izgubimo,
ko se nam skrije,
se v nas usidra
zavedanje,
da smo nekaj imeli.
In takrat
se naša prizemljenost
resnično začne –
(ob)čutiti zagato,
žalost, depresijo
in kar je še tega.
Kaj se torej zgodi,
ko izgubimo sebe?

**Sodobna
slovenska
proza**

Miha Mazzini

**Radosti pisateljskega
življenja**

Ko te hkrati želita videti agentka in založnik, so novice zagotovo slabe. Če se ti ni treba truditi do njiju in bosta konec tedna prišla kar na dom, morajo biti katastrofalne.

Slišal sem ju iz dnevne sobe, kako izmenično mečeta denar v parkirno uro ("Dovolite meni!") in potem dolgo iščeta po žepih in torbah kovanček, ki ju bo naredil enakopravna.

Strmel sem v jesensko krošnjo pred oknom in kljub zvonjenju počakal, dokler mi padajoči list ni izginil izpred oči.

Prvič, ko sem jo videl, sem se vprašal isto kot vsakič naslednjič: bi se agentka lahko sploh smehljala, če si ne bi ustnic na debelo podmazala z vazelinom? Ne dolgo nazaj je dopolnila trideset let samih pravih dejanj, lokacij in odločitev, od staršev prek šolanja do okraskov, ki dobro zvenijo v CV-ju in jih krona entuziazem osebnega nastopa, da je popolno edini možni pridevnik, ki še preostane. Pogrešal sem njeno predhodnico, s katero sem pogodbo podpisal pred precej leti in ki se je upokojila rekoč, da bi rada v življenju strmela v tišino krošenj in ne črk. Nekje v prostranstvih računalnika imam skupinsko fotografijo s prve naslednje prednovoletne zabave, na kateri stojiva skupaj in se žalostno spogledujeva. Na naslednjo je niso več povabili.

Založnik je opravičujoče vstopil za agentko in žvečil v prazno, kot da so mu namesto zob podtaknili koščke limone. Edino, kar sem o njem vedel

osebnega, je bila drobna pripomba, izrečena nekoč med hojo iz pisarne, da si je vedno želel biti polarni raziskovalec.

Sedla sta in sprejela čaj. Ko sem ga v kuhinji pripravljaj, sem zaslišal nekaj žuželčjega, morala sta razburjeno šepetati.

Založniki in agenti so živeli po zadnji zdravstveni modi, zato jima sladila in mleka nisem niti ponudil.

“No?” sem jima dal vedeti, da lahko čvek preskočimo.

Spogledovala sta se in presedala. Viteški instinkt je zmagal in založnik je prvi odprl usta:

“Ne vem, ali ste brali našo prenovljeno spletno stran ...”

“Ne.”

“Ali vsaj blog ... izjavo za javnost ... precej so jo citirali mediji ...”

“Ne.”

“Piše nov roman,” je vskočila agentka.

“Aha. Odlično. No, naša izjava ... obljuba, da tako rečem ... zelo odmeva. Saj veste, smo ena večjih, starejših in najbolj cenjenih založniških hiš anglosaškega sveta. Ptič, ki je naš znak, je ...”

Agentka se je odkrehala.

“Seveda, seveda,” se je takoj vrnil na pravi tir, “oprostite. No, med drugim smo se zavezali tudi, da bo do leta 2025 struktura naših zaposlenih odražala strukturo prebivalstva Združenega kraljestva, pri zaposlovanju bomo upoštevali etnično pripadnost, spol, spolno usmerjenost, družbeno mobilnost in hendikepiranost, tole je citat, ja.”

“In?”

V zadregi je prestavljal roki s stegna na stegno, kot bi se šel kakšno otroško igrico. „Žal mu je, da je nehal kaditi,“ sem pomislil.

“Isto smo obljubili tudi za naše avtorje ...”

Agentka je vskočila:

“In mi tudi, pri naši agenciji ... agenti in avtorji ... isto ...”

“Isto kaj?” sem nagrbančil čelo.

“Po strukturi zaposlenih in strank bomo odražali strukturo prebivalstva,” sta pojasnila drug prek drugega.

“A!” sem vzkliknil. “Mislite: v populaciji je pet odstotkov gejev in toliko jih boste imeli tudi med zaposlenimi in med avtorji?”

Pokimala sta.

“V populaciji so trije odstotki psihopatov in vi boste ...”

“Ne ... ne ... ne ... to pa ne!” sta odkimavala.

“Aha,” sem rekel.

Založnik si je moral z dlanjo otreti čelo in komaj se je zaustavil, da je ni obrisal ob hlače. Pomignil sem mu proti papirnatim robčkom, ki so stali sredi mize – običaj, ki sem ga posvojil po obisku Irana – in hvaležno je sprejel ponudbo.

Agentka ga je očitajoče pogledala in prevzela pobudo.

“Priznajte,” je rekla, “v populaciji Združenega kraljestva je v delovni dobi šestnajst odstotkov hendikepiranih oseb, hkrati pa mi nimamo niti ene hendikepirane osebe v agenciji, ne med osebjem ne med avtorji. V zalogbi je isto. To ni prav, mar ne?”

Pokimal sem.

“In zato zdaj iščemo ...” se je založnik trudil obuditi pogovor.

Agentka ga je vljudno čakala, a sem ga prehitel:

“Razumem, odpustili boste šestnajst odstotkov zaposlenih in avtorjev in jih nadomestili z invalidi ...”

“Hendikepiranimi osebami,” sta vskočila.

“Ja, to. In kje se je zataknilo? Ker so v populaciji štirje odstotki daltonistov, jih mora biti nekaj tudi med invalidi in ne najdete paraplegika daltonista, ki bi kar koli vedel o založništvu ali pisanju?”

Agentka je čvrsto stisnila ustnice:

“Prosim vas, brez cinizma. Predvsem pa naj ta pogovor ne pride v javnost. Nikakor!”

Vzela si je premor za grozeč pogled, preden je nadaljevala:

“V primeru nediskretnosti ... ali če boste uporabljali nekorektne in slabšalne izraze, vas naša agencija ne bo mogla več zastopati.”

Obrnila se je k založniku:

“Prosim, če razumete njegovo duševno stanje, pravkar piše satiričen roman o propadu zahodne civilizacije. Delovni naslov je *Funny ... Čeprav ...*”

Skepsa se je razlila čez njen obraz.

Založnik ji je spravljivo pokimal in se obrnil k meni:

“Pregrobo ste rekli, a v bistvu imate prav.”

“Aha.”

Posvetil sem se čaju. Čakala sta.

Moje knjige niso bile nikoli zares uspešnice in zato sem po vsakem četrtnem poročilu o prodaji čakal klic iz agencije, ki so ga zdaj očitno dostavili osebno. Že kot otrok sem hotel biti pisatelj in z leti mi je šlo le še na slabše; kot najstnik sem hotel biti že *slaven* pisatelj.

“Da vaju ne mučim,” sem rekel, četudi zaradi vseprisotne razbolelosti nisem mogel čisto odpreti ustnic, “vi me ne boste več zastopali, vi pa ne

objavljali, ker sem najbolj možno politično nekorektna oseba: bel, moški, starejši, upam, da zdrav, heteroseksualen.”

Iskreno sta izbuljila oči.

“Nikakor!” sta vzkliknila. “Kje pa!”

“Nočemo vas izgubiti!” je trdno kimal založnik, “saj vas nimamo v komercialnem segmentu, marveč v kvalitetnem. Čeprav, vaše knjige se vsaj pokrijejo ...”

“Nikakor!” je rekla agentka. “Vsak tujec nam je dragocen, saj neprestano poslušamo, da vas neradi zastopamo, ker niste dovolj komercialni. Saj veste, vsaka vojna izvozi v svet točno enega pisatelja. In ko je ni več v medijih, je težko vzdrževati pozornost bralcev ...”

“Vedno nam očitajo, da v tem globalnem svetu objavljamo le tri odstotke prevodov,” je pristavil založnik.

“V čem pa je potem problem? Prišla sta na obisk, kar se ni zgodilo še nikoli, in nočeta me odpustiti?”

Tokrat sta se spogledovala tako dolgo, da bi naključni mimoidoči pomislil na vse mogoče.

“Naredili smo analizo,” je rekel založnik in agentka mu je kimala kot *back* vokalistka, “v vašem segmentu, torej med petdeset in šestdeset let, ste v glavnem sami moški ...”

“Rabite invalida?”

“Imamo jih, leta naredijo svoje. Prav zdaj gre na operacijo hrbtenice nobelovec X in možnosti so dobre ... mislim, za nas ...” je založnik opravičujoče dodal: “Naj ostane med nami.”

“Kaj pa potem?” sem naprezal čelo.

“Ni žensk,” je presekala agentka.

“Malo jih je,” je žalostno odkimaval založnik.

“Premalo,” je dodala.

“Ampak med dvajset in trideset so pa same ženske ...” sem razširil roke. Zavzdihnila sta.

“Prav imate, še kar nekaj pogovorov z mladimi naju čaka.”

“Dovolj,” sem trdo odložil skodelico, “povejta, kaj želita od mene.”

Založnik je odprl usta in samo zagrgral. Morala je prevzeti agentka:

“Spremenite spol.”

“Kako? Jaz?”

“Žrebali smo,” je mevžasto šepnil založnik.

“Čakajte, čakajte! Hočete reči, da boste spremenili spol polovici moje generacije ...”

“Saj nekaj žensk, pa bo ...”

“Skoraj polovici moje generacije?” sem strmel vanju.

“Saj mladim tudi ...” se je še kar opravičeval založnik.

“Brigajo me mladi,” sem povzdignil glas, “briga pa me moj ...,” sem s prstom pokazal proti svojemu mednožju. “Še tega ne morem reči, da gre v tem primeru za mojo rit,” sem grenko dodal.

Oprijel sem se naslonjala in globoko izdihnil:

“Ne, hvala. Me pač vi več ne zastopate in vi ne izdajate.”

Agentka je srknila požirek čaja in ga dolgo valjala po ustih.

“Veste,” je rekla, “če mislite v teh časih najti novega agenta ... Že dolgo ste pri nas, svet je šel naprej, zdaj je vse drugače. Literarni agenti podpisujejo samo z že slavnimi avtorji, ki imajo množice sledilcev na Instagramu in Twitterju, tudi če zares niso napisali še ničesar.”

Založnik je vskočil: “Danes se nič zelo dobro ne prodaja.”

Agentka se ni dala motiti: “Vi me niste hoteli poslušali niti za blog, kaj šele za YouTube kanal, da o Facebooku, Instagramu ali Twitterju sploh ne govorim.”

Obrnila se je k založniku: “Ko sem mu omenila Instagram Stories, je čisto zares mislil, da bi moral kaj napisati.”

Zavzdihnila sta.

“Nič,” sem rekel, “če prav razumem, mi v vsakem primeru ponujate nov začetek: kot ženski ali kot moškemu. Mislim, da bom kar ostal to, kar sem, čeprav bo težje.”

“Glejte,” je rekla, “sprememba spola bi vam vzela dve leti. Iskanje agenta traja dlje. In potem še nekaj let, da agent najde založnika. Pri vaši starosti vsako leto šteje.”

“Za povrh,” se je priključil založnik, “so delali raziskave o osebnih lastnostih pisateljev in na prvem mestu vseh je androginitet, na drugem pa radovednost. Zdaj imate možnost, da izkoristimo oboje ... Izvedeli boste, kako je biti ženska.”

Strmela sta vame.

“Vso proceduro seveda plačamo mi, ker cenimo kvaliteto,” je dodal založnik, “in med postopkom lahko mirno pišete naprej. Javnosti vas bomo predstavili kot tranzicijskega pisatelja.”

“Čakajte, čakajte, saj ste me tako predstavljali že po tem, ko je komunizem propadel. Neprestano ste govorili o državah tranzicije in tranzicijski umetnosti!”

Agentka je odkimala: “Davno je tega, ljudje se ne spomnijo. Tranzicija pa odlično zveni. Škoda bi jo bilo zavreči. Saj, če dobro pomislite, je življenje ena sama tranzicija.”

Molčali smo.

Agentka je vstala in založnik ji je sledil.

“Razumeva, da morate razmisliti. Oglasila se bova naslednji konec tedna, prav?”

Odsotno in z zamudo sem jima sledil do vhodnih vrat. Agentka je stala med vrati in se smehljala. Položila mi je dlan na rokev:

“Vem, da se boste odločili prav. Vse vaše pisanje vam v vseh teh letih ni prineslo toliko, da bi lahko živeli samo od tega. Še vedno hodite v službo. A kot prva tranzicijska pisateljica ... vse se bo spremenilo. Dobrodošli med nami.”

“Kako to mislite, saj ne grem med literarne agente?”

“Med nami, ženskami.”

Gledal sem ju, kako sta vzela parkirni listek iz avta in ga nesla do parkirne ure ter ga nastavila neznancu, ki ga bo porabil do konca, in kako je, ker sta hitro speljala, njuno dobro delo zgrabil veter in ga utopil v luži.

Ne morem reči, da sem o predlogu resno razmišljal. Pri svojih letih sem se na lulčka že tako navadil, da mu bom ostal zvest, kariera gor ali dol. Verjetno sem dolgočasen ziheraš – ko so izumili lasersko odpravo dioptrije, sem ugotovil, da so očala del mene in da se ne zmorem ločiti od njih.

Spraševal pa sem se, kako tečejo pogovori z mlajšimi pisateljicami in koliko jih bodo prepričali, da postanejo moški.

Za ohranjevalnik zaslona sem nastavljal Van Goghov avtoportret z obvezanim ušesom. Kako so se časi spremenili: tisto, kar so v 19. stoletju razglasili za norost, je bilo zdaj zgolj stopnica v karieri.

“Oprostite,” je rekla in se nervozno nasmehnila. Njeni zobje so za trenutek ameriško poblislili. Morala jih je imeti okoli trideset, premlada, da bi bila moja bralka. Če greste na koncert rockovskih megazvezdnikov z dolgimi karierami, bodo v občinstvu zastopane vse generacije. Če obiščete nekoga, ki je imel le nekaj zaporednih uspešnic, je vse občinstvo enake starosti.

“Jaz sem Nicole, moja zaimka sta ona/njeno. In vaša?”

“A?”

“S kakšnimi zaimki želite, da vas naslavljam?”

“Moški sem.”

Zavzdihnila je:

“Prosili so me, da govorim z vami ... v agenciji in založbi ...”

“Aha,” sem pokimal in že pogledal proti vhodnim vratom, nato sem se zavedel časov, v katerih živimo, in jo povabil v hipstrski kafič na koncu ulice. Kava, ki jo je naročila, je zahtevala mnogo pojasnil in vsako se je začelo z besedo ‚brez‘ ali ‚namesto‘. Nisem se mogel zadržati in sem namesto kave naročil zeleni čaj brez vsega.

Sedla sva k oknu. Preostale mize so bile zasedene z bradatimi mladeniči, ki so strmeli v svoje Applove računalnike.

“Glede približevanja vzorcu populacije ...”

“Aha.”

“... so me prosili, če bi govorila z vami. Kot kolegica ... Kot uspešnejša kolegica ...”

“Aha.”

V očeh ji je poblisnila sovražnost, hipna, spregledal bi jo, če ne bi pričakoval najslabšega.

Trdo je izgovorila:

“Delam vam uslugo.”

“Vem.”

Preverjala je, ali se iz nje norčujem.

Grel sem si blazinice prstov ob skodelici.

“Vsak od nas, mladih, je prevzel enega od vas, starih, da ga prepriča,” je dodala. “Priznati moram, da še nisem brala ničesar vašega, ampak sem vas poguglala in kritiki vas hvalijo. So vas.”

Pokimal sem.

Spominjala me je na sladoled sredi vročega dne. Le da je sladoled zagotovo nekoč imel čvrsto obliko, zanjo pa nisem bil prepričan. V notranjosti je brnela kot prenapeta struna.

Kavi je dodala umetno sladilo in jo dolgo mešala.

“Poglejte,” je rekla, “mar se ne strinjate, da je za boljšo družbo vredno žrtvovati kaj malega?”

Hotel sem že reči, da je tisto, kar je ona imenovala mala žrtev, večina mojih žensk ocenila drugače, a sem se zadržal. Preveč generacijsko bi bilo.

Nadaljevala je:

“S tem dajemo zgled, veste. Če založbe in agencije odslikajo prebivalstvo, potem bodo to storila tudi druga podjetja.”

“Mhm.”

“Poglejte, imate ugled, a nimate bralcev. Ne sledite trendom. Nimate platforme, Twitterja, Instagrama, ničesar, ničesar. Poglejte ...”

Iztegnila je roko s telefonom, na katerem je bil izrisan grafikon s stolpiči v različnih barvah. S kazalcem se je pomikala nad njimi.

“To je čas, ki sem ga vložila v samopromocijo na Twitterju, to je čas na Facebooku, to je čas za kanal YouTube, to je čas za ...”

Nadaljevala je z meni neznanimi imeni.

“Kaj pa je to?” sem pokazal na droben moder drekec, ki je ležal skrajno levo na grafikonu.

“Čas za pisanje literature,” je pojasnila in hitela naprej. “Vi pa nič? Zakaj ne poslušate agentke in založnika? Vaš talent ostaja neizkoriščen. Poglejte, jaz sem podpisala pogodbo s predujmom pol milijona za tri knjige, pa vi?”

Odkimal sem.

“No, vidite. Moje kratke zgodbe so objavili v Ploughshares in Granti, kje pa vaše?”

Žalostno sem zavzdihnil.

“Kaj pa New Yorker?” sem vprašal.

Za hip se je zmedla in celo zardela.

“Kmalu,” je šepnila, nato pa spet našla agresivni ritem: “Pa zakaj nočete poslušati nasvetov?”

Namenoma sem začel z njeno priljubljeno besedo:

“Poglejte, z agencijo sem podpisal leta 2003 in takratna agentka, Bog ji blagoslovi penzijo, me je poklicala in mi povedala, da bom tekom dneva od glavnega šefa dobil mail in naj ga kar ignoriram. Seveda sem ga napeto čakal: poslal je računalniško analizo mega uspešnice Dana Browna, število besed v stavku, stavkov v odstavku, odstavkov v poglavju, in nam svetoval, naj ga posnemamo.”

Strmela je vame. Ni se ji zdelo ne čudno, ne smešno, ne tragično in ne bizarno. Verjetno to imenujejo prepad med generacijami.

“Tako se je začelo, in od takrat gre le še na slabše ...” sem dodal, brez upanja, da bi me razumela.

“Ampak ...” je previdno začela, “seveda. Poglejte, saj je Dan Brown uspešen, mar vi ne bi bili radi kot on? V čem pa je problem, če umetna inteligentnost analizira uspešnice in nam daje namige? Zakaj ne bi poslušali računalnikov, če nam lahko pomagajo? Kaj je narobe s tem, da dobivamo analize tržišča, meritve okusa občinstva in ankete z opisi njihovih želja?”

Zdržal sem njeno zasliševanje s kamnitim obrazom.

“Vedno sem mislil, da so zgodbe kot novoletna darila. Če dobiš točno tisto, kar si pričakoval, si razočaran.”

Zavila je z očmi in obupanost ji je preplavila obraz:

“Zaradi takšnih, kot ste vi, je svet takšen, kot je, ker nočete poslušati razuma.”

Strmela sva drug v drugega.

“Moram iti,” je poskočila na stolu, “čaka me partnerica.”

“Pa bo sprejela vaš naslednji korak v karieri?”

Nerazumevajoče me je pogledala.

“Spremembo ... saj veste,” sem pojasnil.

“Tista/-i, ki živi s pisateljem/-co, mora vedeti, da je vedno na drugem mestu.”

Nagnila se je naprej in zašepetala: “Kako ste lahko taki? Kako ste lahko ... tak jebiveter? Nimate diplome MFA, belec ste, moški, še geji niste, ko sem pa jaz morala ...”

Stresla se je in pogled se ji je za trenutek zameglil. Hitro se je zbrala:

“Kako je to mogoče, da ste prišli do sem, kamor ste prišli, pa čeprav to ni ravno daleč? Ti časi so minili, razumete? Vi ste relikt! Fosil! Pomota v sedanjosti, ki je edina pomembna, saj je vse, kar imamo!”

Pokimal sem. Veka ji je trzala in prsti so krempljasto grabili po mizi, kot da se hočejo zakavljati vanjo.

“Kariera zahteva celega človeka. Sovražim polovičarje/-ke in lenuhe/-inje. Mogoče so pisatelji/-ce zgolj pisali/-e pred sto leti, ampak zdaj smo del medijev, ki skrbijo za zadovoljstvo. Zdaj smo biznis! Kako sem vesela, da je moja generacija drugačna, pa čeprav osebno ne maram nikogar izmed njih. Rekli so mi, naj govorim z vami, in govorila sem. Zbogom.”

Sedel sem, srkal čaj in strmel v prazen stol. Zaprl sem oči in se osredotočil na vonje, ki so počasi odhajali za njo. Zadnji je bil teman parfum, in ko sem že hotel razpreti veke, se je v nos prikradlo še nekaj, komaj sluten vonj po plesni.

Tisti, ki se izgubi v gozdu, se poskuša vrniti na začetek poti. Rock glasba, ki se je naveličala same sebe, se vrne k rock'n'rollu, jaz pa sem vzel dopust, kupil letalsko karto in odletel v Slovenijo. Hotel sem obiskati rodno mesto in izvedeti, ali ima tisto, kar me je tako odgnalo iz njega, še vedno dovolj vzgona, da me bo še naprej držalo na površini.

Američani pravijo uničeni zemlji *brownfield*, v mojem rodnem mestu pa normalnost. Pred razpadlimi stavbami so pločnike prekrili avtomobili, med njimi so na skuterjih občasno vijugali raznašalci pic in burgerjev.

Nekajkrat sem prehodil glavno ulico in včasih že trznil, ko sem pomislil, da sem srečal znanca ali prijatelja iz srednješolskih dni. Zavedel sem se, da je mlad in ne more biti on; verjetno sin, ki je šel mimo mene, neznanca.

Majhna mesta imajo od vsakega umetnika po en primerek: slikarja, glasbenika, pesnika, recitatorja ... in tem ljudem funkcija nadomesti ime. Tako sem pozvonil pri Pisatelju, ki je živel v bloku tik ob železniški progi.

Mestni Pisatelj je postal že v mojih mladih letih in z enim romanom si je priboril celo pozornost vse države. Prvi je namignil na tajni komunistični kazenski otok, tako zavito in maskirano, da bi danes nihče ne opazil, a pod komunisti so bila ušesa občinstva našpičena do skrajnosti in mnogo bralcev si je knjigo podajalo iz rok v roke. Do dokončne slave mu je manjkalo le, da bi mu roman prepovedali, česar niso storili. Pisatelj tega komunistom ni nikoli odpustil. Samega sebe je imenoval žrtev režima.

Ne vem, ali me je spoznal, a vesel je bil obiska. V kozarček z oblinami peščene ure je natočil slivovko in nazdravila sva. Le bežno sem srknil, ker je njegov obraz kazal kondicijo, s katero ni imelo smisla tekmovali.

Hitro sem opazil, da je zamrznil v najbolj zanimivem trenutku svojega življenja, točno v pričakovanju reakcije komunističnih oblasti. Mogoče se mu je z možgani poigrala demenca, alkohol ali pa silna želja, da bi se razpletlo drugače.

Prižigal je cigareto s cigareto, mi vsakič ponudil škatlico, dolival slivovko v poln kozarec, in ugotovil sem, kakšen mehkužen zahodnjak sem postal: dušil sem se in slabo mi je bilo že po slabe pol ure, ko pa smo njega dni lahko v takih pogojih debatirali cele noči.

“Strah!” je požugal z roko, okoli katere je bilo ovite preveč kože, “ne prenašajo nas! Nas pisateljev! Bojijo se nas! Ana Ahmatova je čakala v vrsti, na kruh, v tisti ruski zimi, in ostali čakajoči so jo prepoznali in so jo vprašali: saj boste pisali o tem? Bom, je rekla, in vsi, do zadnjega, so se nasmehnili. In lažje jim je bilo čakanje in lažje jim je bilo trpljenje. Hitreje jim je minil brezplodni čas, olajšale so se jim duše. Vedeli so, da bo neznani in takrat še nerojeni bralec čez sto let podoživljal njihovo muko. To je naše pisateljsko poslanstvo! Mi smo vrata v večnost! Slabši so časi, bolj nas ljudje rabijo. Bolj je posameznik nepomemben, bolj računa na nas! In mi vemo, kaj je naša dolžnost, postanemo glas tistih, ki so brez besede, tistih, ki ne štejejo, a jih je toliko, da jih prešteti ni mogoče. Mi smo njihovo grlo, njihova vest. Oblast se nas boji in hoče našo glavo. Da, glavo! Mojo in tvojo!”

Z nagrbančenimi ustnicami sem se pogledal v mednožje.

“Mislim, da so se časi spremenili,” sem rekel.

Ni me slišal. Bruhal je v velik pokal, okoli katerega je bila ovita lenta za zmago na pingpong turnirju.

Pozno popoldne sem v lokalnem kafiču premagoval slabost nad toastom, ki je iztegnil tenak sirov jezik s krožnika na mizo, in si polagal dlani na bobnenje v glavi. V gimnazijskih časih smo po gručah sedeli okoli miz, razdeljeni na rokerje in pankerje, hipije in metalce, ter ignorirali drug drugega, kar skozi gosti cigaretni dim ni bilo težko. Vsako omizje je do zadnjega tona analiziralo gramofonske plošče in strastno razpravljalo o sleherni besedi nam ljubih pisateljev. Nove knjige smo čakali kot labradorec večerjo, in ker je bil socializem znan po trgovinah, v katerih se ni dobilo ničesar, je bil vsak nakup zapletena operacija, ki je zahtevala kurirje in tihotapljenje.

Na srečo je bilo kajenje že dolgo prepovedano in lokal skoraj prazen. Trije moški so stikali glave v globini lokala, za menoj pa je včasih zacvilil deček in mi razparal možgane.

“Mleko! Hočem mleko!” se je zadrl.

Moji bobniči so zaploskali od navdušenja.

“Ja, ja, kar reci tetici,” se je odzvala mama.

Deček je stekel proti šanku.

“Stoj!” je zavpil drugi ženski glas.

“Kaj pa je?” je vprašala mama.

Obrnil sem se in ju pogledal. Po starosti sta bili nekje sredi tridesetih, ob sebi sta parkirali vozička z dojenčki, kakšna štiri leta star deček pa je okamnel strmel v mamo, ki se je nagnila h kolegici in napeto poslušala:

“Še nisi videla embalaže za mleko? Mar ne piše na njej, da je homogen-izirano? To pomeni, da vanj dajejo homoseksualni gen, otroci pijejo in potem ...”

Pomenljivo je obmolnila.

“O,” se je začudila dečkova mama, “nisem vedela. Vedela sem le to, da mleko, ki mu poteče rok uporabe, vrnejo v tovarno, ga prekuhajo in spet zapakirajo. O svojem početju pa se dogovarjajo v šifrah, ki so napisane na dnu embalaže. Ti pokvarjenci!”

“Mama, mama, mleko bi!” je spet zavpil deček.

“Pššš!” sta siknili hkrati.

Vzel sem telefon iz žepa in poguglal. Nisem mogel verjeti, a na socialnih omrežjih sem res našel obe teoriji.

Deček je začel vreščati, da hoče mleko. Ženski sta postali glasnejši.

Šel sem do šanka, plačal, nato pa stopil še v stranišče.

Spotoma sem ujel pridušen moški gnev:

“Zastrupljajo nas, razumeš! Zato pa ni nič iz vsega skupaj!”

“Pička jim materina, prekleti chemtrailsi! Soros jih plačuje!”

“Danes so bili že zgodnji, gremo ven, bosta videla! Tako lepo vreme smo imeli, jutri bo pa dež in sranje.”

Začeli so ropotati s stoli. Umaknil sem se v stranišče, in ko sem odhajal iz lokala, je trojica stala pred njim in strmela v sled letala na večernem nebu.

Prvo, kar mora sleherni ustvarjalec v življenju ustvariti, je njegov lastni način ustvarjanja. Ne spomnim se, kdaj sem prvič uporabil hipnagogično stanje, tisti tanki previs med budnostjo in spanjem, ko možgani niso ne tu in ne tam, ne razum in ne čustva, marveč končno vse hkrati.

Razbolela glava in kisli želodec so tisto noč poskrbeli za nešteto hipnagogičnih trenutkov, v katerih so se mešali stari in novi spomini: gruče zanesenih najstnikov, ljubiteljev literature in filozofije, ki cele dneve debatirajo o eni sami knjigi. Pojav, ki je izginil kot dinosavri, le da za seboj ni pustil niti fosilov. Vmes pa današnji ljudje s svojimi teorijami zarote, s homo-geni in letalskimi izpuhi. Združevali so se in razcepljali, zdaj je homo-gena gospa razpravljala o Kierkegaardu in njegovi definiciji javnega mnenja, najstarejši in najbolj spoštovan član našega debatnega krožka, hipi Frenk, pa je vzel cigareto iz ust, rekel: “Glejte chemtrailse!” in jo vrgel čez cel prostor; mi pa smo strmeli vanjo in napenjali oči, da bi zaznali njen dimnati rep.

Šel sem lulat in pit vodo, a vedel sem, da me osebe iz sanj čakajo in da ne bodo odnehale, dokler ne doumem nečesa očitnega.

Jutro me je našlo bolj utrujenega kot večer.

Pokril sem se z blazino čez glavo in zaspal za kakšno uro.

Zbudil sem se v besedi STRAST.

Planil sem na vse štiri.

Strast je bila skupna vsem prizorom in pogovorom, kar jih je noč pognala v mojo glavo. Strast do mnenj in njihove izmenjave, strast do prebranega in slišane, strast do novih obzorij in dražljajev, do iskanja somišljenikov in tvorjenja skupin, zavezništov in povezav. Strast do smisla.

Kot smo davni gimnazijci skrajno prepričano in strastno hvalili nov roman Kurta Vonneguta, tako so današnji obiskovalci lokala zagrizli v naj-novejšo teorijo zarote.

Včasih so gorivo naše strasti širile knjige, danes pa internet.

Vedel sem, kaj moram storiti. Zavedal sem se, da mogoče delam skrajno neumnost, poskus, ki bo katastrofalno spodletel, a vročični možgani so se umirili v nalogi, ki so jo dobili.

Jasne glave sem stopil pred WC-školjko, in ko sem uriniral, sem se pogovarjal s svojim penisom, kar kaže na določeno mehkobo trenutka, nežnost odnosa in domačnost povezave.

“Varen si,” sem mu rekel.

Zdaj živim v Makedoniji. Pisal bi lahko kjer koli, a hrana je dobra in nezdružljiva, predvsem pa je vzdušje v mestu pravo: javne površine so pokrite s stotinami antičnih kipov, ki so jih naredili pred nekaj leti.

Družim se z ljudmi, ki so jim zahodni mediji obljubljali nebesa, pustili pa so jih v vicah nepomembnosti. A tega, kar počnemo, ne razumejo kot maščevanje, marveč kot delo, ki ga nekdo mora opraviti, če je plačilo že na voljo. Najprej so me gledali posmehljivo, potem začudeno, sumničavo, nato so se najboljši med njimi našli moje strasti in zdaj tekmujemo.

Vsako dobo si predstavljam kot ogromen vakuum, v katerem pozornost bralcev in strast pisateljev iščeta obliko združitve. V dobi meščanstva sta se utelesila v knjigi – romanu, od katerega so danes ostale le lupine, strast in pozornost sta se razšla, a sta se v postindustrijski družbi znova našla v lažnih novicah.

Domišljija se mi je prebudila iz zimskega spanja, preteguje se in širi, še vedno verjame, da zanjo ni več mej. Ne morem si izmisliti nekaj tako neverjetnega, da ne bi našel bralcev, ki o mojih novicah razpravljajo, se prepirajo, včasih stepejo in mogoče bom povzročil celo kakšno vojno, a kdo bi lahko stranske učinke očital pisatelju, ki uživa v svojem delu?

Agentka in založnik sta imela prav: že dolgo nazaj bi se moral začeti boriti za bralca. Če pisatelji res moramo streči njihovim željam, potem se nehamo pretvarjati, porinimo stopalko za plin do konca in oddrvimo v svet, kjer je število klikov edini kriterij uspešnosti in je zanj vse dovoljeno.

Godi mi občudovanje, ki ga žanjem med tukajšnjimi amaterji. Prosijo me za nasvete in delim jim jih v času kosila, na katerega me povabijo. V zaprtih omrežnih skupinah uspešno prodajam priročnik *Lažne novice za začetnike*, katerega obliko sem skopiral od traktata, o katerem smo kot mladci veliko razpravljali.

Tako začnem:

1. svet je vse, kar si izmislimo.

in končam z:

7. če o nečem ne moreš pisati strastno, raje molči.

Sodobna slovenska proza

Tanja Božić

Duhovi

Prepričana sem, tokrat prav zares, da je nekdo potrkal. Srce mi začne močno bít. Nekoliko odgrnem odejo in pazljivo prisluhnem. Sosednja vrata se odprejo, po klopotanju copat prepoznam, da gre za babico. Tik za tem slišim, da odklepa vhodna vrata, nekdo vstopa, korakov je namreč preveč za enega človeka. Oddahnem si, ni se mi le zdelo, zdaj Marko ne bi mogel več reči, da moram biti res slaba v sanjanju, če se mi more nenehno ponavljajo. Pa vendar, zastanem, kdo prihaja k babici ob tej uri? Ko s pogledom ošinem budilko, vidim, da je nekaj čez polnoč. *Gluvo doba*, bi rekla ona, čas noči, ko je tišino mogoče zamenjati za oglušelost. Vstanem, da bi prišla za kljuko, se izmuznila na hodnik in poskusila prepoznati glas gosta, a se v istem trenutku znova premaknejo vrata kuhinje, iz katere izstopi ona sama, pri čemer ji ne uide nagel zamah mojih vrat. Prižge luč, brska po hladilni skrinji in iz nje izvleče kos zamrznjene krače. "Spet sem pozabila odtajati meso za kosilo," zamomlja, kot bi govorila sama s seboj, čeprav vem, da je pojasnilo namenjeno meni. Pa saj ni res vstala samo zaradi tega, se sprašujem, ko znova zapusti hodnik, čeprav mi njeno pojasnilo ne zveni nemogoče. Nekaj trenutkov za tem znova stopi iz kuhinje in v njej ugasne luč. Prihaja k meni, njena spalna srajca je tako bela, da skorajda osvetli prostor.

"Pojdi spat," zašepeta temi moji sobe.

"Je kdo prišel?" vprašam, preden zapre vrata.

“Ne boj se, nikogar ni, le Nero je hotel v hišo,” pojasni in dokončno zapre vrata. Tako je star, da niti laja ne več. Ve, da se preveč bojim, da bi vstala in preverila, ali laže. Poskusim globoko dihati in se umiriti.

“Nisi več otrok,” si ponavljam, štejem do deset, neham, spet začnem. Ne vem, ali se bolj bojim zaspiti ali ostati budna. Znova prisluhnem, v hiši vlada popolna tišina. Mogoče pa se mi je res samo sanjalo.

Zjutraj me, tako kot vsako prvo noč, ko prespim v tej hiši, močno zaboli trebuh. Babica prisluškuje pri vratih, kdaj se bodo odprla in iz prostora spustila slabost, ki se je v meni nakopičila čez noč. Stoji pripravljena, s skrbjo, ki ji mehča pogled, in s prerezanim krompirjem, robcem in lončkom, ki ji polnijo dlani.

“Res ni treba, *bako*,” začnem, čeprav vem, da bo vsak poskus upora zaman. Zaskrbljeno guba čelo.

“Spet so te zajeli strahovi,” pravi, “želodec se ti je premaknil z njegovega mesta,” še doda, medtem ko me potiska nazaj proti postelji. Še preden se zavem, dviga zgornji del moje pižame in s prsti tipa po trebuhu. “Preveč se bojiš,” nezadovoljno odkimava in začne s proceduro, zaradi katere me začne boleti še glava.

“Ne bo pomagalo,” zdaj že nekoliko nervozno vztrajam, medtem ko ona spretno, le z nekaj potezami zatlači del blaga v zarezan krompir, z vžigalicami, ki jih privleče bog ve od kod, prižge blago in nato gorečo stvar položi na moj popek, ki ga prekrije z lončkom.

“Želodec je bolj zgoraj,” ji pravim, vendar le odkimava, požvižga se na anatomijo, odgovor že poznam.

“Prav, prav, pobegnil je stran,” naveličano rečem in poskušam uravnati valove slabosti. Vem, da bom morala tako ležati vsaj še dve uri, dokler dim v lončku ne vrne pobeglih organov v mojem trebuhu na njihova mesta.

Sede na rob postelje in mi gladi lase. Kako se je postarala, pomislim, ko opazujem struge gub, ki tečejo vzdolž njenega čela. Medtem ko nestrpno čakam na njen odhod, ki mi bo omogočil, da bom iz nočne omarice izbrskala rupurut, z očmi potujem po prostoru in opazim, da je na kredenci spet šopek posušene bazilike. Ji nismo kupili Nera zato, da bi hišo varoval on?

“Bazilika,” presenečeno rečem in s prstom pokažem na vazo v kotu sobe.

“To leto je dobro obrodila,” medlo zamomlja, vstane in izgine v kuhinjo pripraviti čaj. Pred očmi se mi nariše Mirina podoba.

Čeprav nikoli ni hotela zares priznati, smo vsi v družini dobro vedeli, da je babica nastavljala vaze sušene bazilike po robovih omar zato, da bi odganjala duhove. Pravzaprav je izvajala vrsto postopkov, s katerimi je ščitila hišo; za razliko od drugih ljudi njej ključavnica na vratih ni bila dovolj. Suhe južine, ikone svetnikov, vsakoletno jajce *čuvarkuča*, ki bdi nad hišo od ene do druge velike noči, vse lepo in prav, nobena od teh zadev ni oddajala vonja. Posušena bazilika pa mi je, odkar pomnim, smrdela do te mere, da sem jo kot otrok na skrivaj kradla in metala v kokošnjak za hišo. Ona je najprej molče, nato pa z vse več kletvic prazne keramične posode znova polnila in odmikala na teže dosegljiva mesta. Od kod je vlekla takšne količine te začimbnice, mi nikoli ni bilo jasno, zdelo se mi je namreč, da gre za neko zakleto travko, ki poganja brez glave in repa le zato, da bi me jezila. Še jaz sem kot otrok vedela, da so duhovi samo na televiziji, ona pa je vztrajala, da so duhovi povsod, da nikdar ne izginejo, zaradi česar nisem bila prepričana, ali naj se smejem ali naj me bo strah.

Ko sem nato nekega poletja baziliko končno odkrila na njenem vrtu, sem jo populila s koreninami vred in skupaj z Markom, ki je pri nas poleti visel, kot da ne bi imel svojega doma, posebno za to priliko pripravila zwarek, ki sva naredila iz dedkovih starih zdravil. Nekaj tistih za pritisk, nekaj za srčno popuščanje, par tablet proti driski, vse skupaj pa prelito s sirupom za kašelj.

“A si že kdaj lulala stoji?” je po škropljenju rastline vprašal Marko in za piko na i tudi sam zalil mojo nasprotnico.

“Ne, še nikoli,” sem se smejala in tekla za njim, da naju bližajoča se babica, ki je proti nama mahala z motiko, ne bi ujela.

Večerje se tistega dne raje nisem dotaknila. Sumljivo je smrdela po sirupu za kašelj. In to ni bila edina kazen.

Po drugi strani pa jo je Marko odnesel brez posledic, kar je podžgalo mojo jezo. To da ni bil njen vnuk in si nanj ni upala zares kričati, je bil slab izgovor, zmeraj sva bila za vse, kar sva ušpičila skupaj, kaznovana enako: že po desetih zamujenih minutah, ko smo zvečer pri kom igrali odbojko, je znala preluknjati žogo ali pa je, če sva preveč goljufala pri kartah, z njimi naslednje jutro podkurila v peči. Tokrat pa je le odmahnila z roko in za dogodek ni povedala ne njegovemu očetu ne njegovemu dedku, čeprav sta se znala jeziti še bolj kot ona.

Naslednjega jutra me je z nič kaj materinskim: “Obleci se!” zbudila že ob šestih in me, ker sem očitno tako rada pulila, vzela s sabo na njivo plet. Hrbet in roke so me boleli že pred osmo, moja užaljenost se je naglo lomila pod težo utrujenosti.

“Grem lahko domov?” sem jo pohlevno prosila, ko je poleg izmučenosti udarila še pripeka.

“Še malo, še malo,” je ponavljala, tudi sama boljše volje, in se sklonila k tlom kot na pol prelomljeno steblo, medtem ko sem sama uvelo visela na robu motike. Jutro je bilo mirno, vroče, sosedje so že popili kavo, tudi Markova babica Mira se je sprehajala po polju in mi mahala iz daljave. Veselo sem ji pomahala nazaj, že dolgo je nisem videla, ni pogosto hodila od doma, pravili so, da zato, ker nima pameti. Takrat še nisem točno vedela, kaj naj bi pomenilo, da človek izgubi pamet, in zakaj je potem ne dobi nazaj. Marko mi je enkrat, ko sva se pri meni igrala zdravnike, razlagal, da se je to zgodilo po tem, ko je rodila njegovega očeta. Mira je nekaj let hodila po vasi od hiše do hiše, da bi božala živali in otroke, vendar se je kmalu razvedlo, da jo mož vsakič, ko se s postopanja vrne domov, namlati in sosedje so se iz usmiljenja odločili, da ji raje ne bodo odpirali vrat.

“On pa nikoli ne tepe,” je ponavljal, “in oči tudi nikoli ne tepe,” je dodajal, čeprav ga nisem nič vprašala. “In babica nikoli ne joka, saj je že velika, samo lagati znajo,” se je jezil.

“Ampak zakaj pa k vam prihaja policija?” me je še zanimalo takrat, a Marka ta igra ni več zabavala, predpisal mi je nekaj želodov proti glavobolu in se pobral domov.

“*Bako*, zakaj je ona nora?” sem vprašala babico, ki se je zravnala in obrnila, da bi videla, o kom govorim. Po nekaj tišine je le zamomljala svoj *ne daj bože nikome* in me poslala domov pripraviti zajtrk. Popoldan sem preživela v skrivanju pred njo in njivo, kmalu se mi je pri tem pridružil Marko, babica pa se je pretvarjala, da naju ne vidi, skrita ob vznožju stopnic, in naju je pustila, da sva preostanek dneva počivala in se igrala.

Zvečer, ko je Marko moral domov, mi je v smehu žugala s prstom, a najin mali spor je bil pravzaprav že pozabljen. Po tem ko sem ji dolgo težila, naj se igra z mano enko, pa je prvič potrkalo po vratih.

“Je Marko kaj pozabil?” sem se vprašala, vendar mi je babica le rezko ukazala: “Ne odpiraj!” in se hitro zresnila. Nisem se upala premakniti, še dihala sem komaj.

Potrkalo je še enkrat, na drugi strani se je zaslišal Mirin glas, ki je kmalu prerasel v ječanje.

“Ampak *bako*, to je Markova *baka*,” sem prestrašeno zašepetala. Jok je postajal vse močnejši. “*Baka* Mira joka,” sem spet rekla, moje besede je začel preglašati njen stok. “A lahko odpreva, prosim,” sem skoraj že jokala, od strahu mi je postajalo vse bolj slabo.

“Pojdi domov Mira, otroka je strah,” je mehko zaklicala babica, ne da bi odprla vrata.

“Samo gledala jo bom,” je ta rekla med hlipanjem in še nekajkrat glasno potolkla po vratih.

Babica me je očitno vajena situacije mirila in mi prigovarjala, da bo *baka* Mira kmalu odšla in da je bolje zanjo, da ji ne odpreva. In res, jok se je kmalu oddaljil od hiše, nadomestilo ga je babičino šepetanje.

“Zakaj je to bolje, če je pa žalostna?” sem vprašala še zmeraj prestrašena, z močnimi bolečinami v trebuhu.

“Bolje je,” je bilo vse, kar je odgovorila.

Žal mi je bilo, da sem se spravila nad baziliko, če je ta držala Miro stran.

“Sem jaz kriva za to?” sem mencajoče vprašala babico, ki je že rezala krompir, da bi ulovila moj pobegli želodec. Očitno je od bolečine bežala pamet, od strahu pa želodec, sem si mislila takrat.

“Nisi, ni ona slaba, drugi so,” me je tolažila, a zaman.

Tiste noči mi je sanjah prvič odmevalo trkanje vrat.

Ko sem o dogodku naslednjega dne povedala Marku, me je užaljeno obtožil, da sem neumna in da lažem. Tistega poletja se z mano ni več igral.

Bolečine v trebuhu so še istega dne ponehale. Nisem imela dovolj volje, da bi se prerekala z babico okoli njenih metod zdravljenja, zato sem ji zamolčala zdravilo in kimala, ko mi je razlagala o tem, da je tako zdravil že njen oče. Bila je zadovoljna, da sem po dolgem času poleti spet pri njej, obenem pa jo je mučila slaba vest, da spet grdo sanjam, zato mi je poskušala ugajati v vseh pogledih; pekla mi je predebele palačinke, ki jih zaradi bolečin v podlahteh ni zmogla več okretno metati v zrak, in mi zaradi trmarjenja, da vidi dobro tudi brez očal, premočno sladkala čaj.

Šele zvečer sva bili obe spet nervozni in se v strahu pred mojim spanjem pogovarjali dolgo v noč. Vedela sem, da jo, čeprav je od tega minilo že kar nekaj let, muči zgodba o Miri, ki so jo pred časom našli v vodnjaku.

“Kaj sem mogla, če je bil on navadna pijana svinja,” je govorila o njenem možu in pojasnjevala modrice, ki so jih skrivali tako Mira kot njuni zdaj razseljeni otroci. O njihovi družini se je res veliko govorilo, zgodb je bilo preveč za eno samo noč, babici, nevajeni poznih ur, so se že zapirale oči.

“V redu bom, pojdi spat,” sem ji rekla kot otroku.

“Tudi tvojo mamo so mučile nočne more,” mi je odgovorila v tolažbo, čeprav sem to že vedela. “Zakaj se morajo naslediti samo grde stvari,” je še zavzdihnila, preden mi je zaželela lahko noč.

Čeprav nisem spala povsem mirno, trkanja nisem slišala ne v živo ne v spanju, le Nero je včasih popraskal po površini vhodnih vrat. V naslednjih dneh sem na kratko videla tudi Marka in njegovo novo dekle Majo, močno

naličeno dekle, s katero sta živela v hiši, ki sta jo prej naseljevala njegova stara starša.

“Vidim, da ti čebula sploh ne uspeva,” pravi babica Maji in jo kljub upiranju obeh, da imata hrane več kot dovolj, odvleče na svojo nekdanj prostrano njivo, ki ni zdaj nič drugega kot navaden vrt.

Očitno živčen, ker pogovor med nama ne steče, Marko poka s členki. Odkar se ne znava več igrati, nimava veliko skupnih točk, le kako si, kaj je novega, kje delaš, še študiraš in podobne variacije na temo preprečevanja neprijetne tišine. Vem, da mi je takrat močno zameril, da sem mu rekla tisto o Miri. Morda je imel prav, morda sem strah in sanje ustvarila sama v svoji glavi, bila preobčutljiv mestni otrok, ki je videl preveč risank in slepo verjel pravljicam.

Naslednjih nekaj dni spim dobro, tudi ko se zbudim, je slišati le rahlo smrčanje, ki v mojo sobo prodira skozi steno. Pomirim se.

“V redu je, vse skupaj je res samo psihološko,” zjutraj pravim babici, ki mi prikimava in s podstrešja za vsak slučaj privleče nova stebila bazilike, ki jih tlači v že tako prepolno vazo.

Nato pa zadnjo noč trkanje, znova.

“Spet sanjam?” se vprašam in se instinktivno skrčim v zmečkan list. Počakam nekaj trenutkov, slišati ni ničesar, kar ne bi pripadalo navadni podeželski noči: hukanje, sem in tja bzikanje, Nerovi poskusi laježa in dolgi intervali čričkov.

Odločim se, vstala bom in preverila, si dokazala, da je vse skupaj le stvar domišljije in igra moje podzavesti. Natakнем si copate in se napotim k vhodnim vratom.

“Odrasla ženska si, preganja te strah iz otroštva, Mira je mrtva, duhovi ne obstajajo, travme povzročajo tudi more,” si momljam mantro, medtem ko odkleпам vrata. Ko jih odprem, se vame zazre presenečen obraz. Maja je, Markovo deklo, krvavi iz počene arkade. Okamnim, srce pa mi bije, kot da bi tekla maraton.

“Oprosti, nisem hotela motiti,” reče skozi jok, ko opazi moj zaprepadeni obraz. Za hrbtom se mi pojavi babica, ki že odpira zamrzovalnik in iz njega vleče kos zamrznjenega mesa.

“Pa ne že spet,” zavzdihne, “pridi noter,” reče Maji in me hkrati s prosto roko poboža po hrbtu.

“Pojdi se preobleč in pridi v kuhinjo,” mi reče, zapre vhodna vrata in me pusti stati na hodniku. Čudno jo pogledam in šele nato začutim toploto med nogami.

Prvič sem se polulala stoje.

Spomini

Tone Hočevar

Dopisnik iz Havane

Na poti v Havano sem se – ob novi selitvi – ustavil v Mehiki. Brez postanka v deželi, kjer smo preživeli lepa leta, nisem hotel naprej. Šel sem na novi sedež tujih dopisnikov, starega je vmes podrl potres. Naklepetali smo se, popili *tequilo* ali dve. Kot bi mignil, je minilo nekaj dni. Moja stara družčina je bila še vedno tam, potem so se postopoma vsi zamenjali.

V Havani so me sprejeli prijazno, dopisnikov je bilo tam takrat komaj za vzorec, za prste obeh rok morda. Delili so jih na dve koloniji. Na eni strani so bili zahodni, na drugi vzhodni. Zahodni dopisniki so imeli devize, smeli so zelo drago kupovati v diplomatskih trgovinah za dolarje, tam je bilo mogoče najti marsikaj, tudi meso. Vzhodni so plačevali s kubanskimi pesosi, ki smo jim rekli *miki miške*, v trgovinah za tuje tehnike, kjer je bilo vse veliko ceneje, skoraj zastoj, vendar tudi temu primerno slabe kakovosti. Jaz, iz Jugoslavije, ki se je Fidelu po hudem sporu s Titom zamerila, nisem sodil k vzhodnjakom, plačeval sem z dolarji. Vsaj občasno so me skušali obravnavati kot vzhodnjaka, brenkali so na politične strune in nekakšna ideološka čustva, da bi vplivali na moje poročanje.

Pogled na informiranje je bil v Fidelovi Havani prav tak kot v vzhodnoevropskih državah ruskega socializma. Kakor sem se dodobra naučil pozneje, je bil tudi enak kot v rimski papeški državi, takrat in še dandanes. Navsezadnje je bil Fidel jezuitski proizvod, prav tako njegov brat *Raúl*, čeprav je bil pri jezuitih deležen manj vzgoje in izobrazbe kot Fidel.

Ker sem na Kubo prišel za dopisnika, ki ga bodo nekaj let skrbno spremljali in nadzorovali, so se me kubanski tovariši resno lotili že prvi dan. Od uradnikov z ministrstva takoj izveš, da ne moreš stanovati v hotelu, ki so ti ga rezervirali z jugoslovanskega veleposlaništva. Preselijo te v drug hotel, kjer je urejeno prisluškovanje, potem se nekaj mesecev seliš iz hotela v hotel, da ne bi navezal preveč tesnih stikov z zaposlenimi v hotelu, da ti ne bi kdo med njimi že kaj neprimerne povedal.

O tem, kje bom stanoval, je torej odločala kubanska vlada. Najprej so mi ponudili velikansko stanovanje v palači, ki so jo prav takrat obnavljali. Fidel je imel sošolca, gospod Someillan so mu rekli, na havanskem Maleconu, ob obalni cesti, je imel dve palači, eno zraven druge. Prva je bil 33-nadstropni nebotičnik, v njem je na vrhu, kjer je bil tudi bazen, stanoval gospodar hiše, gospod Someillan, v petnajstem nadstropju pa je bival največji kubanski pesnik Nicolas Guillen. Vsa druga nadstropja, v katera so pred udarom zahajali Američani, so bila četrto stoletja prazna. Zraven je stala nekoliko nižja zgradba, stanovanja v njej pa niso bila dosti manjša, vsako je merilo vsaj 400 kvadratnih metrov.

Četrto stoletja sta bili palači prazni, potem sta se vladar in njegov sošolec dogovorila, da bo država obnovila obe hiši in ju dajala v najem, dohodke da si bodo nekako delili, podrobnosti niso izdali. V manjši Someillanovi hiši so mi ponudili imenitno stanovanje, ki bi na mesec stalo skoraj toliko, kolikor bi mi agencija dala za vsa leta bivanja. V mislih sem se že videl, kako bi lahko v stanovanju naredil teniško igrišče, a sem njihovo ponudbo vseeno prijazno zavrnil.

Še nekaj dolgih tednov so mi iskali drugo hišo in jo naposled našli, vendar jo je bilo treba popolnoma obnoviti, saj so prejšnji lastniki odšli v Miami kmalu po revoluciji. Uredili so jo razmeroma hitro, konec poletja sem se lahko že vselil. Hiša je bila prijetna, toda v njej ni bilo niti enega kosa pohištva. Niti ene mize niti enega stola. Kjer koli drugod to ne bi bil noben problem. Razen na Kubi ali v Severni Koreji. Na Kubi pa so pohištvo nehali proizvajati kmalu po vstopu bradačev v Havano. Na voljo je bilo samo odlično pohištvo iz osemnajstega ali devetnajstega stoletja, ki je ležalo pod kakšnim napuščem in čakalo, da ga bo kdo kupil in restavriral. Lastnike so iz stanovanj in hiš na lepih avenijah prisilno preselili kam v revno predmestje, njihovo staro pohištvo ni moglo v nove hiše, imeli so ga kar na prostem ali pod kakšno streho, velikokrat na dežju in soncu.

Največ dni sem med čakanjem na novo domovanje prebil v hotelu Nacional, v slavnem mafijskem brlogu iz časa pred Fidelovim udarom, ki so ga ob vstajenju turizma v devetdesetih modernizirali in spremenili v osrednje

revolucionarno kurbišče za novodobne turiste. Vmes, v mojem času, je bil to eden redkih hotelov, kjer se je dalo kaj malega pojesti, in še bazen je imel na vrtu. Tam je bil moj sosed takrat slavni teolog osvoboditve, brazilski katoliški duhovnik Frai Beto, prvi tujec, ki mu je bil Fidel pripravljen pripovedovati svojo zgodbo.

Ure in ure sta snemala, zvečer, včasih tudi naslednje jutro sva se z Betom občasno srečevala v Nacionalu. Poln vtisov je bil, velikokrat je komaj doumel, kaj vse mu pripoveduje kubanski vrhovni poveljnik. Najbolj pretresen je bil, ko mu je Fidel pripovedoval, kako so Američani plačevali njegov upor proti havanskemu režimu, ki je bil takrat simbol mafijske države Kube. Kako so mu dali nekaj denarja in kako so plačali ladjo orožja, ki jo je iz Kostarike pripeljal Huber Matos. Tisti Huber Matos, ki se je pozneje s Fidelom sprl in za kazen dve desetletji preživel v temnici.

Zgodba o spregi z gringos se mi je takrat zdela najbolj zagonetni del vsega Fidelovega pripovedovanja meni. Čez nekaj tednov mi je Brazilc prišepnil, da prav tistega najbolj zanimivega dela v knjigi vendarle ne bo. Vrhovni poveljnik si je premislil. Črtali bomo tisto poglavje, tudi ti kar pozabi, da si to slišal, mi je namignil Beto in zraven pomežiknil. Pozneje so zgodbo o ameriški pomoči pri udaru proti prejšnjemu mafijskemu režimu nekajkrat pogrevali drugi, v uradno zgodovino pa je niso zapisali.

Selili so me iz Nacionala – denar za njegovo izgradnjo je menda prispeval Al Capone – v hotel Capri, ki ga je zgradil Lucky Luciano, pred revolucijo je bilo tam nekaj časa njegovo domovanje, in potem v hotel Riviera, tisti iz starodavnega filma *Ples na vodi*. Nato so me spet vrnili v Nacional ter nato preselili v Habana Libre, dokler mi niso naposled povedali, da se smem vseliti v hišo, ki so jo zame obnovili na Miramaru, v najlepšem delu mesta. Tam so imeli nekoč kar prijetne vrstne hiše častniki in funkcionarji prejšnjega režima, vsaka hiša je imel nekaj vrta, teraso in celo vrsto balkonov. Tista, ki so jo namenili meni, je bila poleg tega še na vogalu, na pravem škofovskem vogalu, kar v tistih krajih pomeni, da je veter pihal z morja ali s pobočja na drugi strani, lahko pa tudi od strani. To je v tropskih krajih, kjer ti vsaka sapica pomaga dihati, zelo pomembno.

Hiša je bila prazna, samo na stropih so bili priključki za svetilke, žarnic ni bilo, snemalnih naprav pa s prostim očesom ni bilo videti. Opazil si samo, da te snemajo po telefonu, vendar si moral le opozoriti nadzornika v telefonski centrali, da nekaj škriplje, in zveze so nemudoma popravili. Najbrž zato, ker sem ob prvem hreščanju kar naravnost opozoril tehnika, ki mi je prisluškoval in me snemal, naj vendar kaj stori, saj zelo slabo slišim. Od takrat so ob vsakem mojem opozorilu nemudoma reagirali in popravljali zveze.

Takrat še nisem pomislil, da je hiša polna mikrofonov. Na to me je več let pozneje opozoril kolega, pravzaprav kar prijatelj Gabriel Molina, mož, ki je z Gabrielom Garcío Márquezom ustanovil tiskovno agencijo Prensa Latina, potem tudi kubansko novo televizijo, kariero pa je sklenil po štirih desetletjih uredniškega in direktorskega dela v edinem časniku Granma.

Z Gabrielom smo sedeli za mizo v dnevni sobi, jaz sem spet rekel nekaj preveč, pa je gost pokazal na strop in mi rekel, naj greva pogledat kužke na dvorišče, ena izmed dobermanskih mladičk je bila namreč namenjena prav njemu. Zunaj, pri psih, ki so skakali in cvilili od veselja, mi je mimogrede omenil, da je hiša na vseh koncih ozvočena. V sredo se morava dobiti na bejzbolski tekmi, mladinci igrajo. To me pa res ne zanima, sem odvrnil. Kaj te ne bo zanimalo, ko pa igra tudi tvoj sin, je bil vztrajen. Šel sem z njim na tekmo, med vpitjem navijačev mi je skoraj spotoma omenil, da je prav on tisti, ki me že nekaj let spremlja in o tem poroča oblastem, ki me nadzorujejo. Saj veš, da take naloge na Kubi ne moreš in ne smeš zavriniti, a ne, je dodal. Takrat sva postala prava prijatelja. Prav nič se nisem bal, da bi moj nadzornik nesel naprej kaj zame škodljivega.

Vedel sem, da me nadzoruje še en kolega, ki pa mi tega ni nikoli zaupal. Pozneje me je obiskoval v Rimu, naposled sva se videvala tudi v Havani, kadar sem se vračal. Luis Baez, znan kot Fidelov biograf, avtor šestindvajsetih knjig o vrhovnem poveljniku, je sodil k tistim sopotnikom revolucionarnega procesa, ki so bili Fidelovi zaupniki. Več let sem poskušal izvleči iz njega, kar sem sicer vedel, a sem hotel njegovo potrditev. Zakaj se Fidel pred srečanjem z državniki pogovarja s teboj in ne s svojim zunanjim ministrom, sem tiščal v Luisa, ki smo mu pri nas doma rekli Bajčev Lojze, da prisluškovalcem ni bilo jasno, o kom govorimo. Zato, je rekel po nekaj letih, ker smo mi posebna skupina, mi smo nad Politbirojem in CK-jem. Kdo pa ste vi, nisem odnehal, čeprav sem slišal, kdo so "oni". Mi smo se šolali in potem študirali pri jezuitih, tesno smo povezani med seboj, o vsem se pomenimo. Luis je tudi v Rim prišel, kakor če bi bil novinar, ki pripravlja pogovore s prelati, v resnici pa ga je Fidel poslal pripravljat prvi papežev obisk na Kubi.

Spet ropota teleprinter

Ni bilo zelo preprosto začeti od začetka, se vrniti nekaj desetletij v preteklost, poslušati ropotanje teleprinterja in neskončno veliko časa porabiti samo za to, da je tekst nekam prišel. Dokler sem bil v hotelu, sem bil ves čas

razmeroma blizu centrali agencije Prensa Latina, kamor sem nosil tekste, da so jih prepisali na teleprinterski trak in jih poslali naprej.

Ko sem se preselil v hišo na Miramaru, je postalo bolj zapleteno. Najprej si se potikal okoli, da si kaj izbrskal, saj ni bilo časnikov, razen propagandnega glasila Granma. Ni bilo radijskih novic kot kje drugod, vse je bilo treba poiskati neposredno, "na terenu", smo rekli temu tisti redki dopisniki, ki smo res vsak dan pisali. Za kolege iz vzhodne Evrope mi nikoli ni bilo jasno, kaj pišejo, kdaj pišejo, komu pišejo in zakaj sploh kaj pišejo.

Izbrskati kakršno koli informacijo na Kubi je bil podvig, ki ga je mogoče primerjati z brskanjem po novicah iz presvete vatikanske države, kjer tudi vse skrivajo, od redkih novic do celih gora denarja, ki ga – nikjer zapisanega – škofije z vsega sveta pošiljajo v svojo centralo v kovčkih in vrečah, tam menihi preštejejo, zamenjajo v evre in vse je lepo oprano. Tudi kubanska cerkev počne tako, ničvredne pesose ji v Rimu zamenjajo v eno od trdnih valut. Tudi jugoslovanske dinarje in slovenske tolarje so menjali tako. Lokalna cerkev je dobivala trdne devize.

Imel sem srečo, novice sem iskal čisto po svoji poti. Pomagali so mi psi. Ker sem bil član pasemskega kluba dobermanov in kubanske kinološke zveze, sem se družil z ljudmi, ki so imeli pse, se znašli, da so že kje izbrskali hrano zanje, kar sploh ni bilo tako preprosto; še zdaj ni. Med ljubitelji psov je bilo veliko takih, ki so se pasli blizu velikih jasli in so marsikdaj marsikaj vedeli o zakulisju. V pasjih klubih so bili profesorji, strokovnjaki, pa tudi generali in nekateri cekajevci. Predsednik dobermanskega kluba je bil proslavljeni genetik Augustin Egurrola, ki je Fidelu ustregel in mu naredil tisto slavno kravo Urbe Blanca, Belo vime, ki je dajala več mleka kot katera koli severnoameriška rekorderska krava, celo svetovni rekord 120 litrov (neuporabnega) mleka na dan je dosegla. Augustina je še zdaj sram, da je storil kaj tako nespametnega, strokovno nesprejemljivega, takrat pa mu je to vendarle pomagalo, lahko je potoval, lahko je uvažal pasje plemenjake, dobil je celo avtomobil, kar je bilo v tistih časih pravi čudež.

Ko sem kaj izbrskal, je bilo treba vse skupaj zaviti v celofan, okrog natrositi nekaj neumnosti, ki jih je bilo mogoče najti v edinem kubanskem časniku, vse skupaj napisati kot nekakšen članek in poslati. Najlažje je bilo pisati za radio, to je bilo mogoče storiti tako, da sem poslal po telefonu, kadar so linije delovale, ali pa sem napisal po pet ali deset člankov naenkrat, jih posnel na magnetofonski trak in poslal naprej s prvim potnikom, ki je odšel v Evropo.

Članki za agencijo Tanjug, za Delo ali kogar koli drugega so morali biti natipkani in potem prepisani na teleprinterski trak, z več kot eno cenzuro

so se srečali na poti v domovino. Prvi mesec moji teksti sploh niso nikamor prišli, ker očitno še niso imeli ustreznih prevajalcev, potrebovali so slovenskega in srbohrvaškega. Brez prevajalcev cenzura ni mogoča, brez cenzure pa tekst ne more naprej. Moja predhodnika v Havani je bilo lažje obvladovati kot mene, pisala sta, kar sta pobirala v Granmi, tudi površna cenzura je bila dovolj. Jaz pa sem bil za Kubance zapleten primer.

V začetku je bilo pošiljanje tudi fizično naporno delo. Zlasti za Bojano, ki je skrbela za transport, medtem ko sem jaz že pisal naslednji članek. Ko sem članek natipkal na papir, je Bojana sedla v avtomobil, se v veliki vročini odpeljala kakšnih petnajst kilometrov do središča mesta, poiskala parkirni prostor, kar ni bilo tako preprosto, ker te je lahko policist spodil, od koder je hotel in kakor se mu je tisti trenutek zahotelo. Nato je odkorakala po vrelem asfaltu do agencije Prensa Latina, kjer se je začela nova kalvarija. Dvigalo je bilo majhno, v njem sta bili dve čuvajki reda, miru in revolucije. Dve zato, da sta nadzorovali druga drugo. Vsaka je imela cel stot ali celo poldrugi stot žive teže, zato je bilo v dvigalu prostora kvečjemu za dva potnika. Če sta se po naključju odločili za malico, to pa se je zgodilo vsaj trikrat ali štirikrat na dan, so vsi čakali spodaj po najmanj pol ure. Ko je Bojana naposled prišla na vrsto pred dvigalom, se je odpeljala do redakcije agencije in tekst izročila uradniku na okencu pri vhodu v redakcijo. Ta je, če se mu prej ni morda mudilo na malico ali kamor koli drugam, odnesel tekst dežurnemu za pretipkavanje na teleprinterski trak. Ko je ta tekst pretipkal, pri tem po navadi ni zagrešil preveč napak, tako da je bilo besedilo še mogoče razumeti, je perforirani trak odnesel dežurnemu za pošiljanje. Tam je trak čakal, dokler se ga niso usmilili in ga poslali naprej. Najprej v Pariz, v tamkajšnjo pisarno agencije Prensa Latina. Tam so prispelo besedilo spet avtomatsko perforirali na teleprinterski trak in ga po drugi zvezi poslali naprej. Naprej v pisarne Tanjugovega dopisništva v Parizu. Tam so vse skupaj še enkrat perforirali in poslali v Beograd za Tanjug ali pa v Ljubljano za Delo. Če je bila sreča mila, je tekst še istega dne priromal na cilj. Toda tako gladko vsekakor ni šlo vsak dan.

Vsaj pol leta je trajala Bojanina kalvarija potovanj v agencijo Prensa Latina. Potem se je ob neki konferenci *poola* neuvrščenih agencij, ki so ga že vodili Kubanci, zgodil sprejem, na katerem smo se začeli o telekomunikacijskih zvezah pogovarjati bolj odkrito, na koncu tudi precej na glas. Vpila je predvsem Bojana, ki je vsak dan vsaj enkrat, po navadi pa dvakrat potovala v središče Havane, v vročini ali v hudih tropskih nalivih. Medtem ko se je ona vozila na drugo stran mesta, sem sam že pisal naslednji članek, nato jo je Bojana spet mahnila z Miramara na Vedado.

Potem so mi vendarle napeljali vse potrebno, pisal sem lahko doma, tudi neposredno v teleprinter. Cenzura je bila še bolj popolna in zanje lažja. Pa so bili vseeno tako nerodni, da so me opozorili na po njihovem mnenju neprimerno pisanje, ko tekst sploh še ni nikamor prispel. V Ljubljani ali Beogradu ga še niso dobili, meni pa so v Havani že peli kozje molitvice. Ko sem jim povedal, da besedila razen cenzorjev ni mogel videti nihče, so postali malo bolj previdni. Na neskladnost mojega pisanja z revolucionarno stvarnostjo se me poslej opozarjali po tem, ko je bil članek objavljen. Večkrat se je preprosto zgodilo, da besedilo ni nikamor prišlo, pojasnili so mi, da se je očitno nekje izgubilo. Vsekakor ne po njihovi krivdi, so še odločno pribili.

Ruki ruki, bolo bolo

Hiša, ki so mi jo dodelili, je bila v četrti Miramar, v občini Playa, od morja s plažami smo imeli komaj dvesto ali tristo metrov. Vse je bilo zeleno, vetrič je pihal, čisto je bilo in urejeno. Tisti del mesta so si v obdobju ameriško-mafijskega vladanja na Kubi zase uredili razmeroma premožni ljudje. Pravi bogataši so si naredili palače prav ob široki in bahavi Peti aveniji, njihovi oprode pa v vzporednih ulicah. Peta A, Peta B, Peta C, Peta F, Sedma avenija in Deveta avenija so vzporedne ulice, na katerih je vedno živelo dovolj vplivnežev, da so tam bolj kot drugod pazili na red in skrbeli za varnost.

Nasproti nas je živel Gari, član CK-ja, partijski poverjenik za Kolumbijo (tam so ga ustrelili v nogo, ker je kot veleposlanik za svojo državo menda nadzoroval trgovino z mamili), potem je bdel nad Nikaragvo, pozneje je bil zadolžen za Venezuelo, kar pomeni, da je bil in je še vedno hudo vpliven. Kadar gremo na Kubo, ga obiščemo. Včasih kaj pove, včasih tudi ne.

Malo naprej je stanoval Fidelov starejši brat Ramón, ki pa smo ga srečevali samo na sprejemih, v soseščini na ulici ga pravzaprav nismo. Na drugi strani Ulice 98 je živel Norberto Fuentes, ki je bil Fidelov izvozni artikel, saj je bil biograf Ernesta Hemingwaya, njegov stric pa je bil Gregorio Fuentes, Hemingwayev čolnar, po svetu znan kot starec iz romana *Starec in morje*. Norberto, ki je poskrbel, da smo obiskali njegovega strica in se naužili njegovih zgodb iz treh desetletij s Hemingwayem, je pozneje uprizoril gladovno stavko, da mu je Fidel dovolil oditi iz države. Zdaj živi v Miamiu na Floridi.

Še malo naprej je z novo, tedaj mlado družino stanoval Ernesto Guevara, oče revolucionarja Ernesta Guevare, imenovanega El Che. Nikoli se ni

prilagodil tragičnemu dejstvu, da mu je sin uničil življenje, prisilil ga je v životarjenje na Kubi. Jokal je, ko sva ga z Bojano srečala na ulici, čakal je v vrsti za gnil krompir.

Čisto za vogalom, po notranji strani pa onstran našega vrta, z balkona na balkon se je bilo mogoče pogovarjati, je v prav takšni hiši, kot je bila naša, živel Chango, argentinski novinar in pisatelj Alfredo Muñoz-Unsain. Kolega, dober sosed, naposled tudi prijatelj, ki je Kubo poznal bolje od vseh Kubancev. Začel je kot zagnanec, eden od milijonov Argentinec, ki so občudovali Cheja. Pomagal je ustanoviti in voditi agencijo Prensa Latina, potem so ga za tri desetletja v svoje vrste vzeli v francoski agenciji AFP, končal pa je kot tako dober poznavalec Castrove Kube, da je o njej govoril kot o eni sami veliki laži. Bil sem pri njem, ves dopoldan, ne samo nekaj minut, ko je še lahko pripovedoval zgodbe in resnice. Umril je pred nekaj leti, čisto sam. Vseh deset ali več žena, ki jih je imel, ga je zapustilo, edini sin pa tudi takoj, ko mu je Chango uredil argentinske dokumente in je lahko ušel v Miami.

Pa še nemški dopisnik Otto Marquart je živel prav nasproti Changa, kakšnih trideset metrov od nas. Bil je vzhodnonemški dopisnik, zelo verjetno stasijevce, na to je na stara leta kar sam namignil. v Havano je prišel v začetku šestdesetih, takrat kot Chango, in ostal vzhodnoberlinski dopisnik do razpada svoje sovjetsko-nemške domovine. Ko se je vrnil v Nemčijo, takrat že združeno, je ugotovil, da se po treh desetletjih življenja na Kubi ne more več prilagoditi popolnoma novi stvarnosti. Z njim sem se pogovarjal v Berlinu prav v tistih dneh, ko je padal zid; zmeden je bil. Vrnil se je v Havano, se četrtrič ali petič poročil ter od kubanske oblasti tretjič ali četrtrič odkupil isto hišo, v kateri je živel od leta 1963. Pred nekaj leti je umrl. Obiskoval sem ga, tudi takrat sem bil pri njem, ko je bil že zelo bolan. Chango, ki je živel pet metrov stran, se z njim ni pogovarjal. Nista se marala, ne vem, zakaj.

Ottov sosed je bil Silvio Rodriguez, najbolj slavni Silvio, kar jih premore Kuba. Pesnik, skladatelj, pevec, ikona kubanske revolucije, njene poezije in glasbe, pa tudi velik podjetnik. Svojo založbo ima in svoje snemalnice. Fidel mu je za zasluge za revolucijo dovolil zasebno podjetje, ko je bilo to še z zakonom prepovedano. Na drugi strani je bila Ottova sosedna ena izmed direktoric Narodne banke, za tujce je bila zadolžena. Ko smo zadnja leta hodili na obiske, smo ji nosili cepiva in insekticide za pse; bila je ena zadnjih vzrediteljic havanskih bišonov na otoku. Vsakokrat smo se veliko pogovarjali. Zdržala je do nedavnega. Ko se je drugim zdelo, da gre državi na bolje, se je ona, ki je razmere res poznala od znotraj, odločila za odhod. Zdaj živi v Miamiu.

Med vsemi tistimi normalnimi Havanci iz soseščine je bilo veliko otrok, ki so prve dni po prihodu postrani gledali najina otroka. Blondinci so bili zanje Rusi, kdo pa drug! Fantiči so tekali okrog naše ograje in vpili *Ruki ruki, bolo bolo ...* Sosedo sem vprašal, kaj naj bi to pomenilo. Najprej jim je bilo nerodno povedati, malo so se bali, da bom komu od oblastnikov povedal, kaj vpijejo. Naposled je sosedo, ki je bila tudi ravnateljica šole, prevedla, da v svoji latovščini otroci vpijejo nekaj, kar sicer Kubanci namenjajo vsem Rusom in kar bi bilo mogoče prevesti kot *ti si Rus, kegelj, pijanec*. Ruse, ki so bili njihovi gospodarji in vladarji, so navadni ljudje črtili. Turizma takrat še ni bilo, Fidel ga je dovolil šele, ko se mu je hiša začela podirati po sovjetskem odhodu. Miha, moj sin, je očitno dobil napotke od svojega sošolca Ricarda in je mulariji zavpil: *Rus je bil tisti, ki je tvojo mater ...* Fantiči so se obrnili k tistemu, ki je bil malo bolj svetle polti in zavpili: *A, ti si Rus!!!*

Nekaj let pozneje, ko smo se že ustalili, je k nam v solzah prihitela dobra znanka Reglita, pomočnica direktorja za nadzor tujega tiska je bila na zunanjem ministrstvu. Oprosti, ker sem priletela sem, nikamor ne morem ta trenutek, ne vem, kaj se mi bo zgodilo, je tarnala. Potem je povedala, kaj sta ji zakuhala sinova, srednješolca. Šli so na plažo čisto blizu nas, njen mož je bil general, torej so se družili tudi s sovjetskimi visokimi častniki, ki so jih imeli Kubanci zmeraj skrite, na ulici jih nisi videl nikoli. Za nastop sta se mulca dobro pripravila. Ko so vstopili na z visoko ograjo zaprto kopališče, sta začela fanta plesati in na ves glas tuliti, naj gredo Rusi domov, Kuba da je svobodna. Oče general ju je pomiril, njegovi ruski kolegi so se menda samo smejali, takih stvari so bili vajeni. Naša znanka pa je stekla ven in zbežala. Prišla je k nam in se zjokala. Ob službo bom, če bodo dogodek zabeležili in prijavili, ji je bilo hudo. Pa se ni nič zgodilo, incidenta Rusi niso prijavili, ostala je na ministrstvu, pozneje je bila veleposlanica na Madžarskem, tam sem jo tudi obiskal. Ko sem v Havani pred desetletjem, torej dve desetletji po odhodu iz Havane, snemal svoja zadnja *Mednarodna obzorja* za slovensko televizijo, mi je uredila vse papirje, čeprav sem prišel brez dovoljenja za snemanje in bi me lahko kar takoj izgnali.

O vrtnarici in druge zgodbe

“Vozili smo se po morju, veliko smo se vozili, on je lovil ribe, Antonio, ki je bil natakar v Floriditi in sva ga vozila s seboj, pa nama je pripravljala pijačo in tudi kaj za pod zob. Pa *jardinero*, vrtnarico sva velikokrat vozila s seboj, zmeraj je bila pijana in največkrat popolnoma gola. Lepa pa je bila, prav

zares lepa. Včasih sva se s Papom pripeljala samo do Havane in jo mahnila v Floridito. Ne, v Bodeguito nisva šla nikoli, do tja nisva prišla, predaleč je bilo, smo se ga že prej napili. Tisto o Bodeguiti je samo turistična propaganda, prepričali so ga, da je tisto napisal na list papirja, ki zdaj visi v Bodeguiti. Da popije *daiquiri* v Floriditi in *mojito* v Bodeguiti. V Floriditi nam je postregel Antonio, samo on je znal pripraviti pravo pijačo. V Bodeguito pa sploh nismo šli.”

Zgornji stavki so iz pripovedi Gregoria Fuentesa. Dočakal je 104 leta, pri devetdesetih je bil še skoraj mladenič. Ko sva z Bojano prišla k njemu domov, nama je postregla zelo stara gospa, prijazna, vendar tiha je bila. Malo pozneje je Gregorio povedal, da je to njegova hči. Ženo sva spoznala še istega dne, stisnjena v dve gubi je sedela v sosednji sobi, kar malo odsotna je bila. Zdelo se je, kot da je Gregorijeva stara mama.

Norberto Fuentes, Hemingwayev biograf, ki je pozneje odšel v Miami, takrat, v osemdesetih, pa je bil naš sosed, je uredil vse potrebno, da sva šla lahko k stricu Gregoriju. Dogovorili smo se, da ga bomo posneli, ko pride televizijska ekipa iz Jugoslavije. Tudi to je lahko uredil samo Norberto, kajti tiste čase režimu ni bilo po volji, da bi kdo delal junaka iz Gregoria, ki ga je Hemingway, El Papa, tako dobro opisal v romanu *Starec in morje*. Svojega kapitana je vzel za model, desetletja sta se potepala po morju. Prvič je Gregoria najel leta 1928, takrat kot mornarja, pozneje je bil kapitan njegove barke, zadnjikrat pa sta plula malo pred Hemingwayevim odhodom s Kube.

Gregorio je bil rojen na Kanarskih otokih, bil je Španec, prav tako kot Fidel. Mladost je preživel na Kanarskih otokih, bil je mornar na španskih ladjah, ki so vozile na Karibe in v Južno Ameriko, na Kubo se je priselil pri dvaindvajsetih, tam je vozil barko med Havano in Florido, srečal ga je Hemingway in ga najel, izročil mu je v upravljanje svojo motorno barko *Pilar*. Na koncu, po treh desetletjih avantur na morju, ko je El Papa odšel s Kube, mu jo je prepustil, Gregorijeva last je postala.

Fidelu ni bilo všeč, ker je Gregorio, če se je malo okajen pogovarjal s tujci, jezno pripovedoval, da mu je El Caballo, Konj, se pravi Fidel, vzel barko *Pilar*, ki mu jo je podaril Hemingway, postavil jo je v muzej. Njemu je sicer dal drugo, nekakšno kopijo, vendar tista ni prava in ni bila dobra za na morje, je Gregorio pripovedoval tudi meni.

Gregorio je živel v Cojimarju, blizu Havane, vendar za kubanske razmere, na Kubi ni bilo pravega javnega prometa, precej daleč od prestolnice. Živel je samo nekaj sto metrov od Terraze, edine gostilne v ribiškem mestecu z dvajset tisoč dušami v današnjih časih. Tam se dogaja tudi zgodba o starcu in morju. Gregorio je bil Hemingwayev “model”. Zavzet Kubanec

se je zdel, a si je v začetku tega stoletja vendarle znova priskrbel špansko državljanstvo. Španija je delila potne liste, zraven sprva tudi pokojnine za neposredne potomce Špancev ali Špance, ki so se naselili na Kubi.

Norberto je dal dobre napotke, preden naju je poslal k stricu. Steklenico pravega starega ruma mu nesita, ki je Kubanec nima kje kupiti in tudi denarja nima za to. Pa škatlo cigar, kakor jih lahko Kubanci vidijo samo po televiziji. Pa na dobro kosilo ga peljita, ki si ga nikakor ne more privoščiti, in bo kar pel, je rekel nečak. Jaz mu bom že prej sporočil, da prideta.

Imenitno je bilo. Gregorio se je najedel, že prej popil nekaj kozarčkov ruma, potem še veliko piva, pa spet nekaj ruma, jezik se mu je razvezal, duša se je odprla. Tudi o tem je pripovedoval, zakaj je ostal tako mlad, ko je bil vendar starejši od pisatelja, ki ga že zdavnaj ni več. Takole gre to, je rekel. Vedno moraš piti dober rum, kaditi dobre cigare, predvsem pa je pomembno, da imaš vedno mlade punce. Trikrat je ponovil to o dekletih. Vedno mlade morajo biti, je rekel, potem si tudi ti vedno mlad.

Gregoria smo tudi posneli za oddajo, ki sem jo naredil za novosadsko televizijo, v tistih časih je bila ena boljših na Balkanu. Poslali so mi ekipo, ki bi mi jo zavidal marsikateri režiser celovečernih filmov. Tudi čisto pravega režiserja sem imel, ki je imel tudi asistenta, snemalec je bil vrhunski, in producenta so imeli s seboj, ki je res obvladal vse. Ker pa ni znal špansko, mu znanje ni dosti koristilo. Namesto njega je delo opravljala Bojana.

Gregorio, ki je Hemingwaya prevažal po morju in se z njim desetletja potikal po havanskih beznicah, je uredil tudi srečanje z Antonijem, barmanom, ki ju je spremljal desetletja. Šli so ga iskat domov, tudi on jih je imel že pošteno čez osemdeset. Pripeljali so ga v Floridito, odprl mi je ograjeni prostor in mi dovolil na sedež, ki je bil nekoč samo Hemingwayev. Tam imajo zdaj, odkar so si izmislili turizem, pisateljev kip, pravi Hemingwayev kotiček je tam. Antonio mi je postregel, kakor je pijačo pripravljaj pisatelju. Tudi jaz bi poskusil *daiquiri*, sem rekel, čeprav *daiquirija* nikoli nisem maral.

El Papa nikoli ni pil *daiquirija*, je rekel Antonio, potem pa pojasnil, da on ni tisti Antonio, ki je bil s Hemingwayem in Gregorijem od začetka. Tisti prvi barman Antonio je umrl že leta 1932, takrat sem prišel jaz zraven, potem sem bil na ladjici *Pilar* do konca. Na vsaki plovbi, vedno sem jima pripravljaj koktajle, njima in gostjam. Jardinera (po slovensko bi rekli Vrtnarica) ni bila edina, ki se je klatila z njimi, sta pripovedovala barman Antonio in kapetan ladjice Gregorio. Kdo pa je bila Jardinera, me je zanimalo. Jardinera je bila izjemno lepa ženska, je rekel. Ava ji je bilo ime, Američani so ji rekli Gardner, Ava Gardner ... Po naše je bila Jardinera ... Zelo lepa je

bila, vedno gola in največkrat močno pijana ... Gospa, ki je igrala v filmu *Komu zvoní*, se je tudi vozila z nami, sta rekla kapitan in barman. Ingrid Bergman je bila, pa si starca Gregorio in Antonio tako težkega imena in priimka nista zapomnila.

Kaj pa je pil El Papa, me je zanimalo, če ni maral *daiquirija*. Pil je *doble papa*, posebej zanj sem ga naredil, bil je brez sladkorja, samo malo limete je bilo v njem, pa dvojni rum, cel deciliter ruma. Za turiste delajo *daiquiri*, koktajl s sladkorjem in sadnimi dodatki, sladkan, da je kaj, pa led je zmlet v *daiquiriju*. Papa pa je zahteval samo zdrobljenega, z nabodalom sem ga drobil.

Pripravil mi je *doble papa*, kakor je to pijačo nekoč pripravljajl svojemu šefu. Grozno močna je bila, vendar prijetnega okusa, saj ni bila sladka in sladkobna kot *daiquiri*. In koliko jih je popil El Papa, sem bil radoveden. Sedem, osem, je rekel. Kaj vse naenkrat, sem poskočil. Ne, kje pa, enega za drugim je popil, vsakega posebej sem mu pripravil. Enega za drugim, v eni uri ali dveh. Steklenico ruma je popil pred kosilom, sem pomislil, zato s čolnarjem Gregorijem nikoli nista prijadrala do Bodeguite, ki je nekaj sto metrov naprej.

Dopisnik iz Havane je odlomek iz knjige *Skušnjave* Toneta Hočevarja, ki bo konec oktobra izšla pri KUD Sodobnost International.

Sodobni slovenski esej

Jernej Kusterle

Kulturni mostovi

Nekoč sem sestavil seznam svetovnih držav in mest, ki jih želim obiskati. Kot turist sem potoval po hrvaški obali, v italijanske Benetke in Rim, francoski Pariz in portugalsko Lizbono ter spoznaval arhitekturo, kulturo in kulinariko tujih dežel. Med kraji, ki so v meni najbolj burili domišljijo, pa je bila na prvem mestu vedno Kitajska (中华人民共和国). Tradicionalni Peking (北京) s Prepovedanim mestom (紫禁城), Poletno palačo (頤和園) in Velikim kitajskim zidom (萬里長城), starodavni Xi'an (西安市) z glineno vojsko (兵马俑), ki tudi v posmrtnem življenju izpolnjuje zaprisego svojemu cesarju Qinju Shiju Huangu (秦始皇), sodobni Šanghaj (上海) in Suzhou (苏州市). Z mislijo na obvodno mesto in plovbo po rečnih kanalih se vračam na domači Bled, kjer sem se lahko po jezeru vozil s tradicionalnim blejskim čolnom, pletno; ta me spominja na romantične beneške gondole in prepevajoče gondoljerje. Ko sem v Pekingu obiskal Staro poletno palačo (圓明園), sem doživel nekakšen *déjà vu* paralelnega sveta. Na jezeru sem odkril črne labode (黑天鵝) kot popolno nasprotje blejskim belim labodom (白天鵝). Zdi se, kot bi na drugem koncu sveta tudi labodi svoj videz prilagodili simbolni vrednosti barv. V Evropi se bela barva uporablja v povezavi z rojstvom in nedolžnostjo, medtem ko je črna barva žalovanja in smrti. Kitajska ima ta vrednostni sistem obrnjen, saj ravno bela predstavlja žalovanje in smrt, črna pa se pogosto pojavlja ob samostalniku "mladost". Ta čudovita bitja so mi dala navdih za pesem Črni labod:

Med rumenimi lokvanji se
dvigajo črni vratovi. Elegantne
gospe z rdečimi klobuki
drsijo po jezeru tesno ob svojih
ponosnih gospodih. Nad
odsevom dreves stojim skrčen
na mostu. Z belih kamnov
gledam v reko, kot bi gledal
vase. Izgubil sem gozdove
ter bližino rjavih kostanjevih
listov na zelenem mahu.
Odkril sem novo lepoto. Cvetí
v zlatih odtenkih venenja;
med njimi sem našel črne labode.

Na začetku poletja 2018 sem izvedel, da sem sprejet na delovno mesto profesorja slovenskega jezika, literature in kulture na Univerzo za mednarodne študije v Pekingu (北京第二外国语学院). Ko sem septembra prvič prispel na Kitajsko, sem zadržal dih. Prvič sem v tujino potoval sam, prvič nisem v tujino prišel kot turist, ampak kot profesor, prvič sem se znašel v okolju s kulturo, ki je ne poznam. Tako sem vsaj mislil tisti trenutek. Sprva je bil največji izziv premagati krizo pomanjkanja kofeina. V Evropi so kavarne na vsakem vogalu, vonj kave pa človeka spremlja po mestnih ulicah. Na Kitajskem je skodelico vroče kave izven mednarodnih univerzitetnih kampusov in ameriških franšiznih podjetij, kot so Starbucks, Pizza Hut in Mc Donald's, težko dobiti. Kjer pa jo je mogoče naročiti, se pozna, da je kava luksuz, ki stane več kot druge pijače. Dnevi so kljub temu tekli dalje. Poleg poučevanja dodiplomskih študentov sem našel dovolj časa tudi za raziskovanje Pekinga. Z obiskovanjem kulturno-zgodovinskih znamenitosti (npr. Pekinški živalski vrt (北京动物园), Trg nebeškega miru (天安門), Prepovedano mesto, Cesarski vrtovi) ter ogledom tradicionalne pekinške opere v Zhengyci Beijing Opera Theatre (正乙祠戏楼) sem spoznaval kitajsko arhitekturo, kulturo ter navade in običaje ljudi. Serija odlomkov iz najbolj znanih opernih del velemojstra pekinške opere, Meia Lanfanga (梅兰芳), z naslovom *Mei Lanfang Classics Peking Opera* (梅蘭芳華) je v meni pustila globok pečat. Maske v tradicionalni pekinški operi že ob prihodu igralcev na oder gledalce razorožijo dvoma, ali lik predstavlja dobro ali zlo. Tu se da potegniti vzporednico z italijanskim profanim gledališčem v podobi *commedie dell'arte*, ki se je oblikovala v 16. stoletju, priljubljena pa

je ostala vse do 18. stoletja. Tudi tu se namreč uporabljajo tradicionalne maske, ki gledalce vnaprej opozorijo na značaj igrane osebe.

Ko sem obiskal Poletno palačo, sem hodil po jezerski promenadi jezera Kunming (昆明湖) ter prišel do Vrta kreposti in harmonije (德和园), kjer je bil v času vladanja (1875–1908) enajstega cesarja dinastije Qing (清朝) oziroma Great Qing (大清; 1644–1912) Guangxuja (愛新覺羅 載湉; 1871–1908) za cesarico Dowager Cixi (葉赫那拉 杏貞; 1835–1908) postavljen Veliki oder (大戏楼), zgrajen v treh nadstropjih, ki simbolizirajo srečo, bogastvo in dolgo življenje. Vrednostni pomen tega gledališča iz 18. in 19. stoletja sovпада z angleškim shakespearovskim gledališčem iz 16. in 17. stoletja. V obeh gledališčih so moške in ženske vloge igrali izključno moški, ki so morali tudi peti in plesati. Obe gledališči predvidevata glasbeno spremljavo (tradicionalna pekinška opera vključuje tradicionalne kitajske inštrumente, kot sta erhu (二胡) in dizi (笛子)) ter možnost vizualnega prikaza spuščanja (dobrih bogov in duhov) z neba ter dviganje (zlih bogov in duhov) iz podzemlja. Nekaj metrov pred Velikim odrom stoji Dvorana užitkov (颐乐殿), kjer je bil v njeno središče postavljen cesaričin prestol za gledanje oper. Podobno je bilo s shakespearevskim gledališčem, v katerem so imeli gledalci na voljo sedeže in stojišča po različnih cenah. Tisti, ki so za vstopnico plačali več, so imeli udobnejše sedeže ter boljši pogled na dogajanje na odru. Tradicionalna kitajska opera je prerasla zabavo cesarjev in cesaric ter se ukoreninila v zgodovinsko zavest Kitajcev. Pomeni jim podobno, kot pomenijo Evropejcem italijanska in dunajska opera oziroma italijanska *commedia dell'arte* in angleško shakespearovsko gledališče. S tem sem se vse bolj zavedal kulturnih podobnosti ter razreševal stereotipne miselne konflikte o nepremostljivih razlikah.

Moje doživljanje preslikavanja "tujih si" kultur na zrcalni ploskvi se je poglobilo s pedagoškim procesom. V navadi je, da tuji predavatelji svojim kitajskim študentom dajo evropska imena, saj si tako lažje zapomnijo vedoželjne obraze in vsaj deloma premostijo začetne kulturne razlike. Nikoli se mi ni zdelo pošteno, da je v odnosu dveh ali več ljudi samo del celote pripravljen na sklepanje kompromisov. Zaradi tega in zaradi ljubezni do simbolov sem svoje študente prosil za kitajsko ime. Sestavili so mi strukturo Sī Wén (司文) s tremi pomeni. Prvi pomen je, da Sī (司) pomeni oznako za priimek, ki v kitajščini nima globljega pomena, ker je družinsko ime manj pomembno. V tem primeru je Wén (文) moje osebno lastno ime, ki pomeni kulturo pisanja. Drugi pomen besedne zveze v celoti je: "zadolžen za kulturo pisanja (vključno s pismenkami in hieroglifi)". Tretji pomen je fonetični. Slovenija se v kitajščini fonetično zapiše:

Siluòwénníyǎā (斯洛文尼亚). Če vzamemo samo prvi in tretji fonem (transkripcija pismenk 斯 in 文 v pinyin), dobimo moje ime Sī Wén. S tem je povezava na sekundarni stopnji med Slovenijo in mojim imenom prisotna. Se pa v zapisu pismenka za fonem Sī (司) mojega imena in pismenka za fonem Sī (斯) v besedi Slovenija razlikujeta; tako pismenka za fonem Sī (斯) v imenu Slovenija pomeni *vljuden, nežen*. O tej izjemni izkušnji govori pesem *Nekdo drug*:

Zamenjal sem se. Na
 sejmu kultur sem postal
 lǎoshī Sī Wén. Ljudi
 pozdravljam z *nǐ hǎo* in
 se prebujam s pogledi,
 usmerjenimi v mojo sobo.
 Poslušam dekliški smeh,
 ko zasanjano prosim
 račun in zbegano iščem
 denar za riž in vodo.
 Spontano sledim gibom
 smoga v moja pljuča,
 izkašljujem besede, ki se
 kot saje posedajo na
 lasišče doma, ter s *kuàizi*
 lovim ostanke živali
 in rastlin. Hodim ob reki
 Tōng huì. Ob algah se
 mi oči napolnijo z žadom.
 Zvečer si skuham čaj.
 Ponoči bom spet nekdo drug.

Še vedno pod vplivom svojega kitajskega imena ter toplega sprejetja s strani študentov sem se odpravil na sloviti Veliki kitajski zid, ki je bil prvotno zgrajen, da bi kitajsko ozemlje obranil sovražnih vpadov barbar-skih nomadskih ljudstev. Izvedel sem, da je Mao Cetung (毛泽东) leta 1935, ko je Rdeča armada (中国工农红军) že skoraj končala Veliki pohod (长征), v pesmi *Mount Liupan* (清平乐·六盘山) zapisal verz: "*If we fail to reach the Great Wall we are not men*" (不到长城，非好汉), v katerem gre za globljo nacionalno idejo, podobno ideji slovenstva, ki pravi, da človek, ki v življenju ni niti enkrat stal na Triglavu, ni pravi Slovenec. S tem je

povezan literarni lik slovenskega nacionalnega junaka Kekca (小勇士历险记). Mladinski pisatelj Josip Vandot je zgodbo o mladem in pogumnem fantu, ki želi pomagati šibkejšim, za katere se spopada z negativnimi liki, kot sta divji lovec Bedanec in osamljena, zagrenjena zeliščarka Pehta, napisal med letoma 1918 in 1924. Gre za čas, zaznamovan s posledicami prve svetovne vojne. Vandot je v tej grozi odkril odmaknjen dogajalni prostor gorenjskih planin in neokrnjene visokogorske narave z moralnim imperativom, da dobro na koncu vedno premaga zlo. Zgodba o Kekcu je leta 1951 doživela ekranizacijo, decembra 1956 pa so prijateljski odnosi med Mao Cetungom in Josipom Brozom Titom, tedanjim predsednikom Federativne ljudske republike Jugoslavije, omogočili kitajsko sinhronizacijo filma ter njegovo predvajanje po vseh večjih kitajskih mestih (tudi v Pekingu in Šanghaju) v okviru *Jugoslovanskega tedna filma* (南斯拉夫电影周). Če se po povedanem navežem na prej citirani Mao Cetungov verz, lahko rečem, da je Kekec simbolično osvojil Veliki kitajski zid; rodil se je in odraščal je v Sloveniji, medtem ko je odrasel in postal zrel moški šele na Kitajskem.

Ko sem obiskal Veliki zid, je zgodnja jesen že barvala drevesno listje in svoje umetniške spretnosti kazala tudi po pekinških parkih. Med prelivanjem barv sem obiskal Beihai Park (北海公园), kjer sem stopal po tleh ter se vzpenjal po stopnicah, po katerih dan za dnem stopajo menihi, bil sem priča molitvam obiskovalcev ter na koncu zagledal čudovit Beli stolp (白塔), ki so ga na vrhu Otoka žadne rože (瓊華島) postavili v spomin na obisk petega dalajlame Ngawanga Lobsanga Gyatse (1617–1682) leta 1651. Ob vznožju vzpetine sem šele tedaj zagledal čudovito jezero Taiye (太液池). Spet sem se spomnil na domači Bled, blejsko jezero z otokom, kjer stoji cerkev Marijinega vnebovzetja, ki se v pisnih dokumentih prvič omenja leta 1185 in do katere vodi 99 kamnitih stopnic. Ob lepotah, ki sem jih spoznal tudi v Jingshan parku (景山), ter simbolnem ozadju imen sem pomislil, da bi se, če bi bila Ljubljana kitajska, lahko njen znameniti park Tivoli uradno imenoval Park zaljubljenecv (爱的公园).

Vendar pa povezava med prestolnicama ni samo imaginarna. Tako kot Ljubljana ima tudi Peking Nacionalno knjižnico (中国国家图书馆), parlament oziroma Veliko ljudsko palačo (人民大会堂), živalski vrt ter ne nazadnje umetniško četrt 798 (798艺术区). Ta je po konceptu podobna kulturnemu središču ljubljanske tovarne Rog, kjer slovenska alternativna scena deluje od leta 2006, načrti ljubljanskega župana Zorana Jankovića za prihodnost pa so, da bi na tem mestu zgradili Center sodobnih umetnosti Rog ter se tako z umetniškimi rezidencami, galerijami, javno knjižnico itd. poklonili tovarni koles, sodobnim umetnostim ter umetnikom. Tudi

pekinško Okrožje 798 stoji na področju državnih tovarn, med drugim Tovarne 798, ki je nekdaj proizvajala elektroniko. Leta 2002 so umetniki in kulturne organizacije začeli najemati prostore, ki so jih preoblikovali v galerije, umetniške centre, umetniške studie, oblikovalska podjetja, restavracije in bare. Morda ne tako zanemarljiva razlika med umetniškima centroma v obeh prestolnicah je, da pekinški umetniki svojo četrt, v kateri zelo uspešno izvajajo različne umetniške aktivnosti ter skrbijo za razvoj kulturnih dejavnosti, financirajo sami, medtem ko se za ljubljansko načrtuje, da bo delovala pod občinskim oziroma državnim okriljem.

Čeprav je kitajska umetnost od nekdaj temeljila na duhovni dimenziji – v času, ko je Homer v *Iliadi* povelil vojno in vojne heroje, je na Kitajskem nastala *Knjiga poezije*, v kateri lahko beremo o miru in preprostih ljudeh –, je sočasna umetnost po sili razmer prestopila meje klasične usmeritve, temelječe na konfucijanstvu ter *mimesis*, kakršnega v evropskem kulturnem prostoru poznamo prek Aristotela. Demitologizacija mirne narave s tradicionalnimi podeželskimi hišami, zelenimi travniki, pisanimi gozdovi, nežnim ptičjim petjem, bistrimi rekami, čistim zrakom, azurnim nebom ter organskim svetom brez plastike, pločevine in betona je pričakovan rezultat onesnaževanja okolja. Na problematiko se sodobni kitajski umetniki včasih odzovejo precej svetovljansko. Eden izmed umetnikov, ki deluje v okviru Okrožja 798, Ai Weiwei (艾伟伟), je leta 2013 na Twitterju objavil fotografijo, na kateri je nosil vojaško plinsko masko. S tem je javnosti poslal osebno protestno noto proti onesnaževanju zraka, ki je v Pekingu predvsem v zimskem času velik problem. V prestolnici je danes že povsem običajno, da ljudje ob padcu temperature zraka in povišani koncentraciji smoga ter majhnih težkih delcev nosijo zaščitne maske. Ko sem bil še v Sloveniji, sem se od srca nasmejal novici, da domačini tujcem prodajajo svež triglavski zrak. In to v pločevinkah. Po šestih mesecih v kitajskem glavnem mestu na mojem obrazu ni več nasmeha. Ker v tem akademskem letu kot Pekinčan igram rusko ruleto z dihali tudi sam, sem v igri zastavil pesem *Svet dima*:

Dimimo se v trdnih delcih.
Pljuča razvijajo organsko tkanino,
ki se lepi na rdečo predlogo.
Ai Weiwei med hitrim begom iz
umetniškega distrikta 798 nosi
plinsko masko. Ljudje ga
posnemajo. *South China Morning*

Post šteje bankovce. Novice o
zdravju so biznis, ki presega
Das Kapital. Tovarne
iz ljudi delajo plastične lutke
s kovinskimi drobci. Smrt
v žepu nosi magnet. Smrt, oh, Smrt!”

Pravijo, da so knjige kot pisni vir dokument časa in zato največji kulturni kapital. Spomnim se, kako sem kot študent slovenistike na ljubljanski Filozofski fakulteti ob koncu koledarskega leta pred izpitnim obdobjem, ko sem čakal na večerna predavanja, dolge zimske popoldneve preživel ob knjigah v bližnji kavarni in knjigarni Barabuk, ki je nasledila predhodno kavarno in slaščičarno Kresnička. Januarja 2014 sem v tej kavarni pomagal organizirati literarni večer s finalisti Urške 2013, pozneje istega leta pa sem se kot sodelavec literarne revije *Poetikon* z lastnico dogovoril za kavarniško Poetikonovo knjižno polico. Gre za pomembno dogajanje v mojem življenju, ki se je čez pet let ponovilo v podobnem ambientu in koledarskem času, a v drugem geografskem prostoru. V Pekingu obstaja kavarna v evropskem duhu, ki je hkrati tudi knjigarna in knjižnica; Bookworm (书虫书吧). Od leta 2006 se tu vsako leto marca odvija več kot 14-dnevni mednarodni *Bookwormov literarni festival* (老书虫文学节), ki se ga udeležijo imenitni (literarni) gosti z vsega sveta, med drugimi tudi prejemniki Bookerjeve, Nobelove in Pulitzerjeve nagrade. Človek, ki ne obišče tega duhovno močnega prostora, si težko predstavlja občutek, kako je sedeti za mizo, srkati kavo in poslušati šepetanje preteklih večerov, ki pripovedujejo zgodbe vsega sveta, ljudi vseh ras, verstev, spolov, nacionalnosti, talentov, znanj in duhovnosti. Pot me je v Bookworm zanesla proti koncu koledarskega leta, kar je bilo ključno za podoživljanje starih, zaprašenih spominov. Rezultat nepredvidenega dogodka je bil trenutek slabosti, ujet v domotožje. Trenutek, ki sem ga strnil v pesem *Krhlji spomina*:

Dišave zapuščanja
nimajo vonja po cimetu,
klinčkih in kuhanem
vinu. Njihovi toni visijo
nekje med postanim
jutranjim zadahom
in pravkar skuhanu kavo.
Zato se lupimo; s sebe

vlečemo tapete, da bi
bili novi. Zapiramo
zadrgo. Vase smo
zatesnili glasbo in iz
nje iztisnili sebe. A
sivine pogleda se ne
da obrisati z drugo
tkanino kot s toplo kožo.

Toplina, ki jo posameznik občuti v dvoje, se v izoliranem okolju in v navidezni prazničnosti decembra vname kot zračna lanterna (天灯) ter s tem konča praznovanje. Namesto da bi razmišljal o samoti in v očeh gojil žalost, sem se zavestno spustil v medkulturne odnose. Čeprav je v Pekingu božično vzdušje mogoče čutiti le v povezavi z ameriško komercialno usmerjeno različico, in še to samo v večjih trgovskih centrih ter na svetovnih ulicah, kot sta Wangfujing Street (王府井) in Sanlitun Street (三里屯), smo z mojimi študenti 25. decembra praznovali božič (圣诞). V Sloveniji je običaj, da se na sveti večer (24. decembra) ob družinski večerji zberejo člani družine. S kadihom se pokadi in s sveto vodo pokropi hišo oziroma stanovanje, s čimer se odpre vrata krščanskemu Bogu, ki pooseblja dobro in odganja zlo. Podoben običaj zasledimo ob kitajskem novem letu (春節), ko se tradicionalno ob večerji zbere vsa družina, hkrati pa se temeljito počisti hiša ter tako odžene nesrečo in naredi prostor za prihod sreče. V Sloveniji imamo običaj, da gredo družine na sveti večer ob polnoči molit v cerkev k sveti maši, polnočnici. Na Kitajskem se zgodi podobno, ko gredo tradicionalne družine na novoletni večer v templje molit za uspešno prihajajoče novo leto. Kljub temu sem bil ujet v precepu, kaj narediti, kako utemeljiti praznovanje. Ker Kitajska ni katoliška država, sem precej dolgo razmišljal, kako ločiti religijo od simbolne vrednosti družinskega praznika. Odgovor mi je ponudila zgodovina. Izvor božiča namreč sega v čase pred krščansko vero, ko so poganski slovanski narodi častili zimski solsticij, ki naj bi ob krajšanju noči in daljšanju dni pomenil zmago dobrega nad zlim. Slovani so se oblačili v kostume in praznovali s petjem kolednic; ljudskih pesmi, ki jih ljudski pevci ponekod pojejo še danes. S tem je povezan slovenski ljudski lik kurenta, ki v začetku marca v sklopu kurentovanja s tradicionalnim plesom odganja zimo (zlo) ter pozdravlja pomlad (dobro). Podobno praznovanje se odvija na Kitajskem v okviru Festivala pomladi (春節), ko ljudje v zmajskih in levjih kostumih ob plesu in glasnem bobnanju izganjajo slabe in zle duhove. Zanimivo je

videti, kako Kitajci na prvi dan svojega novega leta, ki se ravna po lunarnem koledarju, ne glede na vremenske pogoje v dolgih vrstah čakajo na vstop v templje. Sam sem se 5. februarja za leto prašiča odpravil v Zemeljski tempelj (地壇) ter šele po dobri uri čakanja uspel kupiti vstopnico, ki je imela v času praznovanja precej zasoljeno ceno. Po nekajminutnem čakanju v vrsti za vstop v templjev kompleks sem šele res spoznal, kaj Kitajcem pravzaprav pomeni novo leto. Gre za brezglavo zapravljanje denarja, množično kupovanje hrane, pijače, igrač ter vseh mogočih stvari, ki jih nihče ne potrebuje, a jih uspešni trgovci, mojstri v svoji stroki, prodajajo nad tržno vrednostjo. Urejene poti skozi templjev park so bile praktično neprehodne. Premikali smo se centimeter za centimetrom ter se v vrsti pomikali od severnih do južnih vrat, od vzhodnih do zahodnih in obratno. V glavi se mi je ustvarila slika selitve narodov, v kateri sem našel ironično-groteskno povezavo med slovenskim in kitajskim kulturnim prostorom. Imel sem srečo, da me je spremljal eden izmed mojih študentov, ki me je rešil gneče ter mi pokazal bližnjo tradicionalno kitajsko restavracijo, kjer sem prvič okusil izjemno okusno in sočno pekinško raco (北京烤鴨), ki jo je pred nama na tradicionalen način razrezal šef kuhinje. Take atrakcije bi si želel tudi v Sloveniji, ko bi v restavraciji z domačo hrano naročil kranjsko klobaso ali telečjo pečenko s praženim krompirjem ter omako. Gre za dodano vrednost, ki lahko gosta prepriča o vnovičnem obisku iste restavracije. Po kosilu naj bi obiskal Lamin tempelj (雍和宮), a se je po več kilometrih hoje skozi umetno postavljen praznični labirint pekinških Hutong Streets (衽衽) izkazalo, da je gneča prevelika, čakalna vrsta za vstop predolga, odpiralni čas pa prekratek. Duhovnost je v tem delu sveta še vedno ena najbolj cenjenih družbenih vrednot, kar kaže na zavedanje Kitajcev kot najstarejše še živeče civilizacije, da je notranje ravnoesje, ki ga iščejo v dihotomiji med jin (陰) in jang (陽) oziroma – po teoriji feng šuja – med feniksom (鳳凰) in zmajem (龍), recept za pomiritev s samim sabo ter zunanjim svetom; občutje, ki se zrcali v srečo.

Ko sem pred leti raziskoval duhovni svet in na lastni koži izkusil njegov obstoj, sem se kot umetnik, znanstvenik in raziskovalec navdušil nad gotiko, evropskim umetnostnim slogom, ki se je v 12. stoletju začel v Franciji, končal pa po 16. stoletju. Zato me je pot na vseh mojih dosedanjih potovanjih nazadnje pripeljala do obiska pokopališč (v Italiji katakomb). V Pekingu sem obiskal grobnice dinastije Ming. Vstopil sem v Dingling grobnico (定陵), ki je bila zgrajena med letoma 1584 in 1590 ter je med trinajstimi grobnicami (明十三陵) edina podzemna. Skušal sem se uživati v čas in podoživeti življenje cesarja Wanlija (萬曆; 1563–1620), ki je vladal

med letoma 1572 in 1620. Ob grobnici sem si ogledal Stolp duš (明楼) in Sveti prehod oziroma Duhovno pot (神道), cesto, ki se začne s Paviljonom božanskosti in slovesnosti (长陵神功圣德碑亭), ob katerem se v kvadratni obliki nahajajo štirje okrasni stebri z oblakom, v katerem kot zaščitnik sedi zmaj. Na obeh straneh ceste stojijo kipi živalskih in človeških varuhov. Ob koncu so trojna obokana vrata, skozi katera so nosili preminule cesarje in cesarice. Vrata z imenom Slavolok ognju (棂星门/龙凤门/火焰牌坊) simbolizirajo prehod v nebesa. O podobnih vratih sem slišal pripovedovati strica, ko je razlagal zgodbo dveh Angležev, ki sta se več kot dvajset let vsako leto vračala v Slovenijo v isti hotel v Kranjski Gori, od koder sta zrla proti Vršiču in si predstavljala prelaz v onstranstvo. Dante je našel vrata z napisom: "*Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate*" ("*Opustite vsako upanje, vi, ki vstopate*"; *Božanska komedija*, 3.1–9), nato je vstopil v Pekel. Jaz sem v Pekingu našel že druga vrata v Raj, zato se upanje zame tukaj šele začne.

Sodobni slovenski potopis

Peter Zupanc

Staviti na Hongxi

V roke vzamem kitajski čopič in skiciram ...

Mestece Hongxi: prah, modri tuk tuki in prvi vtis, da gre za kraj, kjer je preostala "razvita" Kitajska pustila invalide, da se jim počasi zgradi kaj novega, a istega kot staro.

Podrobnosti.

Lokacija: približno 200 kilometrov južno od Kunminga, prestolnice province Junan.

Prah: predvsem zato, ker je precejšen del mesteca v skupinski fazi prenove. Stare ulice in hiše podirajo, nove gradijo. Najstarejše hiše so temne, nehygienične. Novejše so polne drugih slabosti. Morda so bile sezidane iz slabih materialov, imajo približnostno električno napeljavo ali pa, recimo, nevaren dovod plina, ki lahko povzroči zastrupitev z monoksidom; stari grelci za vodo strupeni plin izpuščajo v prostor, v katerem se uporabljajo. Resnici na ljubo so ti grelci zdaj na Kitajskem prepovedani, toda še vedno jih je mogoče najti tudi v mestih (vem, ker s soprogo Liu Ying živiva v stanovanju s takim grelcem). Te hiše so potencialne smrtne pasti. So lokacije, kjer med vsem, kar ni, kot bi moralo biti, in med nenehnim odpovedovanjem vsega po vrsti žongliraš kot akrobat na žici s krožniki v obeh rokah, medtem ko omare okoli tebe padajo. Starejši prebivalci so to reševali tako, da so sprejemali svet in igrali mahjong, kar seveda v resnici ni rešilo ničesar.

Pozorno oko bo opazilo, da se tudi kanalizacija, električna napeljava, vodovod in druge osnovne podrobnosti mesteca Hongxi ne menjajo ali vsaj ne menjajo veliko. Isto oko bo morda zaznalo, da izolacija novih hiš ostaja bolj ali manj enaka. Gretja ni. Ti ljudje v zimskem času nikoli ne bodo imeli možnosti pogreti celega telesa. Staro pravilo se namreč glasi, da se centralno ogrevanje na Kitajskem lahko vzpostavlja le južno od reke Jangce; toda to pravilo je podkrepljeno z naravno idejo večine Kitajcev, da se najbolje ogreješ tako, da oblečeš več. Z določeno mero gotovosti bi lahko trdili, da vse novogradnje nastajajo zaradi konstrukcijskih podjetij, ne pa zaradi ljudi.

S soprogo Liu Ying nenehno razpravlja o tem, zakaj večina Kitajske celo zdaj, ko ima priložnost, informacije in denar, ne prevzame "zahodnjaške" logike zidanja individualističnih stavb ali vsaj stavb, ki bodo namenjene lahkotnejšemu bivanju, varovanju pred naravo, stavb, ki bodo nekakšno *zatočišče*. Kajti to skoraj nikoli niso. Ali zaradi mraza, ki ga prepuščajo, ali zaradi materiala, iz katerega so sezidane, ali zaradi česa tretjega; včasih se zdi, da bi bilo povsem isto ali celo bolje živeti zunaj pod palmo. Najino razpravljanje ima mnogo odtenkov. Eden od preprostih odgovorov na vprašanje je seveda izjemna številnost ljudi. Potem: *vprašanja hišnosti* naj bi zajemala tudi odgovore glede pripadanja *notranjosti* in *zunanosti*, tudi tukaj pa so kitajski odgovori svojstveni (vsekakor je teritorij, ki bi bil namenjen intimnosti, skorajda neobstoječ). A glavni razkol med nama je naslednji: ali bi morala vlada vzpostaviti nekakšne standarde in potem nadzorovati delo konstrukcijskih firm? Ali pa bi morali ljudje spremeniti način mišljenja in nekaj narediti sami? Iščem podatke o tem, kako se je pri nas, v Evropi, dogajala standardizacija infrastrukture, pa težko najdem knjige, ki bi bile podrobno namenjene točno tej in le tej tematiki. A glavni vtis, ki ga vendarle dobim, je, da so na Zahodu vlade predvsem, morda trdoma, zasledovale tehnološki napredek in ga skušale uravnovesiti, kadar je napredovanje in vpeljevanje tehnološkega napredka postalo preveč kaotično. Da vlada mnogokrat ni bila vzpostavljalec, temveč je tekla za vozom (ki ga nikoli ni zares dohitela). Izhodiščna pomembna odločitev vlade je bila predvsem dovoljevati samostojno podjetnost, ne pa je zadrževati.

Torej si mislim: vprašanje je vsaj delno vprašanje miselne perspektive določene kulture, delno pa prvobitnosti kokoši ali jajca. Toda *morali bi biti odgovorni tudi ljudje*, in na Kitajskem niso, pika. Ko sva mami Liu Ying povedala za najino težavo s plinom, je skomignila in dejala, saj imata ventilator, *najverjetneje* bo v redu. Naj bom torej obtožen stereotipiziranja, toda večina prebivalcev Kitajske še vedno odrasča v Konfucijevi logiki sledenja bodisi

politiki bodisi trendom (ki nikoli ne nasprotujejo politiki). Stežka bodo vstali in se uprli, ne bodo šli proti toku. Vodja pooseblja način življenja skupnosti in se mu ne upreš, dokler ... se mu ne uprejo vsi. A tudi tedaj nihče ne bo dvomil o *sistemu*, vsekakor ne glasno.

Redki uporniki imajo zlahka solzo norosti v očeh.

Večina tujih komentatorjev Azije ponavadi še vedno ne dojema ideje, da Kitajca kot osebo definirajo predvsem odnosi, ne samosvojost, individualnost. Večina torej nima želje oziroma strasti po premisleku, viziji in individualiziranju, ker to niso vrednote, temveč odkloni, če že ne kar mutacije. Naj še enkrat kot primer uporabim debato o stanovanjih. Četudi bi posameznik imel strast, bi moral pridobiti še informacije (ki so morda težko dostopne in zablokirane s kitajskim velikim požarnim zidom), za pridobivanje teh pa bi najverjetneje potreboval znanje angleščine, ki je sploh na podeželju blizu ničli. Če se vsi ti faktorji srečajo na najboljšem možnem križišču – torej vključno s tem, da ima dotični posameznik tudi nekaj denarja – in nekdo najde priložnost zgraditi boljšo hišo, jo zgradi tako, da je *videti*, kot da je njegova hiša boljša od drugih. Te stavbe so najpogostejše predvsem višje od preostalih v njihovi bližini; včasih so evropskega videza. Vstop razkrije velike svetleče površine z morda nepraktičnim podom, pohištvom, ki ni uporabno za sedenje ali ležanje, površine so urejene po enaki logiki kot v starih hišah. (Voda ob tuširanju pljuska po vsej kopalnici, kuhalne pripomočke se obeša na steno). Ob pogledu na take notranje površine se mi zazdi, da je stanovanje kot *velika nova rana* – praznina, ki se bo nekako, s časom, napolnila. Morda se bo, morda ne. Ne vem, s čim.

V duhu vseh teh vprašanj berem Wolfganga Schiverbuscha. Njegova knjiga *The Railway Journey* je, med drugim, polna podatkov o tem, kako je razvoj železnice spremenil evropska, dotlej "srednjeveška" mesteca, v nekaj "moderna"; kako so se razvijalci mest ravnali po logiki linij tirov – in po vseh psiholoških spremembah ter potrebah, ki so jih prinesle težave vožnje z vlakom, tem "uničevalcem časa in prostora".

Hongxi nima železnice. Šele v bližnjem kraju je postaja za *gaotie*, nov ekspresni vlak, ki dirja s hitrostjo več kot 300 kilometrov na uro. Postaje za te vlake so skorajda povsod zgrajene na novo, izven mest; do njih vodijo povsem nove ceste in mostovi. Zdi se – ne bi dal roke v ogenj –, da so te postaje zgrajene z mislijo na to, kam bo mesto segalo v prihodnosti; mesto jih mora šele dohiteti. Površina od mest do postaj je prav tako *velika nova rana*, je prav tako praznina, ki jo šele mora nekaj napolniti. Podobnosti s tistimi novimi velikimi stanovanji so le morda naključne.

In ko že razmišljam o prevozih ... *modri tuk tuki*. Vsako mestece na Kitajskem ima samosvoje javno prevozno sredstvo. Manjše, kot je mesto, manjši bo prevoz – in dražji za naključne obiskovalce. Tule tuk tuki, v katerih se zlahka peljejo štirje potniki, kar je spotoma prekršeno pravilo, ves čas stojijo v vrsti pred avtobusno postajo, ki je kakor osamljena betonska razvalina na koncu kraka “glavne” ceste. Precej očitno je, da gre za naknadni dodatek mestecu.

Seveda je industrijska revolucija tudi tukaj preskočila nekaj poglavij. Zdaj mislim na tisto prvo, ki je, najpoglavitneje, postavila bat v cilinder in uporabila paro za pritisk in tako povzročila *prvo nenaravno gibanje na svetu*, prvo gibanje, ki je bilo neodvisno od zunanjih faktorjev. (Podoben podatek sem iskal že dolgo, a ga nazadnje našel prav v knjigi Wolfganga Schiverbuscha.) Iz tega giba so se rodili pametni telefoni, panoramsko gledanje na svet, pretvorba mest in pokrajin v izdelke s cenovnim lističem pod zarobo, v izdelke, po katere pridemo in jih “kupimo” in gremo.

Ta gib je na Kitajskem pometen pod množičnost modernizacij. Medtem je na Kitajsko s silo napada mongolske konjenice prišla revolucija, ki ji ponavadi rečemo četrta industrijska. (Digitalizacija je kot travnata stepa v požaru.) Ni bilo časa, da bi se kraji za bivanje prilagodili logiki kupejev na vlakcu. Vse se prilagaja logiki zretja v zaslone; namenjeno je *gledanju*. Morda tukaj na Kitajskem nikoli ne bo osebnotne arhitekturne revolucije; preostala bo le želja, da nisi prisoten v prostoru (in morda času), preostala bo le želja, da si *online*.

“... *kjer je preostala ,razvita‘ Kitajska pustila invalide, da se jim zgradi kaj novega, a enakega, kot je staro ...*” Seveda tole ni povsem pošten opis in vso pravico imaš, da ga dojameš z najmanj kančkom dvoma. *Toda* dejstvo je, da v podobnih mestecih naletiš na mnogo več slabih in umazanih oblek in na neki način *ranjenih* ljudi: takšnih s poškodbami, ki kot da se ne zdravijo ali so morda celo na videz neozdravljive. Vsaka peta ulica premore osebo s psihičnimi težavami, za katero v najboljšem primeru skrbijo starši, v najslabšem pa le veter in naključja. Zdravniki v podobnih mestecih *znajo* biti ali slabi, ali predragi, ali oboje. Ali pa predpisujejo zdravila, ki te bodo prisilila k vračanju in nenehnemu plačevanju uslug. Ali pa si ne drznejo dati najboljšega nasveta, ker se bojijo, kaj bo, če njihov nasvet ne vžge (pogosto je slišati govorice o maščevanjih pacientov ali njihovih družin zdravnikom). Mnogi prebivalci jim morda niti ne zaupajo in se tako ali tako raje zatečejo k praktikantom tradicionalne kitajske medicine, ki menda deluje v približno 20 odstotkih primerov, in še to počasi. (Prej umreš, kar se tudi lahko definira kot ozdravljenje.)

Ljudje, puščeni zadaj: glej, Hongxi je menda kraj, kjer imajo najboljši tobak na Kitajskem. Iz več ust sva slišala, da se je včasih dalo s plantažami tobaka lepo preživeti (seveda tudi ta trditev ni povsem zanesljiva). Toda v modernih časih je vlada vpeljala tolikšen davek na pridelovanje tobaka, da se bolj splača odhajati na migrantsko delo drugam. (Podatek glede migrantstva je zanesljivo resničen in nikakor ni posebnost sistema mesteca Hongxi.)

Morda je pridelovanje tobaka ljudi zadrževalo tukaj, morda ne. Toda zdaj tudi narava ni, kar bi lahko bila – zdi se izčrpana, premalo oskrbovana, preveč prašna. Mestece je kot osrčje čudno eksplodirane ljudske atomske bombe z gobastim oblakom prahu in rdečimi madeži starih hiš, zgrajenih iz blata, zemlje, kravjakov.

Kje so tiste stezice.

Toda niti vse to ne more preprečiti vtisa, da tale narava potrebuje le en dražljaj, le ščepec časa stran od ljudi, pa se bo njena bohotnost podeseterjeno vrnila. Le čaka. Zeleno bo spet mnogotero, kot krik za oči, in v skritih gomilah Neplodnosti bo najdlje samevala le še plastika, in to je to. (O tem, kaj vse bi ostalo kot naša zapuščina, če izginemo, piše Alan Weissman v knjigi *The World Without Us*.)

Med vsemi novogradnjami mesteca Hongxi bodo očitno nedotaknjeni ostali deli visokih mestnih vrat, pagoda in nekateri deli v bližini 300 let starega mestnega obzidja. Pagoda iz leta 1731 je pol cementna, pol lesena stavba, počesana s šopi rjave trave. Črke na lesenih tablah so pozlačene. Kjer zija v vaško tržnico, stoji eden relativno tipičnih kitajskih kamnitih kipov leva, toda ta lev ni, kot je to v navadi, opolnomočeno stoičen, temveč je aktiven, zdi se, kakor da hoče pohlepno skočiti. Predvidevava, da za to obstaja razlog, in ta razlog je povezan z največjimi mestnimi vrati, ehm, mesteca.

Ne vem dovolj, da bi podrobno opisoval vse pomene kitajskih mestnih vrat – in nočem odjadrati na Wikipedijo, da bi prikril luknje v svojem znanju. Kar vem, bo zadostovalo temule pisanju. "Mestna vrata" so v resnici običajno nekakšen betonski (in leseni) lok, ki lahko odpira vstop v naselje, celo ulico; premogla bodo tiste kitajske vijugave strešice in morda napis, ki bo povedal, zakaj je ta predel pomemben, poseben, morda celo slaven.

Največja mestna vrata v Hongxiju so torej solidno zgrajena, visoka morda deset metrov, nenavadno bela in rjava, ponekod prebičana s sivkastimi madeži prahu, in videti so kot tujek, nekaj preveč impozantnega za miniaturni ovinek, na robu katerega stojijo. Nikakor niso navadna vrata. (So kot Stargate po kitajsko: odprtina, ki veže ali nevidnost ali pa nič.)

Kot darilo Hongxiju jih je zgradil Wang Zhi (ali Wang Chi), ki je bil oklican za Kralja denarja. Živel je od leta 1836 do 1906 in menda je v svojem času veljal za četrto najbogatejšo osebo *na svetu* (ker je pagoda posvečena temu gospodu, je lev ob njej aktiven, ne pasiven), leta 1900 je o njem celo pisal londonski Times. Gospod je bil neke vrste "začetnik kapitalizma" na Kitajskem, toda obenem je bil predvsem cenjen kakor humanist. Rodil se je v revni družini in kot najstnik prodal materino ogrlico iz žada, vredno dvajset srebrnih taelov, da je v bližnjem Mileju kupil nekaj uporabnih predmetov, ki jih je nato odšel prodat v Pang Xi. Postajal je vse bolj premožen, potem pa se je zapletel v konflikt z lokalnim tiranom in v pretepu ubil enega od njegovih sorodnikov (v teh vaseh je sicer skoraj vsakdo vsakogaršnji sorodnik). Pobegnil je v mnogo večji Chongqing in tam odprl trgovino; prodajal je v Junan in Sečuan. Zares je obogatel, ko je odobril prvo posojilo lokalni "ekspozituri kitajske vlade" (kličimo jih tako), in to brez obresti, čeprav si je denar sam, verjetno pod slabšimi pogoji, izposodil od prijateljev trgovcev. Njegova prava kariera se je torej začela z naslanjanjem na kitajski imperij. Njegov položaj je bil nazadnje tako visok, da je imel dovoljenje dinastije Qing za kovanje lastnega denarja. In nazadnje je prav on finančno pomagal cesarici Ci Xi, ko je ob napadu tujih sil pobegnila iz Pekinga. Toda ... s svojimi milijonskimi zaslužki je hkrati pomagal ljudem v stiski. Osnoval je verigo poslovalnic Kitajske tradicionalne banke (poslovalnice je imel tudi v Hongkongu in Vietnamu), ki so predvsem dajale posojila, in to skoraj brez obresti, revnim študentom, da so lahko opravili slavni kitajski vladni izpit. Z vsem tem je celotni provinci pomagal, da se je dvignila iz revščine, istočasno pa je pomagal prodoru intelektualcev. Delal je s sistemom, morda zato, ker je vanj verjel, a hkrati se je zavedal, kako pomembna je izobrazba. Tole, vidiš. Hongxi ... Neka packa na zemljevidu Kitajske, pet, šest potez čopiča, pa se izpostavi kot rojstni kraj osebe, ki je bila po razmišljanju v nekem zgodovinskem trenutku praktično pred vso Kitajsko, danes, v modernih časih, pa bi bila ali televizijska osebnost ali pa skrivnostni mit medijev, ki bi jih obvladovala. Kip Wang Zhija stoji v Kunmingu (prestonici Junana) in o njegovem življenju je napisana (menda) romantizirana trilogija romanov, a razen sovaščanov in ozkega kroga intelektualcev danes zanj ve le malokdo. Obiskali smo njegovo hišo – oziroma tisto, kar je od nje ostalo. Združena je z grozdom podobnih živo rdečih hiš, malim labirintom prežganih senc, koruznih storžev; vse v prenavljanju. Njegova grobnica je bila uničena med kulturno revolucijo, Wangovo truplo pa so vaščani ukradli, da bi ga očuvali; nihče ne ve, kje je pokopan.

Wang Zhi je verjetno imel srečo, da je umrl le malo pred tem, ko je ugasnila dinastija Qing; vprašanje je, kako bi prenesel ugašanje sistema, ki

mu je omogočal bogatenje. Njegovo bogastvo je podedoval sin, ki je vlagal v trgovino z "električnimi lučmi" (ali nečim podobnim), leta 1912 pa je pomagal zgraditi Shilongba, prvo hidroelektrarno na Kitajskem – v Kunmingu (pri gradnji so sodelovali nemški inženirji). Toda po tem podatkov o Wangovi družini zmanjka; ko je oblast prevzela Komunistična partija, sta bili najverjetneje le dve možnosti: ali je ta "star denar" pobegnil iz Kitajske ali pa so jih pobili.

Premišljujem o primernem napisu na nagrobniku: *Kralj, ki ni zares kralj in katerega ime je zapisano v prahu na prevelikih mestnih vratih, ki povezujejo dva niča, vratih mesteca, za katerega nihče ne ve in kamor nihče ne odhaja, iz katerega se morda le še beži ...*

Podrobnosti, o katerih sem pisal, so specifične za Hongxi. Za provinco Junan je značilno še marsikaj. Recimo etnične skupnosti s svojstvenimi jeziki ter načini življenja, ki jih ohranjajo bolj trmasto kot kjer koli drugje na Kitajskem; redkokje drugje je moj občutek, da sem v nekitajski Kitajski, tako močan. Tukaj srečamo robustne možakarje s pragmatičnim, vsega vajenim pogledom, ki svoj čas preživljajo v družbi ogromnih vodnih pip; goltanje tobaka grgrajoče poganja voda. Tudi tukaj naglo upada število babic s povitimi stopali, ki pijejo doma zvarjeni alkohol v neprenovljenih sobicah ob starih štirikotnih dvoriščih iz časa dinastije Han, preprosto čakajoč na konec, ki bo obenem pomenil konec otipljivega, živega dokaza neke dobe.

Toda Hongxi je tudi mikrokozmos Kitajske.

Tudi tu najdemo "nov denar" oziroma novepečene bogataše, tako imenovane *tuhao*, ki recimo na hitro postavijo nekaj približno hiši podobnega na ozemlju, za katerega vlada načrtuje pozidavo, da se jim naložba čez noč pozlati, potem pa v roza hlačah in z manirami nekoga, odraščajočega z volkovi, prisluženi denar odnesejo v banko v plastičnih vrečkah (največja vrednost kitajskega bankovca je 100 RMB, torej je potrebnih mnogo plastičnih vrečk). Tudi tu potekajo vehementna polnočna igranja mahjonga v zagrnenih sobicah sredi labirintnih delov mest, tudi tukaj se odvijajo prepovedane piramidne investicije, s katerimi sorodniki ropajo sorodnike. Slišimo lahko vse možne variante kitajske tišine s stotinami variacij ehanja, hmkanja, ojanja in podobnih zvokov. Tudi tukaj lahko v propadajočih vasicah sredi polrazrušenih dolin ali planin vidimo otroke, ki jih čuvajo stari starši, otroke, ki ne poznajo svojih staršev in starši ne poznajo njih; polovica njihovega življenja se odvija v starem dialektu

in druga polovica na pametnih telefonih, dokler starši ne zberejo dovolj denarja, do trenutka, ko je morda sreča naklonjena selitvi v večje mesto in morda otroci dovolj inteligentni ter zagrizeni – in dovolj dobro hranjeni in zdravi –, da nadaljujejo šolanje na, khm, boljšem. Animizmi se uklanjajo pod pezo socialnih omrežij. Pisave, jeziki, razmišljanja, načini življenja – recimo matriarhat – izginjajo, ali pa ne, skupaj z grobstvo, alkoholizmom, odklanjanjem kategorizacije.

Tudi tukaj nas spremlja občutek, da je Kitajska dežela frustracij, kjer nič ne deluje v skladu z namenom, s katerim je bilo prvotno zamišljeno ali proizvedeno; da se dežela na to neskladje lahko odziva le z nizom nenehnih improvizacij; da je to dežela, kjer se ne razmišlja o vzrokih in dolgoročnih posledicah, temveč se le reagira. Dežela reakcij. Dežela nenehnega konflikta med konfucianizmom in modernizacijo; torej nenehnega *pritiska*. Dežela kakor točka, na katero neki nagajivi domači bog – ali pa kar bajeslovni Opičji kralj – zliva neusahljivo vedro časa kot oceana, pa modernizacije in smeti, da preplavljajo, vrtinčijo, zmedejo, razsujejo, nabirajo frustracije, da nato čas teče v več smeri hkrati in skoraj lahko verjameš, da je možno srečati samega sebe starejšega ali mlajšega, prihajajočega iz obratne smeri prašne ceste, z morda drugo, skoraj neprepoznavno, identiteto. In zdaj se dogaja nekaj posebnega. Ni razpočenost časa tista, ki se širi kakor epidemija, kamor koli se ozrem, temveč se moj način *videnja* kakor epidemija širi v vsak kot ogledanosti. *Zdaj vidim svet kakor zrcalo razpočenega časa.*

Iz tega občutka se rojeva ideja, da tole pismo, pisano v letu 2019, pišem sebi – in tebi – v letu 2007, tik pred prvim odhodom na Kitajsko. Da sva se med rafalom nekrotko napisanih besed nekako srečala, najverjetneje, seveda, na vlaku, kje drugje. Pravzaprav najverjetneje ni en vlak, temveč so kar trije, kot v kakšnem filmskem triku naloženi drug na drugega. Ti si na evropskem vlaku, z udobnimi in praznimi kupeji. Jaz sem na *gaotie*, ekspresnem vlaku, divjam 300 na uro. In pod nama se kot LP-plošča, s praske-tanjem, vrti glasbena in slikovna podlaga mojega prvega *resničnega* vlaka na Kitajskem, tistega sedišča na 12-urni nočni vožnji iz Pekinga do Xi'ana. Med smradom opilkov in iztrebkov, med potniki, ki spijo na kartonastih škatlah pod sedišči, med opazovanjem opravljanja potrebe otročka v prazno steklenico Coca-Cole pred umazanim oknom in ob nekakšnem občutku skupnosti, domačnosti, varnosti, ki je verjetno zelo podoben atmosferi na prvih železniških poteh v Evropi; tako so najverjetneje tedaj potovali pripadniki nižjega razreda. Na neki način bo ta vlak, prvi razlog, zaradi katerega sem se vračal na Kitajsko, vedno podlaga mojim mislim o Kitajski.

Tu sva torej, ti/odhodna postaja, in jaz/prihodna postaja.

To si torej ti: nekaj manj gub, nekaj manj jezikov, nesposobnost javnega nastopanja. To sem torej jaz: nenadoma učitelj angleščine, avtor dveh knjig o južni Kitajski, v devetem letu življenja v Nanningu.

Hej, hej.

Kako začneš govoriti sam s sabo?

Kar naravnost vprašaj: kako se po kitajsko in v kitajski resničnosti najde način samorefleksije, ko pa nikoli nisi individuum? Torej moraš reflektirati celostnost, ta pa je preogromna, da bi jo kdor koli zares poznal. Morda reflektiraš odklone od kulturnega standarda. To je enostavneje. Uh. Odgovora na to vprašanje najverjetneje nikoli ne bom imel. Preveč nepremostljivo neprevedljivega je vmes. Torej vseeno: tu sva, na vlaku, ki se zdi kot eno, a je v resnici najmanj troje. Pred oknom, morda.

Morda bi rekel: *lep razgled*. In ti bi prikimal, in zrl naprej.

Morda bi ti nato naprej pisal v mislih. Ne moreš kar tako sprožiti globokega pogovora. Neznanci si ne zaupajo, četudi so ista oseba.

Morda bi ti napisal: potovanje v tujo deželo te bo presenetilo.

Ne gre za presenečenje v smislu, da dežela ne bo tisto, kar pričakuješ. To bi bilo poceni. Dovolj dobro te poznam. Morda celo res *ničesar* ne pričakuješ. Morda se res znaš vsaj začasno znebiti nepotrebnega sala napisanih mnenj ljudi, ki jih ne poznaš in katerih izobrazbe, posebnosti načinov komuniciranja ter motivov ne moreš preračunati, morda že veš, kako to salo *ne lepiti* na kateri koli del tako zelo širne, variabilne in raztrgane dežele, kot je Kitajska. Načeloma znaš sleči videno na dejstva brez pomenov. Zdaj bi ti sicer lahko rekel tudi, *bu keneng* ... nemogoče ... se je temu izogniti popolnoma. Toda obstajajo nianse.

Presenetilo te bo *drugače*.

Presenetilo te bo, ker si predstavljaš Šanghaj, Peking, kvečjemu še Chengdu in Xi'an, in to je to.

Ne predstavljaš si, da boš ostal.

In ne predstavljaš si, da boš videl stotine mestec, kot je Hongxi.

Gledam te – no, gledam se. Celo na Kitajskem boš nehal *zares* opazovati, ker bo postala predvidljiva, in le še takšna mesteca, kot je Hongxi, bodo prebudila nekaj tiste stare radovednosti, radostnosti.

Odložil boš rožnata očala. Laže te bo na primer razjeziti na račun tukajšnjega drugačnega pojmovanja prioritete (ne moreš sesti na posteljo v kavbojkah, a smeti lahko puščaš vsepovsod), neobstoja občutka za čas ("pravkar prihajam" lahko pomeni vse do dve uri čakanja), zavračanja

direktnega naslavljanja problemov (kar nazadnje povzroči, da tisti, ki bi lahko probleme rešili, zanje nikoli ne slišijo ali pa se lahko pretvarjajo, da jim nihče nikoli ni nič rekel). Na mnogo načinov se boš zgnetel nazaj v nekakšen dojenčkast sadež evropskega razsvetljenstva. Izbral boš verjeti, da kljub vsem negotovim definicijam in napakam razsvetljenje nudi več možnosti in fleksibilnosti v reakcijah in vzpostavljanjih sistema človečnosti, enakopravnosti, imetja glasu. Vse to ti bo postalo pomembno. Stena vsakdanjih soočanj te bo v to prisilila.

“Dolga pot, kajne?”

“Včasih se zdi dolga, včasih kratka. A dlje ko traja, krajša se zdi.”

Kaj bi ti moral povedati? Bi te moral opozarjati? Šokiran sem ob misli, da ti nimam povedati nič apokaliptičnega. Uh, hej, hej.

Naredil boš mnogo napak in vsaka bo vredna ogromno.

Veliko boš bral. Prebral boš okoli sto knjig na leto in hotel boš prebrati še več. Hotel boš vse knjige na svetu in Azijo in svet.

Bral boš Noaha Yuvala Hararija, Neila Postmana, Daniela Kahnemana, Sama Harrisa ..., in to so le *nekatera* od imen, ki ti bodo pomagala pri oblikovanju nekakšne teorije vidnega. Razmišljal boš o socialnem razvoju ideje otroštva (in pomanjkanju le-tega na Kitajskem), o črnem labodu (naknadni racionalizaciji nepričakovanega), možganskem sistemu ena in dve (“čustvena prehitra reakcija” in “lena logika”) ... in vse to prenašal na kitajske okoliščine. Včasih bo utrujajoče, včasih zabavno.

“Kam potuješ?”

“Do končne postaje.”

Ne vem več, kdaj je najin pogovor slišen in kdaj povsem iluzoren. Vse je kakor šepet skozi mestna vrata Hongxija.

Zaradi vseh teh knjig boš nehal govoriti o odločanju, namesto tega boš rad uporabljal besedo staviti.

Morda bi se vprašal: *Torej staviš na Kitajsko?* (Morda bi to zdaj, končno, moral vprašati samega sebe.)

Ne. Ne stavim na nobeno državo. Šele zdaj počasi doumevam, zakaj sem vedno dvomil o ideji civilizacije. Ker mislim, da je še nikjer in nikoli nismo vzpostavili. Včasih sem upal, da jo bomo. Mislim sem, da bom doživel, da

bodo različni deli sveta pomagali drug drugemu k boljši distribuciji idej in da bo to pripomoglo k vivisekciji "kultur". Da bodo različni deli sveta začeli kirurško ločevati svoje "nenevarne običaje" od bolj tiranskih, recimo vseh diktiranj, kaj početi z lastnimi telesi. Da bomo ostalo ignorirali, če že spoštovati ne znamo. Da bomo dojeli, zakaj je dvig standarda bivanja vsem nujen in ne nazadnje možen. Da bomo živeli brez predsodkov, brez meja in da se tehnologija ne bo osredotočala le na hitrost, temveč na vire energije, ki ne vzamejo več, kot nudijo. Da bomo osvojili božji pogled na nas same – se zavedali, da smo nič. In obenem upali, da nam lahko le dvig nivoja znanja podari smisel ... (približno tako bi temu v knjigi *The Fabric of Reality* rekel David Deutch). Da bomo vedeli, da je prva narava. Da se ne bomo odločali kakor opice sredi savane, ki sledijo tistemu, ki najglasneje kriči. Da bomo v šolah učili logiko in pomagali šolarjem nabirati izkušnje in pridobivati perspektivo. Da bomo nehali rožljati z orožjem in bomo opustili idejo maščevanja. Da bomo definirali dejstva in jih ločevali od neumnosti. In da bomo spisali moderno verzijo pravil ravnanja s soljudmi, ki bo res univerzalna (Joshua Greene je v knjigi *Moral Tribes* to imenoval metamoralnost). Mislil sem, da to zmoremo, znamo. Ali hočemo.

Želel sem si vse to in seveda še več – toda nič od tega se ne dogaja in ni videti, da se bo zgodilo pred mojo smrtjo.

Uh.

Uh, ja. Saj, morda gre le za trenutni zastoj; za nujno blokado pred vnovičnim izbruhom progresivnosti. Toda v tem trenutku se zdi, da prav vsak kraj na svetu izkazuje svojo krhkost skozi sij krutosti, ki bi moral biti že zdavnaj pozabljen. Poprej latentni fašizem v vseh pojavnih oblikah brbota, ohrabren s podporo in načinom delovanja ter komunikacije mnogih javnih in pomembnih ljudi. In tisti poenostavljeno poimenovani "navadni" ljudje, prestrašeni zaradi nečesa, čemur zelo približno rečejo izguba kulturne identitete, zavračajo vse, kar poimenujejo kot tuje, sejejo sovraštvo z enakomislečimi, s katerimi se je zaradi tehnologije bolj preprosto povezati kakor kadar koli, hkrati pa zavračajo tudi dobre plati te tujosti, ne zavedajoč se, kako nujna nam je in koliko enakopravnosti nam je že prinesla. (In nam je še lahko prinese, če se le skupaj odločimo, kako jo kontrolirati). Svet gradi zidove, da bi preprečil množične selitve, in le malokdo pomisli, da za preprečevanje migracij potrebuješ "le" trud za izgradnjo enakopravnosti povsod. Pri vsem tem se celo širi nejevernost glede podatkov o globalnem segrevanju; menda znanstveniki širijo te podatke, da bi "nekdo zaslužil" – kot da brez te zgodbe nihče ne služi. Nejevernost na račun globalnega segrevanja je z drugimi besedami le stava na to, da

se svet ne spreminja in se ne bo spremenil, stava, ki, če jo izgubiš, prinaša smrt vseh otrok. In tako naprej.

“Svet je nor.”

“Svet je vedno bil nor, kar koli že to pomeni. Le včasih je to bolj očitno.”

“Kje bi potem živel, če bi se zares lahko odločil?”

Zaprem usta. Ne vem. Kje? *Povsod?* Morda je prav tako dobro vprašanje: Kdaj? *Zagotovo ne kadar koli: ta zadnja leta so bila tako srečna.*

Glej: če je prevlada digitalne tehnologije v svetu zanesljiva že zato, ker nihče ne bo hotel vreči stran ugodnega življenja ... in če se zahod gre izolacionizem ... in če Kitajska, ne glede na posledice, suva s svojo verzijo uporabe tehnologijo naprej in povsod po svetu...

... bo prihodnost zlahka povsem Kitajska.

Torej, vseeno: kakšna bi bila magična stava na prihodnost? Edini dve možnosti nazadnje spita v prerokbi v zrcalu razpočenega časa: ali se bo svet sesedel v plemena, v povratku k bojevitosti in neracionalnim prerekanjem ali pa bo poenoten (morda na kitajski način).

Ali pa je vendarle možna tudi tretja pot? Metamoralnost?

Na kaj staviš?

Odgovora ni. Vsekakor ne enostavnega.

“Rad imam Evropo, a rad bi živel tam, kjer lahko brez posebnih težav spoznavam veliko novih idej, ljudi, gibov. Kjer lahko dovolj preprosto zaslužim dovolj in vendarle hkrati tudi pišem in potujem v kraje, kjer ne pričakovano zarije meč v moje misli.”

“To je lahko kjer koli. To je lahko povsod.”

Skomig. “Ne ravno *povsod*. In vedno ostaja vprašanje: Kako dolgo bo trajalo, da *dosežeš* določeno možnost.”

Tema prihaja. Svet zunaj okna je nenadoma kot tunel. Postaje na progi zgodovine minevajo, se prekrivajo med sabo. Luči utripajo, bati drgetajo, alarmi odzvenevajo kot pozaba. Postaje kot da pridobivajo nenavadna imena. Komunizem, kapitalizem, socializem. Utilitarianizem. Univerzalni prihodek. Polzela, Ljubljana, Xi'an, Nanning, Hongxi. Kraj, ki se mu reče Najstniška neumnost. Kraj z nemogoče dolgim imenom Občutek pomembnosti, ki včasih še vedno traja. Pa kraji, kot so Cinizem in upanje, Tisoče knjig ali recimo Kompromisi.

Koliko se skriva v nekaj potezah čopiča.

A zdaj že vem, da trenutek mineva. Srečanje dveh časovnih linij je lahko le kratko. Zreva skozi okno. Ti izginjaš meni, jaz izginjam tebi. Morda si nimava ničesar več povedati. Morda sva si že zdavnaj povedala vse. Odgovora ne bo. Ostala bo tišina. Pogovor s sabo bo le samogovor.

Ostane le drdranje.

Alternativna misel

Holbrook Jackson

Strah pred knjigami

Predstavitev bibliofobije

Bibliofofija je strah pred knjigami in spoznali boste, da je večino njihovih nesreč mogoče pripisati temu vzroku, pa naj bo njegova takojšnja posledica ljubosumje, sovraštvo ali zavist, ki niso nič drugega kot spremljevalci bistvenega. Bibliofofija tudi ni omejena samo na knjige *per se*, še očitnejša je v strahu pred tistim, kar bi knjige lahko storile. *Ko je prestrašeni svet zajel darvinizem, je bil najpogostejše izražen strah, da bo njegov materializem zamajal etične temelje družbe* (Ernst in Seagle: *To the Pure...*). Toda osnova za te pretese je zmerom strah, ki se med preprosteje razmišljajočimi pogosto prenaša z učinka knjig na knjige same: *Strah je nekaj običajnega. Zelo naravnim strahovom pred rubežniki in davčnimi izterjevalci je treba zdaj dodati strah pred Reformami, pred Kolero in pred Knjigami* (Mercurius Rusticus: *Bibliophobia*). Toda ta je obstajal že davno pred časom Mercuriusa Rusticusa (psevdonim T. F. Dibdina).

Sv. Frančišek Asiški je bratom svojega reda prepovedal knjige: bile so, tako kot študijsko gradivo, nezdružljive z zaobljubo popolnega uboštva (Brewer, *Monumenta Franciscana*). Celo Roger Bacon je moral, ko je postal frančiškanski redovnik, opustiti svoje knjige in se brez izrecnega dovoljenja papeža ni smel dotakniti ne črnila ne pergamenta. Neki novic je prosil sv. Frančiška, da bi smel imeti psalterij. Svetnik ga je zavrnil: *Ko boš imel*

psalterij, boš hotel še brevir, in ko boš imel brevir, boš sedel na stol, vzvišen kot gospodar, in boš rekel kakemu duhovniku: "Brat! Pojdi in mi prinesi brevir!" In se je posul s pepelom po glavi in vzkliknil: Jaz sem tvoj brevir! Jaz sem tvoj brevir! Tudi sam se upira skušnjavi, da bi imel knjige, in se veseli dneva, ko jih bodo ljudje zmetali skozi okno kot smeti (*The Great Book-Collectors*, C. I. Elton).

Nekateri misleci, na primer Herbert Spencer v poznejših letih, ne berejo knjig. *Izgubil sem okus za branje*, prizna George Moore v svojih *Conversations in Ebury Street*, in, nadaljuje, težko te doleti hujša nesreča: izgubiti okus za branje je v resnici tako kot izgubiti okus za kruh. Sir Walter Raleigh, ki gleda na branje kot na zasilno rešitev za osamljene, meni, da sam sploh ne bi bral, če bi le dobil priložnost za dober pogovor, in navsezadnje ne more brati niti Shakespeara, ne ker bi mislil, da je *izrazito slab pisec*, ampak ker *ne prenese več literature* (*Pisma*). Nekateri so prepričani, da knjige predstavljajo korake v degeneracijo. *Knjige*, pravi eden teh, *so prvi roditelji dolgočasje, romani in časopisi pa njegovi neposredni potomci* (Anon.: "The Vice of Reading", *Temple Bar*, 1874). So tudi taki, ki malo berejo in veliko razmišljajo: *navsezadnje so tu nevedni* (pripominja nekdo, ki ga lord Morley v *Recollections* imenuje *najboljši bralec našega časa*) *kot Pascal, kot Descartes, kot Rousseau, ki so malo brali, so pa razmišljali in si upali – to so ljudje, ki poganjajo svet; med preostalimi pa so ljudje, ki so se izgubili, ker so preveč brali*. Spet drugi, *ki niso prebrali drugega kot življenje*, včasih s svojo lucidnostjo osramotijo celo genija (Rémy de Gourmont: "The Value of Education", *Decadence*). Nekateri je strah, da s tem, ko *manj in manj živimo in se več in več učimo, občutljivost v primerjavi z razumom izgublja veljavo* (ibid.). Toda za vsakogar, ki je brez knjig pripomogel, da se svet vrti, jih obstaja ducat, ki so mu enako dobro, če ne bolje, pomagali z njimi; in celo bibliofobi kot sv. Frančišek, Pascal, Schopenhauer in drugi bi bili neznani in njihove ideje pozabljene, če ne bi bilo knjig. Tudi bibliofob mora uporabljati knjige, če si želi slave ali vpliva, zato pravi bibliofil ne bi zavrnil niti Nietzschejeve trditve, da so knjige, ki nas ne *ponesejo onkraj vseh knjig*, zanemarljive, kajti, kot pravi George Moore, človeku kaj malo koristi, da je prebral vse knjige na svetu, če ob tem zgreši življenje (*Conversations in Ebury Street*).

Aktivni in pasivni bibliofobi

Bibliofili se čudijo, da imajo nasprotnike; to je izguba časa, saj je dejstvo več kot očitno – kjer je ljubezen, nedaleč preži tudi sovraštvo, in knjigomrzec

morda ni nič drugega kot zafrustriran knjigoljub. Charles Nodier označuje politike in finančnike kot sovražnike knjig, med te pa uvršča tudi nekatere *grands seigneurs* literature, s čimer po Derômovem prepričanju meri na Victorja Hugoja, ki ni maral knjig, ki jih ni napisal sam, in niti za te ni bil prepričan, da so mu všeč, razen kolikor so mu dvigovale ponos in zadovoljevale njegovo ljubezen do dobička (L. Derôme: *Les Éditions Originales des Romantiques*). Večina ljudi se ne meni za knjige in prezira bralce; *literatura je med vsemi umetnostmi najmanj po okusu široke publike* (Andrew Lang: *Pleasures of Bookland*). Celo mnogi bralci so tako ravnodušni, tako nezainteresirani za svoje branje, da si knjige izbirajo čisto naključno, po naslovih, slikah na naslovnica ali glede na bežne zapise v tisku, torej po vseh drugih metodah razen glede na svoj okus. *Izposojne knjižnice*, pravi Lang, pomagajo tako, da "se ne zganejo", kadar se pojavi povpraševanje po kaki knjigi, je ne nabavijo in počakajo, da bralci pozabijo nanjo; in, kot še pristavi, *ni jim treba čakati dolgo* (ibid.). Nekateri drugi ne marajo ne knjig ne branja in ta nenaklonjenost se pogosto sprevrže v mržnjo, ker jih moti ta mirni, neubranljivi vpliv literature, ko ne vedo, kdaj bi lahko spodkopal njihove priljubljene ideje ali jim razblinil iluzije, ki so jih zamenjali z življenjem. Strah jih žene, da se zatekajo v dogmo, in tisti med njimi, ki jim najbolj manjka humorja in se najslabše poznajo, za svoje stiske krivijo naše domnevne slabosti; toda če so, tako kot pri dogmatikih, ki jih obsoja Glanvill, *njihova konkretna mnenja tako odločna in dogmatična, kot bi bili vsevedni* (*Vanity of Dogmatizing*, 1661), vzbujajo skepsa in jo upravičujejo, saj je jasno, da pretirano nezaupanje vodi v zmešnjavo; kot znova pravi, *vraževerna naklonjenost in strahovi so realna stopnja norosti* ("The Usefulness of Real Philosophy to Religion", *Essays*, 1676).

May Sinclair pogumno trdi, da ima britanska publika *dejaven odpor do čiste literature* (pismo *Spectatorju*, 1911), in mnogi komentatorji temu pritrujejo; množico moških in žensk v odnosu do literature očitno muči tisto, kar popularni žargon imenuje manjvrednostni kompleks; najraje imajo najslabše, *refleksivne pesnike in odmevne filozofe* (Swinburne: *Under the Microscope*, 1872), v javnosti pa z nekakšno pravičniško strastjo utemeljujejo svoj čudaški okus in se nemara celo hvalijo z njim: *Skromnost je redkost med učenimi, še redkejša pa je med nevednimi* (Anatole France: *Le jardin d'Épiqueure*). Zaničevati študente in odsvetovati vsakršno resno branje, je njihov običaj. Stoiki so bili sumničavi do študija in so, kot pravi Montaigne, *v preveč znanja videli nezmernost* (*Apologie de Raymond Sebond*, *Eseji*), Nietzsche pa uvršča učenjake med dekadente (*Ecce Homo*). Toda bibliofob navadno ne izhaja iz tega razreda. V trenutku ga je mogoče prepoznati po

razlagi, da se je namenil uničiti ali zatreti knjige v dobro drugih in božjo slavo: *običajni izgovor ljudi, ki spravljajo druge v nesrečo, je, da jim želijo dobro* (Vauvenargues: *Selections*), toda sovraštvo, kakršno je njihovo, je pamž strahu in prej ali slej spočne vsa fanatična in vraževerna dejanja, kakršna v vseh obdobjih in deželah ogrožajo knjige.

Treba pa je razlikovati med pasivnim in aktivnim bibliofobom. Najprej bom zadovoljivo predstavil drugega, na katerega naravo sem ravnokar namignil; zdaj pa moramo na kratko predstaviti prvo in številčnejšo, čeprav manj škodljivo vrsto, da opravimo z njo, saj večinoma tako blago nasprotuje knjigam, da ni nevarna in nas ne zadeva. Pasivni bibliofob knjige bolj sovraži, kot pa se jih boji, in sovraži jih tako konsistentno, da se običajno izogiba vsakemu stiku z njimi; tako kot se vrli g. Krizald, ki mu pijejo kri njegove *femmes savantes*, umika pred vsemi knjigami:

Potem se svoje knjižne krame loti.

Sežgi jo, razen Plutarha; v tej knjigi

ovratnike ravnam, ta naj ostane.

Daj védi mir, to je za modrijane!

Molière: *Učene ženske*, prev. J. Vidmar.

Raje ima šport, hrup, družabna in tehnična razvedrila, in zaradi vseh teh stvari mora biti, kot nas svari lord Grey, *zaporednim rodovom težje pridobiti navado branja, in če jo pridobijo, jo težje ohranijo* (*Falldon Papers*). Tu se ni kaj pritoževati. Ne vem, ali bi bilo pošteno opisati običajnega človeka kot bibliofoba, pravi neki nedavni komentator, vendar je prepričan, da se je težko izogniti sklepu, da pri večini človeških bitij že od nekdaj obstaja globoko zasidran predsodek proti knjigam (Y. Y.: "Bibliophobia", *New Statesman*, 29. 9. 1928.) Varneje je skleniti, da ne glede na to, koliko jih sovraži knjige, večina bibliofobov osredotoča svojo nenaklonjenost na dobre knjige. Običajni ali pasivni knjigofob je sprevržen in strasten ljubitelj najslabših knjig: *veliko bolj kot preobilica slabih knjig ga vznemirja neznosna množina dobrih* (A. L. Maycock: "Bibliophobia", *Blackwood's Magazine*, okt. 1929).

So ljudje, ki verjamejo, da bibliofobijo lahko povzroči pomanjkanje knjižnih izkušenj v otroštvu. Oliver Wendell Holmes je prepričan, da *se knjig boji vsak, ki se ni srečeval z njimi že od otroštva* (*Autocrat of the Breakfast-table*, 1902). Ne dvomim, da lahko pametna seznanitev s knjigami v prvih letih življenja nekatere imunizira proti bibliofobiji, vendar poznavanje ni zanesljivo zdravilo, saj je splošno znano, da marsikokga izmed tistih, ki so zrasli med knjigami, redko premaga radovednost, da bi katero odprli.

Šolarji izkazujejo nagnjenje do bibliofobije, ki se v splošnem izraža s prezirom do bolj studioznih sošolcev, včasih jih celo trpinčijo. Huet meni, da tako obnašanje sproži zavist. To mnenje je plod boleče izkušnje, ko je njegova *ljubezen do književnosti zanetila sovraštvo kolegov* in so ti storili vse, kar so mogli, da bi zavrli študij bodočega škofa Avranchesa. *Kradli so mi knjige*, pravi, *trgali papirje ali jih močili ali mastili, da niso prenesli črnila; zastavljali so mi vrata, da ne bi mogel ždeti v svoji sobi, medtem ko so se sami predajali igri*. Med poletnimi počitnicami je *vzeti v roke knjigo veljalo za zločin* in prisiljen je bil preživljati cele dneve ob igri ali na lovu ali sprehodih. Da bi zadovoljil svojim nagnjenjem, ki jih bibliofil ne more zatajiti, je vstajal ob zori in bral, ko so kolegi še spali, kdaj pozneje čez dan pa je pobegnil s knjigo v gozd ali kak drug odmaknjen kotiček; a brž ko ga je krdelo pogrešilo, ga je izsledilo in nagnalo iz skrivališča s *kamni ali kepami blata* ali s škropljenjem z vodo (*Memoirs of Huet*).

F. D. Maurice je poznal *tako fante kot moške, ki so gledali na knjige s takim besom in sovraštvom, kot da so naravne sovražnice človeške vrste* (*Friendship of Books*); in dokaz, da to sovraštvo ni omejeno na brezimno množico, je dejstvo, da marsikateri ugleden avtor gleda na knjige z odporom. *Kaj me brigajo prve ali zadnje izdaje?* sprašuje D. H. Lawrence. *Še nikoli nisem prebral nobenega svojega objavljenega dela*, prizna ("The Bad Side of Books", v *Bibliography of the Writings of D. H. Lawrence*). Richard Jefferies se ne bi obotavljal *uničiti smrtonosnega vpliva tradicije*, posebno tistega njenega dela, ki je ohranjen v knjigah. *Vzemite metlo in pometite papiruse v smeti*, vzkligne; in enako bi storil s klasiki, saj *gotovo ne bi nič moglo biti manj uporabno* (*The Story of My Heart*). Samuel Butler se hvali, da ima *najmanjšo knjižnico med vsemi Londončani, ki se ukvarjajo z literaturo*. *Ne maram knjig*, pravi ("Ramblings in Cheapside", *Humour of Homer*). In zdaj poslušajte, kako sovraži knjige njihov veliki ustvarjalec Théophile Gautier. *Je vous le proteste*, pravi, *afin que vous le sachiez, je haïs de tout mon coeur ce qui ressemble, de près ou de loin, à un livre; je ne conçois pas à quoi cela sert*. – Zagotavljam vam, da boste vedeli, da iz vsega srca sovražim vse, kar od blizu ali daleč spominja na knjigo; ne predstavljam si, čemu lahko to koristi. (Predgovor, *Les Leunes-France*). To ni nič več kot izraz splošnega mnenja, ki se ne sklada najbolj s človekom njegovega poklica; vsi drugi pa so, dokler so pasivni, bolj stvar reformatorja kot književnika. Ljubezen do knjig zadošča sama sebi. In če je, kot nekateri od nekdanjih trdijo, knjig preveč, *se bralci nimajo kaj pritoževati; zdravilo*, kot je svetoval Voltaire, *je v njihovih rokah*: nič jih ne sili brati, in njega veseli, da Caramelov načrt *napisati sto knjig v folijskem formatu in z močjo vladarjev prisiliti podložnike, da jih preberejo, ni bil uresničen* ("Books", *Philosophical*

Dict). Mussolini sili Italijane početi mnogo stvari, pravi neki današnji pisec, ne sili pa jih brati Danteja. Če bi jih, sem prepričan, da bi glede na predsodek proti knjigam to pomenilo konec fašistične revolucije (Y. Y., "Bibliophobia", *New Statesman*, 29. 9. 1928). Branju zagotavlja prihodnost v prvi vrsti naša svoboda, da vzamemo knjigo v roke brez prisile, kakor in kadar se nam zahoče. Bibliofili ne propagirajo ničesar drugega. Ne pridigajo o ljubezni do knjig, zadovoljni so s tem, da v njej uživajo. Z vsiljevanjem se ljubezen umaže. Zato bibliofob postane za ljudi, ki se ukvarjajo s knjigo, problem samo, kadar je dejaven.

Prevedla Maja Kraigher

Razmišljanja o(b) knjigah

Jelka Kernev Štrajn

O novejši poeziji Andreja Medveda

Andrej Medved je na prizorišču slovenske poezije prisoten že skoraj pol stoletja. Prve lirske tekste je objavil v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, nadaljeval v osemdesetih, pretežno v stilu "temnega modernizma", če si izraz izposodim iz sočasne umetnostne kritike. V devetdesetih se je z zbirko *Telo losa* (1992) začel proces preobražanja njegove pesniške pisave (več o tem: Peter Semolič: "Črne in bele luknje", v: A. Medved: *Talesova luna*, Koper: Hyperion 2019). In ta proces še traja. Opazen je tudi v njegovih najnovejših knjigah. Spremembe, bolje rečeno metamorfoze se manifestirajo na ravni ritma, zvoka, leksike, sintakse in tudi motivov. A ravno tu je kleč. Na prvi pogled je opaziti, da je v zvezi s to liriko nemogoče govoriti o temah in motivih, kot jih sicer poznamo iz pisanja o literaturi. Le z zadržkom in metaforično lahko omenimo tri obsežna obča mesta Medvedove novejšje poezije, evocirana že v naslovih pesniških zbirk. Tako imamo na eni strani oznake, ki vsebujejo predvsem geografska in zgodovinska imena mest (*Glanum*, 2012), držav (*Libija*, 2010), območij (*Mediterraneo*, 2009) in celin (*Afrika*, 2006), na drugi strani pa knjige, katerih naslovne besedne zveze se medbesedilno navezujejo na posamezna literarna dela, mitologijo in pravljичnost. Prva izmed knjig, kjer je dobil *genius loci* naslovno vlogo, je zbirka *Rimske elegije* (2004). Velja jo posebej omeniti, saj napoveduje poznejšo tematizacijo sledi, spomina in še zlasti nehotnega spomina, to

je razpoznavnih občin mest tiste Medvedove poezije, ki se je zlasti po letu 2007, po zbirki *Buchenwald*, nadvse razmahnila:

Odkrivam,
poimensko, vsako sled, skrivnost
potí.

Ali nekje drugje:

beseda zaduši korake, v presežnost izpraskanih sledí; v
kamen govori z odštevanjem spominov.

(*Rimske elegije*)

Še istega leta je izšla tudi pesniška zbirka *Kítera* in v naslednjih letih še nekaj knjig, tako da zdaj že lahko, vsaj v prispodobi, govorimo o geografski seriji, katere skupna značilnost je tesna prepletenost osebnega in kolektivnega spomina ali, drugače, vzajemnega delovanja zgodovine in osebne izkušnje; izkušnjo pa je treba razumeti v najširšem pomenu besede. Poleg tega ne smemo pozabiti, da imamo opraviti s poezijo, kjer je *topos* (kraj) vselej tudi *a-topos* (ne-kraj):

... vilinskih bitij, v templju z okovanim,
marmornim opažem, rojstvo nove dobe, z igrami
otrok in mačjih tačk v obročju stavb in tržnice, ob uri, ki
odbije tisočletni čas, ob opoldnevu.

(*Glanum*)

Glede na povedano se po eni strani zdi, da razprava o temah in motivih tu res ne pride v poštev, po drugi strani pa pozorno branje med vrsticami vsakič zazna dogodek, ki ždi v ozadju. Toda ta zaznava je izmuzljiva in dogodka ne more povsem zapopasti. Ve se, da je tam, toda bolj v obliki slutnje kakor pa oprijemljivega dejstva. Medvedov pesniški govorec namreč ni ravno radodaren z opornimi točkami zunajjezikovne realnosti. In vendar to ne drži popolnoma. V obsežnem pesnikovem opusu opazimo tudi knjige, kjer je tematska razsežnost nespregledljiva. Na primer v *Buchenwaldu* (2007), kjer se manifestira pomemben premik v avtorjevem lirskem izrazu, premik v smer angažiranosti, ki bralstvo prevzame s spletom implicitnih besednih iger, medbesedilnih povezav (Heidegger, Hölderlin, Dante) in zgodovinskih evokacij (druga svetovna vojna). Brati jo je mogoče tudi kot

pretanjen *homagge* žrtvam zloglasnih taborišč. Nič manj subtilna in hkra-
ti angažirana, čeprav povsem drugače, ni knjiga pesmi *Muca – La chatte*
(2017). Tudi ta govori o smrti; s tem se tematsko navezuje na nekatere
druge avtorjeve knjige, na primer na *Kočijaža smrti* (2016) in *Razlagalca sanj*
(2010), še bolj pa, kakor bomo videli, na tri najnovejše pesniške zbirke, kjer
zavest o minevanju postane osrednji bivalni položaj govorca. Obenem je
Muca – La chatte svojevrsten in ljubeč slavospev dejanski mački, ki je ob
pesniku preživela svoje dolgo, skrivnosti polno življenje. V tem času se je
med njo in pesnikom, tj. med človeško in nečloveško živaljo, spletlo kom-
pleksno razmerje, za katerega se zdi, da ga še najbolj domiselno opredelju-
jejo daljnosežne besede Virginie Woolf: "Tako tesno skupaj, tako neznansko
ločena." ("*Thus closely united, thus immensely divided.*") (Flush 1933). S tem
je pisateljica želela povedati, da z živaljo ustvarimo najtesnejšo simbiozo,
toda skrivnostne živalske drugosti ne moremo zares dojeti, kaj šele enigmo
njene smrti. Čeprav Medvedova knjiga z lirično pretanjenostjo upesnjuje
najintimnejša čustva, ki so pesnika obhajala, ko se je za zmeraj poslavljaj od
svoje muce, učinkuje angažirano. Subjektivnost konkretne živali je namreč
tu obravnavana kot subjektivnost drugega (*in vidiš to, kar vidim jaz v obrnje-
nem pogledu*). Pri tem se srečno izogne vsem "sprejetim idejam", ki krožijo
o mačkah, in obenem nedvoumno sporoča (*pogrešam te ...*), da bolečine in
praznine, ki je ostala za to muco, nobena beseda ne bo mogla zapolniti.

Toda dejstvo je, da se pesnik navzlic temu spoznanju še kar naprej zate-
ka k besedam in se, ne le v tej, ampak tudi v vseh drugih pesniških zbirkah,
zmeraj znova spopada z mejami jezika, kar je že pred leti ugotovila lite-
rarna kritika. Njegova pisava se giblje na samem robu med neobvladljivo
željo po pisanju in refleksijo. Glede na to se vsiljuje vprašanje, kje je izvir ali
pradomovanje te želje. Prvo, kar pride na misel, je pesnikovo nezavedno, a
to ne zadostuje. Predpostaviti je treba še globljo plast, kjer se kopičijo sledi
nehotnega spomina, ki od časa do časa izbruhne z vrsto aluzij na nekaj, kar
se vsakič znova izkaže za neulovljivo in nezamejljivo.

Vstop v poezijo Andreja Medveda potemtakem nikakor ni enostaven,
zlasti če smo kot sprejemniki preveč zasidrani v neizprosni logiki vsakdanjo-
sti, ki nas ovira, da bi se popolnoma prepustili raznolikemu imaginariju in
govorčevemu silovitemu toku besed, s katerim nas zasiplje, nekako tako kot

Purpurni dež zasiplje v brazde
ust, vratu in glave, v listje krošenj, v jaso
v hipnost domišljije ...

(*Purpurni dež*)

Ti verzi polzijo skozi bralsko zavest podobno kot dež, pesek ali žitna zrna. Ni jih težko prepoznati, jih je pa zelo težko ponoviti; kljub temu za njimi v spominu ostaja značilna neizbrisna sled.

Leto 2007 za pesnika ni posebnega pomena samo zaradi *Buchenwalda* in še dveh zbirk, ki sta izšli isto leto, *Medprostor* in *Ekloge*, ampak tudi zato, ker so takrat pri Mladinski knjigi izdali obsežen izbor Medvedove dotedanje poezije, in sicer z naslovom *Svetloba v labirintu*. Po tem skorajda ni bilo leta, da ne bi izšla kakšna njegova knjiga (*Glas, Purpurni dež, Razlagalec sanj, Iz zvezd, v trnje, v usta, v vihar* in še bi lahko naštevali), dokler ni avtor leta 2014 v svoji lastni založbi Hyperion obelodanil kar pet pesniških zbirk: *1000 + ena noč, Alica v čudežni deželi, Perje, solze in zlato na sončnem disku, Deklica z ognjeno glavo* in *Axis mundi*. Njihova skupna poteza je, da se je iz deset- in večvrstičnih pesmi, značilnih za nekatere predhodne zbirke, dolžina posameznih besedil skrčila na pretežno trostišja, kar pomeni, da je belina strani postala pomembna sestavina lirskega sporočila. Razumeti jo je mogoče kot prostor vsega tistega, kar se v govorici izmuzne poimenovanju in ostaja tuje. Očitno je, da to poezijo bolj kot posamezne podobe in prisodobne zanima dinamika jezika, ki je vselej le ena izmed različic govorice, če govorico pojmuje kot pojav, ki ni le človeški, ampak kozmičen.

Pesnikove podobe v alternaciji s prisodobami, ki jih največkrat uvajata predlog "v" in veznik "kot", vzbujajo vtis nenehnega prihajanja in odhajanja, mestoma tudi vzajemnega izrinjanja. Toda za vsako ostane sled, ki pisca vleče naprej k nizanju novih in novih podob, bralstvo pa vodi tako naprej kot nazaj, k vnovičnem branju. S tem se med napisanim in prebranim vzpostavi razmerje, ki ne kliče po razjasnitvi pomenov in odkrivanju smisla, temveč pri vseh udeležениh budi neustavljivo željo, ki hoče "še", še več pisanja, še več branja – še več želje. Ob tem lahko, če zavzamemo primerno distanco, opazujemo proces konstituiranja specifičnega pesniškega znaka, ki pogloblja razdaljo med besedami in stvarmi ter jo hkrati skuša preseči. Tako se v jeziku ohranja izkušnja, ki se v dejanskem življenju vztrajno izgublja; kako tudi ne, saj gre za predstave, odvisne od odsotnosti razlike med sedanjostjo in preteklostjo; obe se namreč raztezata v nedoločno prihodnost, ki si je ni mogoče predstavljati drugače kot izmišljijo in igro. Za igro pa – zlasti za literarnoumetniško igro – se ve, da ne implicira samo "norega plesa besed", ampak tudi pravila, refleksijo in tveganje, povezano z "neodločljivostjo" te poezije. Upesnjena so dogajanja in stanja, ki jih po eni strani ni nikjer, jih nikoli ni bilo in jih tudi nikoli ne bo, po drugi

strani pa je ta "nikjer", ta *a-topos*, v trenutku branja prav tu pred nami. Vrstijo se podobe, ki že med samim nastajanjem postopoma pojemajo:

Obličja
kot pečatni vosek, kjer zdrseva
v vrtenje, v prag nebesnega prostora, v lavo,
v znamenja, v odloženost zadnjega slovesa ...
(*Purpurni dež*)

S tem usmerjajo nase bralsko pozornost, ki je toliko večja, kolikor manj pomena jim lahko pripiše:

... ko mine sen in
jutro, zapriseženo upor, razruši zid, razpre časovne niše
in varno najde mesto brez pomena.
(*Purpurni dež*)

Morda prav zato vlogo pomena prevzame pogled, ki nas napoti na sam rob zaznavnega, vendar ga nikoli ne prestopi. Se pravi, da sklepni verzi sicer za- prejo sleherno pesem, a nikoli tako, da je začetni verzi naslednje pesmi ne bi mogli spet odpreti. To je samo eden od razlogov, zakaj Medvedovih "pesni- ških krajin" ni mogoče spokojno opazovati in se vanje naseljevati. To pride še posebej do izraza v zbirki *Glanum* (2012), ki jo je literarna kritika upravičeno razglasila za zbirko ljubezenske lirike, vendar je več kot to. Na ozadju prepleta mitološkega, kolektivnega in osebnega spomina evocira vračanje k začetkom in hkrati, v sozvočju s tem ozadjem, pripoveduje o temeljni ljubezenski izku- šnji in njeni minljivosti, ki je tudi minljivost človeka in civilizacije.

Priporočljivo je torej Medvedove pesniške krajine dojemati kot obsežen projekt, ki ga ni moč zaobjeti naenkrat, saj vznika iz vsega dosedanjega poetičnega in teoretičnega udejstvovanja avtorja. Pri tem se je treba odpo- vedati vsem utečenim asociacijam idej in imaginarnim arhetipom, ki sicer določajo literaturo kot "sekundarni modelativni sistem". Medvedova lirska besedila lahko obravnavamo kot eno samo knjigo v luči vselej na novo za- četega in nikoli dokončanega mallarméjevskega prizadevanja. Pesnikom je namreč že več kot poldrugo stoletje jasno, da popolne, brezšivne pesniške knjige nihče več ne more ustvariti, mogoče jo je samo zmeraj znova klicati v bivanje z nenehnim aludiranjem na nekaj, o čemer se že vnaprej ve, da je odsotno. To vodi v pospešeno premeščanje med pesniškimi pokrajinami,

brez zanesljivih oprijemališč in trdnih povezav. Glede na to so tudi razpoloženja, ki jih ta upesnjeni svet poraja, neodločljiva in izmuzljiva, a prav zato svojevrstno privlačna in zavezujoča. Toda s tem ni rečeno, da Medvedov lirski diskurz ne ve za čas in prostor. Prav nasprotno. Zelo premišljeno gradi na sedanjosti, kar mu omogoči, da jo raztegne tako čez preteklost kot čez prihodnost, obe nekako ponotranji, na prejemnika pa učinkuje tako, da ta preprosto pozabi na svojo časovno in prostorsko razsežnost, zalebdi v medprostoru, kamor se mu utirajo poti, in hkrati prek nenehnih transformacij, ki jih snuje sproti, tako rekoč brez prestanka prehaja med stanji. Sproži se svojevrstno preklapljanje med oddaljenostjo in bližino, med zunanostjo in notranostjo, med zgovornostjo in premolki. Glas, ki ga ta diskurz poraja, se vsekakor zaveda prostorskih in časovnih razsežnosti, drugače se namreč ne bi mogel umestiti v presečišče nešteti tokov, ki jih ustvarja *ex nihilo*, a jim vzporedno s tem z implicitno in svojsko avtorefleksivno gesto omogoči, da ga tudi prečijo, saj se presečišče, v katerega se umešča, nenehno premešča.

Ta specifična umeščenost in premestljivost lirske zavesti in posledično glasu se je doslej najizraziteje uveljavila v *Illuminacijah* (2017) in zbirki je zato vredno posvetiti nekaj več pozornosti. Njeni postopki so tudi sicer opazni v Medvedovi liriki; prostor, čas in govorica, ki ju povezuje, se tu prav tako kot v *Purpurnem dežju*, *Kočijažu smrti*, *Deviškem vrelcu* in še kje odpirajo in raztezajo onkraj pričakovanega, vendar tako natančno pozicionirane pretočnosti prej še ni bilo opaziti v tolikšni meri. To se med drugim kaže tudi na skladijski ravni, saj se pesniški diskurz *Illuminacij* razrašča na vse strani z zmeraj novimi dodanimi členi, vendar se ne razvije v hierarhizirano drevesno strukturo, temveč v vodoravno in nepredvidljivo, na način micelija, "kjer ne veš, kje beseda vstopi, na kateri del se naveže in spet izbruhne tam, kjer je nihče ne pričakuje", kakor je ta svoj postopek označil pesnik sam. Pri tem ima pomembno vlogo naštevanje predložnih besednih zvez, sicer že znana in večkrat omenjena lastnost Medvedove lirike:

... s tresljaji

hrbtenjače, **z žvenketom** stekla

v petelinjem petju in **z dolžino** zračnih stolpov, ki

vibrirajo **z zamenjanim** rezilom v ogledalu ...

(*Illuminacije*; poudarila J. K. Š.)

Razlika je v tem, da posamezni elementi v *Illuminacijah* dajejo vtis, da prihajajo iz semantičnih polj, bolj oddaljenih od tistih, opaznih v avtorjevih

predhodnih zbirkah. A zdi se, da to ne škodi poetični koherentnosti zbirke. Kljub temu je za ustrezen vstop v to poezijo priporočljivo začasno pozabiti na reprezentativno in komunikacijsko funkcijo jezika ter se ob tem nenehno zavedati, da nas ta lirika ne sooča samo z izrekanjem in prikazovanjem, ampak predvsem s proizvajanjem, oddajanjem, usmerjanjem in poganjanjem, sekanjem in občasnim, čeprav kratko odmerjenim, zaviranjem subtilnih besednih artikulacij, izvirajočih iz neznanega "iz" in stekajočih se v nič manj znano "v". Ugotoviti je treba, katera sila je sprožilec teh procesov in kako je mogoče, da ti verzi, ki jih ne poganjajo ne metrika, ne rima, ne vzročna posledičnost, ampak se odvijajo zgolj v svojem specifičnem ritmu, porajajo absolutno zavezujočo suspenz – verz je namreč tudi bitje suspenza, je nekje zapisal Mallarmé –, čeprav v odsotnosti vseh empiričnih oprijemališč in potemtakem tudi brez zapleta in razpleta. Na delu je, kakor bi dejal filozof, sproščujoča in raziskovalna sila, ki se razvija v nekem drugem polju, kot je polje potrebe in njene zadovoljitve (prim. Gilles Deleuze: *Razlika in ponavljanje*, 2011, str. 184).

Intenzivnost konstituiranja tega polja in njegova prepričljivost je v premem sorazmerju z literarnoumetniško vrednostjo slehernega pesniškega besedila. Na primeru si lahko ogledamo, kako se vse to dogaja skozi metaforo kot temeljno tekstno strategijo Medvedove poezije. Nanjo praviloma opozarjajo že omenjeni predlogi in zveze s primerjalnim "kot":

čelo, ki se upogiba v steklene veke vračev,
kot se upogibajo drevesa ... v viharju ...

in **kot** se upogibajo peresa hitre ptice, v
 zaledeneli kletki v podpalubju mokrega polmraka ...
 tako si tih, molčiš, **kot** že molčijo trave ...

(*Iluminacije*; poudarila J. K. Š.)

Dobro metaforizirati ne pomeni zgolj opazati podobnosti – če na hitro povzamem Aristotela in njegove poznejše razlagalce –, ampak tudi na določeno stvar prenesti pomen imena, ki označuje neko drugo stvar, s tem pa vnovič opisati resničnost. Tako se v razliki išče podobnost, kar je treba, kakor je ugotovil že Paul Ricoeur, razumeti kot napetost med enakostjo in razliko znotraj predikacije, katere najpomembnejši člen je oblika glagola biti, ki lahko pomeni tako "je" kakor tudi "ni", predvsem pa pomeni "je kot" (več o tem glej: Paul Ricoeur, *Živa metafora*, str. 22–67). Ta "je kot" nezmotljivo nakazuje, da imamo znotraj metaforičnega prenosa opraviti

s primero, da sta tu vselej na delu dve ideji, da gre za proces približevanja med tistim, kar imenujemo, in neko drugo stvarjo, od katere si izposodimo ime. Zveni preprosto, a je zapleteno, zlasti če pomislimo na prevladujoče teoretsko prepričanje, ki ukinja razliko med dobesednim in figurativnim pomenom, ter na kompleksnost metaforičnih postopkov v moderni literaturi. Tako ni težko najti primerov, pri katerih je le s skrajno pozornim branjem mogoče ugotoviti, kateri je primerjalni in kateri primerjani člen:

kot izpuhtijo misli s sprožene strelice ... kot
hladen led s severa, ki se stopi, kot se stopijo ...
(*Iluminacije*)

A to niti ni odločilno. Odločilno je, da Medvedov pesniški govor dejansko ukinja razliko med dobesednim in figurativnim pomenom. Tako ga lahko dojemamo kot svojevrstno variiranje, ki je sicer zmožno prenašanja evokacij stanj različnih intenzivnosti "iz" nečesa "v" nekaj ali "na" nekaj in "kot" nekaj; in samo tako se približa tistemu, kar sta Deleuze in Guattari poimenovala "porazdelitev stanj na pahljači besede" (Deleuze in Guattari: *Kafka*, str. 40). To je namreč edini način, da se beseda odpre "intenzivni neoznačevalni rabi", da preneha njena pripadnost tako subjektu izjave kot subjektu izjavljanja, da nastane neprekinjeno vrtinčenje intenzivnih podob, da se v ritmu podirajo in spet vzpostavljajo ravnovesja, da se sprožajo transformativni učinki tako na ravni govoreče zavesti kot tudi bralskega dožemanja. Vse to temelji na posebni metaforični naravnosti oziroma tekstni strategiji, ki jo lahko razglasimo za metamorfozo (več o tem glej: Jelka Kernev Štrajn: "O Medvedovih *Iluminacijah*", v A. Medved, *Iluminacije*, Ljubljana: Hiša poezije, 2017).

Ob tem se neizogibno odpre vprašanje: zakaj, če govorimo o poeziji kot besedni umetnosti, sploh uvajati metamorfozo in ne ostati pri naboru že znanih tropov in figur? Odgovor zadeva srž Medvedove poezije po letu 2000, njeno razmerje med znotrajjezikovno in zunajjezikovno realnostjo, liričnost in fikcijskost ter njen ontološki status. V zanosnem toku njenih besed se namreč ogledujejo, četudi fragmentarno, stoletja antropološke, zoološke, botanične, geološke, zgodovinske, mitološke in kozmološke vednosti. Vse to ji omogoča prav metamorfoza, usodno navezana na vsakovrstne metafore, vključno s primero, vendar delujoča kot njihova distorzija. A opozoriti je treba, da izraz metamorfoza, ki utegne tu koga zmotiti, ne označuje samo že omenjene "porazdelitve stanj na pahljači besede" ter določenih procesov v družbi in naravi, temveč evocira tudi staro alegorično

tradicijo, poseljeno z neštetimi demonskimi kreaturami, plodovi preobrazbe, ki branje spreminja v nepredvidljivo igro med nelagodjem in užitkom.

Glede na povedano je mogoče sklepati, da je redno pojavljanje žuželk, metuljev še posebej, v Medvedovem obsežnem bestiariju prej nujnost kot naključje:

Metulj v ulični svetilki, metulj v
svetli hiši ... kot sanje se nam zdi ...

(*Ilumincije*)

Ali v zbirki *Deviški vrelec*:

Naenkrat se odprejo okna in nihajna vrata
pod mogočnim kljunom ladje /.../
skozi prepisne stene vstopijo čebele in roji preobrnjenih kobilic ...

Zavest o metafori kot metamorfozi – tekstni strategiji, zmožni zavzeti mesto, ki sicer pripada reprezentaciji – je hkrati tudi nujna estetska naravnost, ki zmore bralstvo srečno popeljati skozi sinestetičen spektakel Medvedove poezije.

Denimo v njegovih najnovejših pesniških zbirkah, ki so izšle skoraj istočasno: *Harmid* (2018), *Talesova luna* (2019) in *Twilight Zone of Darkness* (2018). Tako zlasti v *Harmidu* vrsta sinestetičnih podob evocira antični svet in začetke naše omike. O tem ne govori le naslov knjige, ki se neposredno navezuje na Platonov dialog istega imena, pač pa nas vanjo pospremi odlomek iz tega dialoga. Ta nas, skupaj z govorcem, postopoma vrača na začetek vednosti, razumskega sklepanja, vzgoje, ljubezni v vseh njenih oblikah, h koreninam naše kulture, otroštvu, mami in očetu, primarnim občutjem, a tudi k "svetlobnemu *aionu* neminljivosti". Zato ni naključje, da lirične metafore vključujejo nezgrehljive entitete iz zibelke evropske kulture in vsakovrstne lokacije, ki kar kličejo po časovnem potovanju v preteklost, k soočanju s koncem, ki je lahko tudi nov začetek:

... Naenkrat se ustavi čas, kot se
ustavijo kazalci na stekleni uri, in spet je prvi dan, ko
mine strah in ko modrikasti metulji obnemijo ob rojstvu Kralja in
Device.

In spet je luč z neba, prvinski, radostni

trenutek za popotnika – obiskovalca, ki začenja svojo pot
iz točke nič in zopet od začetka ...

(Harmid)

Opazujemo lahko – podobno kot v zbirkah *Talesova luna* in *Twilight Zone of Darkness* –, kako se preteklost, sedanjost in prihodnost razvrščajo po dolgem, nepretrganem toku želje, ki učinkuje brezčasno. A tudi tokrat ugotovitev ne drži povsem. Tako na primer v *Talesovi luni*, kjer luna, ki jo starogrško izročilo že od nekdaj povezuje z dogodivščinami miletskega filozofa Talesa, kljub izraziti anekdotičnosti znamenitega Talesovega padca v vodnjak, umeščajo zbirko v zgodovino in filozofijo narave:

Kot prosti pad zavese iz
srebrno črnega blaga, vse višje ko, kot
živa skala in zamrznjena megla. Srebrna luna, ki

za hip prekrije kamen pred
prepdom ... da pade Tales v vodnjak, kot
pade sončna ptica v polnočni mrak ...

(*Talesova luna*)

Hkrati s tem so luni pripisane vse lastnosti nezamejljivega pesniškega simbola, ki se odpira na vse strani; najbolj prepričljivo k minljivosti, smrti (črna luna, prepad) in nikoli izčrpani erotični želji, najizraziteje tematizirani v predzadnjem sklopu zbirke (*Roka ob roki ... manj boli ... koža ob koži ... bolj diši*). Pesmi tega sklopa, večinoma sestavljene iz treh trostišij, sodijo med vrhunce sodobne slovenske ljubezenske lirike:

... Ko žabe v močvirju skočijo
na plan in se začne, v mehko dlan in sončevo Postavo,

dvigovati ogenj na grmadi,
ko se iz tvojih prsi dvignejo plameni v
črno luknjo lune. Tako se spremeniš v vilinsko bitje na

prostrani jasi v gozdu, kot se
spreminja srnin rog na prsih in na glavi samoroga ...
Ljubezenski napoj je združil dve osebi v eno bitje, v Eno ...

(*Talesova luna*)

A tudi tu se ni mogoče znebiti vtisa, da se pesnikov jezik od nekdaj poraja iz zaenkrat samo naslutenih turbulenc predjezikovnih stanj, kjer se še ni udejanjil razcep med konceptom in jezikom. Jezikovni znaki se izoblikujejo šele, ko se to pragibanje umiri in se pomeni ustalijo; toda takšno stanje ne traja. Ko se začnejo v tekstnem tkanju udejanjati njihovi pomeni, znaki spet oživijo v novi mnogoplastni in neulovljivi razgibanosti. Tedaj se začne bralska avantura v obliki spraševanja o bivanju in statusu teh upesnenih prezenc, o njihovi gibki in gibljivi eksistenci, kjer se lomi sintaksa, še bolj pa semantika.

Tako se tudi v zbirki *The Twilight Zone of Darkness* potovanje skozi pesmi zaznava kot intenzivno čutnonazorno trajanje med vznikom iz nič v bit in vrnitvijo iz biti nazaj v nič. Poudarek je seveda na tem zadnjem. To je bržkone razlog, da vse, kar se pojavi, obliva "črno sonce", čeprav se v posameznih pesmih kopičijo tudi svetle, nadvse privlačne, sanjske in pravljične podobe:

... Ne vedel bi, kako zaspiš v
rosni travi, kot zlat golob z živopisnim
perjem iz težkega brokata ...

(*The Twilight Zone of Darkness*)

Navzlic takim in podobnim odlomkom ni dvoma, da knjigo kot celoto določa svojevrstna neprizanesljivost pesniškega izraza, ki nas neustavljivo potiska k soočenju z lastno končnostjo, ob tem pa kakor nehote razkriva, koliko stvari se znajde na naši poti od nič do nič, stvari, ki jih niti ne opazimo. Temu ustrezno se je spremenila tudi funkcija tropičja, tako značilna za velik del novejše Medvedove poezije. Ta znamenja v *The Twilight Zone of Darkness* namreč nič več ne nagovarjajo k nadaljevanju ali širjenju in dopolnjevanju povedanega, ne evocirajo neizrekljivosti; prav tako tudi ne opozarjajo na vse tiste aspekte stvari in pojavov, ki jih nobeno imenovanje ne more dokončno izčrpati. Tam so zato, da signalizirajo zamolk, odsotnost sleherne besede, popolno tišino. V njih je mogoče zaslutiti misterij tujosti, ki prebiva znotraj vsakega jezika – pesniškega še posebej.

Reference:

- Gilles Deleuze: *Razlika in ponavljanje*, Ljubljana: ZRC SAZU, 2011.
Gilles Deleuze in Félix Guattari: *Kafka*, Ljubljana: LUD Literatura, 1995.

Jelka Kernev Štrajn: "O Medvedovih Iluminacijah", v A. Medved: *Iluminacije*, Ljubljana: Hiša poezije, 2017.

Paul Ricoeur: *Živa metafora*, Ljubljana: KUD Apokalipsa, 2009.

Peter Semolič: "Črne in bele luknje", v A. Medved: *Talesova luna*, Koper: Hyperion, 2019.

Virginia Woolf: *Flush*, 1933.

Sprehodi po knjižnem trgu

Ana Geršak

Veronika Simoniti: *Ivana pred morjem.*

Ljubljana: Cankarjeva založba, 2019.

Nekje v začetku romana *Ivana pred morjem* se pripovedovalka spominja nenavadnega spora, ki sta ga imela z možem Pierrom. Ob kozarcu vina na kamnitih stopnicah pred verando njune primorske hiške ona nekoliko zasanjano razlaga, da je morje zanjo “veselje, lepota, sprostitve”, položaj, “s katerega lahko opazujem neke čisto druge neskončne razsežnosti in imam občutek, da se dotikam božjega”. Pierre jo zavrne, da gre za “turiistično razumevanje” in da “morje ni samo življenje, je tudi smrt”. Na videz mimobežen dialog zaobjame tudi tisto neizrečeno: da je morje zbliževanje nasprotij, samo sebi svoj antipod, rojstvo, življenje in smrt v enem, hkrati pogum in strah, preteklost, sedanjost in prihodnost, eno samo ritmično zibanje časa in s tem spomina. Če je bil prejšnji roman Veronike Simoniti, *Kameno seme*, preplet različnih perspektiv v skoraj negibnem (“okamnelem”) času otoka, je *Ivana pred morjem* dinamično plastenje časovnih in spominskih tokov.

V kontekstu romana je morje podobno ogromnemu zrcalu Ivaninega življenja. Tudi ona je utelešenje nasprotij, zdi se zdaj krhka in nebogljen, predvsem v starosti, ko začne postopoma izgubljati spomin, naslednji trenutek pa neverjetno odločna, ponosno kljubovalna in pripravljena na boj proti nacistom. Njen lik se sestavlja iz delčkov tuje zgodbe, ker sama ne more pripovedovati. Je morda idealizirana vizija ljubljene babice, kot

si jo pripovedovalka zamišlja po lastnem spominu in na podlagi pisemske korespondence, na katero naleti med pospravljanjem hiše. Kajti čeprav se zdi, da se Ivana in preostali romaneskni liki sprehajajo po širokem geopolitičnem prostoru, se roman v celoti odvija ob morju, kakor v potrditev teze, da "časa ne moreš delokalizirati, ne moreš mu odvzet njegovega prostora". Pripoved ni nič drugega kot niz obujanja spominov, medtem ko pripovedovalka, ki z možem že dolgo živi v Parizu, čisti družinsko hišo ob morju in jo pripravlja na prodajo novemu lastniku. Skozi čiščenje prostora "čisti" tudi spomine, ali bolje – razrešuje še zadnjo družinsko skrivnost, kot bi jo prostor vabil na poslednje samoiskateljstvo, preden se skupaj s hišo odreši tudi delčkov neke preteklosti in zaživi v sedanjosti, ki se bo nujno odvijala nekje drugje. *Ivana pred morjem* je namreč tudi refleksija o doživljanju časa skozi prostor in "brez spominov ni časa in ni prostora, brez spominov ni sveta. Svet je šele, odkar smo v njem mi s svojimi spomini. Svet je muzej, ki je prostor s časom in čas s prostorom". V tem smislu je Ivanina zgodba del kolektivnega spomina, pripovedovalkino beleženje pa obračun še ene zadnjih generacij, ki je iz prve roke poznala preživele druge svetovne vojne in njihove zgodbe. V tem smislu lahko Ivanino zgodbo razumemo kot dragocen prispevek k spominom preživelih iz druge vojne, zgodbo, ki jo je treba ohraniti in predati naslednjim generacijam. Tudi zato je nujno, da pripovedovalka zgodbo rekonstruira čim natančneje, s pozornostjo do vsakega detajla, pa čeprav gre zgolj za spominsko reinterpretacijo. Zgodovina pronica skozi Ivanina pisma, a tudi časopisne izrezke in drobne pripovedovalkine opombe o navadah in običajih. Slednje pričarajo duh časa, hkrati pa na kratko povzamejo bistvene značajske lastnosti stranskih likov in njihov družbeni položaj. Podoba Ljube, Ivanine sestre, ki si za Ivanino poroko "močne pšenične lase splete v debeli kiti, ki ju namoči v sladkano vodo, da bi zdržale vso ceremonijo" in jo zato med hojo proti cerkvi "obletava roj čebel", je čudovita v svoji preprostosti in polivalentnosti, tako kot je Jadranovo/Adrijanovo nekritično prebiranje člankov in pisem žene Ivane o dogajanju na domačih tleh, medtem ko sam služi vojski v "evropskem smetišču" (torej v Srbiji), znak njegove površinskosti, nezmožnosti, da bi razbral bistvo med vrsticami in dojel, kaj se zares dogaja.

Pripoved se odvija v notranjosti pripovedovalke, kot valujoči monolog, v katerem drobcu pisma ali bežen vsakdanji pogovor sproži val spominskih asociacij. Obe časovni perspektivi, preteklost in sedanjost, sta v romanu strukturirani s skoraj scenaristično premišljenim izmenjevanjem kadrov in prehodov. Preteklost je v nenehni korespondenci s sedanjostjo, ne le v dobesednem pomenu (prek pisem), temveč tudi v načinu podajanja

pripovedi in iskanju specifičnih paralel med obdobji. Pripovedovalka, ki živi v sedanjosti, svoj čas pripoveduje v pretekliku, medtem ko je zgodba njene babice Ivane podana v sedanjiku, kot bi se nikdar zares ne iztekla, a tudi kot misel, da se izredno stanje morda še ni končalo – vsaj ne za pripovedovalko. Slednja se sicer redko, a skoraj obsesivno ukvarja s tistimi družbenimi in političnimi dejanji, ki naredijo čas prepoznaven (napad na Bataclan je gotovo eden tistih trenutkov, ki pripoved zasidra v točno določen in prepoznaven čas), prihod emigrantov, poostreni nadzor na letališču ... Njena paranoja se sprva zdi "le" posledica *Zeitgeista*, toda njena obsesija z zaklepanjem vrat, strah pred nočnimi glasovi in morebitnimi nesrečami se izkažejo za posledico družinskega (babičinega) strahu. Paralelizem "izrednih razmer" se zdi sicer bolj kot ne poskus avtorice, da bi poudarila sodobni vidik pripovedovalkega časa, v funkciji pripovedne strategije pa zgolj podčrta nasprotje v perspektivah glavnih ženskih likov: če pripovedovalka živi v stanju nenehnega, a nekoliko umetnega strahu (komentar o Sloveniji kot eni "še redkih varnih držav" se hitro sesuje, ko prejme esemes s seksualno vsebino, poslan z neznane številke), lik Ivane strah izziva (omenjeno je, "da je bilo Ivano strah življenja, ko ne bo več strahu").

Življenji obeh žensk, Ivane in pripovedovalke, se prelivata in dopolnjujeta. Druga drugi polnita prazna mesta. V Ivanino zgodbo vstopamo skozi pripovedovalkino perspektivo, tudi ko zadobi pripoved o babici Ivani vsevedni ton avktorialnega pripovedovalca. To ni pripoved z distance, temveč simulacija pomnjenja, poskus oživljanja preteklosti skozi akt ubesedovanja. Vse v romanu je organizirano na način, da služi karakterizaciji Ivane in izpeljavi njene življenjske zgodbe. Ivana je zato daleč najprepričljiveje zasnovan lik, medtem ko se zdi njena hči in pripovedovalkina mati Pina bolj kot ne tam zato, da upraviči in utrdi družinsko vez med babico in vnukinjo. Če je globlja karakterizacija Pininega lika pogrešljiva (oziroma je podana v povsem zadovoljivi meri), je zadeva s tremi moškimi – v zaključku so prepoznani kot "tri vode" Ivaninega življenja – bolj zapletena. Izstopa lik Vitalija ("Vitalij je enako življenje, življenje je enako akcija"), zasnovanega nekoliko stereotipno, je genialen umetnik in (zato?) ženskar; Ivanin mož Adrijan je pri tem pomaknjen v ozadje, kar je sicer skladno z njegovim neoprijemljivim, "zračnim" značajem, obenem pa se zdi njegov umik kar preveč priročna narativna rešitev. Prisoten je predvsem skozi odsotnost, kar v romanu ni zares nagovorjeno, omogoča pa izpeljavo zapleta, ki sledi, in pripovedovalki nudi motiv za nadaljnje raziskovanje družinske zgodbe (Ivanina domnevna nosečnost, čeprav je Pina odraščala kot edinka). Če

je stopnjo očrta Vitalijevega in Adrijanovega značaja tako kot v Pininem primeru mogoče gladko prezreti, je vloga Alfonza Kumra vseeno preveč enoznačna. Roman tipa *Ivana pred morjem* pravzaprav ne potrebuje negativcev; Kumer je tam, da upraviči razdaljo med Ivano in Adrijanom ter da zabriše sledi v iskanju odgovora na vprašanje, ki ga je dejansko mogoče precej hitro intuitivno razrešiti. V Ivanino življenje vpada kot prepreka, kot zgolj negativen lik, ki v primerjavi z ostalima moškima nima nobene ambivalence. Kot tak se zdi skoraj poosebljenje zla tistega časa, a tudi v tej vlogi bolj spominja na stereotip, na osnovno pripovedno funkcijo, ki je tam le zato, da zgodbo potiska v želeno smer. A to so zgolj malenkosti v tenkočutno in skrbno zasnovanem romanesknem svetu.

Ivana pred morjem je vizualen in senzoričen roman: podobe preteklosti z vonjem po sivki se v valovih izmenjujejo s sodobnostjo. Ritem morja ni izbran naključno, temveč narekuje izmenjavanje pripovednih kadrov. Skozi gosto poetično tkanje roman preizprašuje odnos med časom, minevanjem, spominom in pozabo. Pripovedovalka, ki najde babičina pisma, se ves čas sprašuje o legitimnosti njenih interpretacij, o nelagodju, ki ga sproža vdor v neko zdaj pokopano in na pozabo obsojeno intimo, obenem pa jo vodi nuja, da zgodbo pove in tako ohrani spomin na preteklost. *Ivana pred morjem* se zaveda groze pozabe in tega, kaj izginotje tako dragocenih življenjskih izkušenj pomeni ne le za posameznika, temveč za družbo nasploh. Skozi metaforo čiščenja hiše ponuja razmislek o preteklosti in o tem, da se je do resnice (ali vsaj ene njenih številnih verzij) mogoče dokopati le ob soočenju z vsem, kar je ostalo.

**Sprehodi po
knjižnem trgu**

Lucija Stepančič

Miklavž Komelj: Larvae.

Ljubljana: LUD Literatura, 2019.

Prva kratkoprozna zbirka Miklavža Komelja, ki ga poznamo predvsem kot pesnika, esejista in urednika mnogih pesniških zpuščin, prinaša poetično meditacijo, ki učinkuje skorajda kot dolga, dolga pesem v prozi, tri pesmi v prozi, če smo povsem natančni.

Pripovedni okvir se v prvi zgodbi *Laura de Sade* odpira v stilu Venka Andonovskega, z apokrifom o odkritju, ki razburka spokojno samostansko sceno in razkrije strasti (pri Andonovskem je to predvsem napuh, pa tudi pohota) krepostne meniške bratovščine. Komeljevega pripovedovalca, ki zaradi nenadejanega odkritja skrene, pa, povsem nasprotno, navdihuje nadčloveški (ali že kar nečloveški) idealizem. Mauritius Scaeva iz Lyona namreč odkrije grob Petrarkove muze Laure. Identifikacija posmrtnih ostankov je povsem v stilu 16. stoletja, namesto z DNK-analizo si pomaga s priloženim sonetom o "čistih in srečnih kosteh plemenite duše, ki je bila sama na Zemlji, o smrti, ki je prekinila korenino zelenega Lovorja in zaprla v majhno jamo srečno rastlino, ki se je v Avignonu rodila in je tu umrla, z njo pa pesnikovo pero, stil, črnilo in razum". S tako popotnico pa je že mogoče zapustiti okvirno zgodbo in se pognati v neskončen monolog, ki se skozi tri različne govorce razteza do konca knjige.

"On se je moral dvigniti v Raj, da je lahko videl njen obraz. Jaz pa sem šel do kosti. Da bi videl njene koščice pred utelešenjem. Da bi videl njene

koščice pred začetkom sveta.” Nebo in zemlja torej, in kot se kmalu izkaže, čudno zamenljiva. “Odprl sem to grobnico, da bi Vas videl. Odprl sem to grobnico, da bi videl. Hotel sem Vas samo videti. Hotel sem samo videti ... Se je mogoče resnično pogovarjati z Vami preko dveh stoletij? Ampak če se ni mogoče z Vami pogovarjati preko stoletij, se ni mogoče nikoli pogovarjati z nikomer; če se ni mogoče resnično pogovarjati z mrtvimi, se ni mogoče resnično pogovarjati z nikomer od živčih.” Neponovljivega vtisa ne morem izraziti lepše in bolj popolno, kot ga je na platnicah knjige opisal Mladen Dolar: “Trije glasovi prihajajo od daleč, zelo daleč, a vendar od neizmerno blizu, kot da govorijo z našim glasom in mi govorimo z glasovi drugih.”

Naslednja pripovedovalka (v zgodbi *Speča deklica*) je revolucionarka, vendar moramo njeno ozadje razbrati naknadno, skozi neustavljivi notranji monolog, ki bolj kot ne skopari s podatki, v ospredje pa postavlja še kako živo občuteni revolucionarni zanos ter visoko etiko. Govori nam oseba, ki še kako dobro pozna zapore in zasliševalske metode, ki je šla skozi mnoga mučenja, pokopala domala vse soborce ter do dna preživela svoj vek. “Prihodnost je nekaj davnega. Nobenega razočaranja: to, da je prihodnost za nami, je uresničilo naš največji zanos: naš avantgardistični skok čez prihodnost. Vsa težka industrija je bila zgrajena zaradi ritma teh udarcev, teh udarcev orkestra.”

Avtor izbira skrajne pripovedne lege in skrajne človeške tipe, da pripovedovalec ne bi prišel le do roba življenja, ampak bi se skozi lastno minljivost razgledal tudi daleč naprej, v neskončnost. Osnovna značilnost stavkov, ki prihajajo do bralca v enakomernem valovanju (nadvse ustrezno letnemu času, v katerem to zapisujem), je določena breztežnost, ki v resnici uspe spodmakniti vsakršne trdne temelje in namesto njih vzpostaviti izostreno, a izmuzljivo senzibilnost.

Najprej sta relativizirana življenje in smrt; od sublimnega erosa, ki vseskozi ostaja v visokih petrarkističnih legah, česa drugega niti ne bi pričakovali. Vizija smrti, ki se nam v prvi zgodbi (*Laura de Sade*) kaže kot nekaj iluzornega, če že ne kar nebistvenega, se pozneje še stopnjuje. Revolucionarka je v tem smislu radikalnejša: smrt ji ne zadošča. Smrt je najhujše, kar lahko pripravimo drug drugemu, in nasilja nikoli ne zmanjka, pa vendar je to premalo. Ne ker bi si želeli še več krvi, ampak zato, ker niti najbolj skrajna dejanja ne spremenijo ničesar, ne prinesejo ničesar novega. Revolucionarji so v tem smislu najbolj dosledni sanjači, nadrealisti se v primerjavi z njimi izkažejo za precej mehkužne salonske umetnike. Revolucija je živeti nadrealizem.

Miklavž Komelj, "romantični inkvizitor", se neverjetno predano ukvarja s pesniškimi zapuščinami (Jure Detela, Vojko Gorjan, Oskar Davičo, Aleš Debeljak in seveda Srečko Kosovel). Od tod po vsej verjetnosti neskončni fantomski dialogi, tako kot tudi karseda razširjen občutek za čas. Preseganje vsakršnih omejitev pri njem učinkuje izjemno naravno, čeprav ne gre za samoumevno izbiro. Potujitveni učinki se stopnjujejo s pasusi v nemščini in francoščini, še posebej pa z (litanijami?) v latinščini (kot namig, da se pričakuje izobraženi bralec?). Njegovo esejistiko odlikuje aristokratsko zanimanje za vsakršno hermetično znanje, redkosti in posebnosti, po drugi strani pa tudi fascinacija nad revolucionarnim, vizionarskim ter avantgardnim. V zbirki *Larvae* torej srečujemo njegove značilne teme, ki pa jih lahko razvije svobodneje kot v esejistiki, skorajda bi se lahko reklo, da gre za nadaljevanje esejistike z drugimi sredstvi. Kar seveda ne moti, nasprotno. Ne tako dolgo po izidu monografije *Vsem naj bom neznan* se revolucionarkini motivi ne tako presenetljivo (a vendarle fascinantno!) lahko srečajo tudi s Kosovelovimi: "Epika se ne vzpostavlja v zgodbi, ampak v vzdržanju. Moja večna mladost je samo tam, kjer sem starejša od sveta. Imena, polna žalosti, so hrepenela, da bi postala znana, skriti zaklad je hotel biti najden – mene pa je gnala žalost imen, ki so hotela postati neznana, najdenega zaklada, ki je hotel postati skrit."

Sredi mirnega valovanja Komeljevih stavkov ne pričakujemo kamna spotike, ampak ga vseeno najdemo. In sicer v tretji, zadnji zgodbi (meditaciji) z naslovom *Več kakor smrt*. Tako kot Borgesov *Deutsches requiem* prinaša ta zgodba monolog (izobraženega!) vojnega zločinca (tokrat je to Friedrich Rainer), ki čaka na izvršitev kazni. Kar doživlja, ni podobno niti življenju niti smrti, ampak po vsej verjetnosti bi v njegovi koži vsak reagiral precej podobno: "Ko sem videl potrdilo o lastni smrti, sta prišla življenje in smrt hkrati – in tista nujnost, tista neizprosna nujnost, ki je kot usoda določala naš pojem časti in naš pojem svobode, se je pokazala kot nekaj fiktivnega ... Celo časopisi, ki so mi preneseni, so v mojih rokah starejši od sveta." Komelj se seveda ne spušča v razlage, ali je bila kazen izvršena ali ne (na internetu berem, da se je z usmrтитvijo resničnega Rainerja čudno zavlačevalo in da je do danes ostalo skrivnost, kje in kdaj je bil navsezadnje vendarle obešen), sicer pa je v danem kontekstu to že kar nepomembno v primerjavi z osnovno dilemo, ki se zastavlja marsikateremu bralcu: nacistu sicer ne moremo preprečiti, da modruje, ko pa je tako rekoč na smrtni postelji, toda vprašanje je, ali naj ga upoštevamo kot kogar koli drugega. Pa pustimo Heideggerja, ki si, kolikor je znano, v času nacizma vsaj ni umazal rok, medtem ko je Friedrich Rainer na veliko mesaril, in

to prav po naših krajih. Potem ko sta prvi dve pripovedovalki vzpostavili učinkovito stopnjevanje sibilske in zaumne govorice in se bralec sprašuje, kako bi bilo mogoče iti še dlje, naleti na nekaj takega: "Führer je bil jedro odpora zoper razpad sveta. Je bila torej njegova pošastna napaka v tem, da je hotel rešiti svet pred razpadom, svet pa je po definiciji razpad sveta? Ali pa je svet po definiciji razpad sveta zato, da bi bilo poskušanje rešiti svet pred razpadom definicija absolutnega zla? Vse, kar smo uničili, smo uničili, da bi ostalo v tem svetu ..." (!) Dobro sicer vemo, da je nacizem o sebi gojil natanko tako samopodobo, lahko pa se vprašamo, ali se tovrstna blodnja sme predstaviti na istih višavah, kot se izrekata menih in revolucionarka. Navsezadnje še izvemo, da so nacisti "hoteli ohraniti heroično vzvišenost človeške osebnosti nasproti tej nujnosti narave, ko smo usodo zavestno vzeli za svojo" in "branili vrednost človeške osebnosti nasproti tuji strahotni sili". In celo: "... če so drugi nas same po pravici dojeti kot tujo strahotno silo, niso hoteli dojeti naše pesmi, ker niso hoteli dojeti, da sami pojejo isto pesem, niso hoteli dojeti, da nas sovražijo, ker nas ljubijo."

Naj moraliziram, da je sicer mogoče poetično in literarno visoko artikulirano zrelativizirati življenje in smrt, nekaj povsem drugega pa je v istem loncu kuhati sublimno kontemplacijo in strupeno ideologijo? Ali pa ironiziram in si drznem ugotoviti, da je neljubi vrinek mogoče razumeti tudi kot manevar, da se visoko leteče izrekanje, ki bi v svoji odtujenosti od sveta lahko izzvenelo že kar benigno, poživi z nekoliko aktualnejšo problematiko? Da se bralca, ki bi se mu od redkega zraka v višavah že začelo vrteti, še malo sune pod rebra.

**Sprehodi po
knjižnem trgu**

Matej Bogataj

Jedrt Lapuh Maležič: Vija vaja ven.

Maribor: Litera (Knjižna zbirka Piramida), 2018.

Drama Tene Štivičič, v Londonu živeče hrvaške dramatičarke, ki je spodbudila režiserja Matjaža Pograjca k uprizoritvi *Fragile!*, se dogaja v svetu bednih usod (balkanskih) migrantov na Otoku. Ena od ponižanih in razžaljenih, ki je prej plesala ob drogu v lokalu jako sumljivega slovesa, sedeč na kovčku in čakajoč na odhod domov na vprašanje, kaj bo zdaj počela, spet doma, vehementno odgovori, da bo poučevala ples. Izkušnje da že ima, in to mednarodne, pravi.

Ta prizor je nabit z istim humorjem in distanco, kot ju prinaša roman o duhovni poti in še bolj o stranpoteh *Vija vaja ven*; ta postavlja v ospredje punco, ki svojo preganjavično in malo tudi kriminalizirano zgodbo iskalke (in kot da najditeljice) duhovnosti zaključi tako, da po neuspešni invaziji na Indijo in tamkajšnjo duhovnost doma odpre šolo z uniformiranimi sledilci v obveznem oranžnem, pri čemer potvori lastno preteklost, jo naredi bolj junaško in si pripiše skoraj kozmične in mitske dimenzije: "Še malo, še malo malo, pa bom lahko na vse skupaj pozabila. Zapomnila si bom edinole, da moram ustanoviti duhovno šolo, vse ostalo pa naj ostane v preteklosti kot del edine pomembne zgodbe. Vem, v mojem spominu bo tudi ta sčasoma mutirala, in edino pravilno, da bo. Namen, poslanstvo vsake zgodbe je, da te nekam pripelje. Brez zagona, ki te požene naprej,

nobena zgodba ni vredna, da jo ohranjaš, jo vzdržuješ kot na grobu posajeno cvetje.” Lapuh Maležič sicer govori o konkretnem potvarjanju osebne zgodovine, ki pa ga lahko kot model prenesemo na vsako junačenje in prekrojevanje preteklosti v imenu gradnje kulta osebnosti, na vse tisto, kar so včasih prinašale oddaje tipa *Še pomnite, tovariši?* in o čemer danes pišejo hrabri zmagovalci v vojni, ki v resnici to ni bila, iz vrst ljubiteljskih interpretov osamosvojitve.

Vija vaja ven se začne kot duhovni potopis. In konča kot opis vnovičnega začetka poti. Punca pristane v Indiji, ki je povsem drugačna od tiste, ki si jo je narisala doma, že smrad, kot da so ga spohala božanstva s pomnoženimi rokami, gneča in kaotično stanje na poti z letališča v center v motorizirani rikši jo postavijo na trdna tla, poleg tega v najhitrejšem možnem času izgubi vso prtljago, kar je pravzaprav namen vsake duhovne poti, samo da gre tam za druge vrste prtljago, ki jo ona zvesto nosi s sabo in ji kvečjemu še kaj dodaja. Njeno soočenje z indijsko stvarnostjo se zgodi kompulzivno in kot farsa; svet, ki ga šele spoznava, se ji zdi grozeč, agencija z napisom s flomastrom na kartonu, ki naj bi jo popeljala v bližino ljubljene dalajlame, pa nabor prevarantov in lopovov, zato se kmalu požene v beg, njim prepusti vse. Vendar – kot da so na delu višje sile! – se nekako znajde pri Babadžiju s prekrasnimi dreadingi in se v hipu, ko bi ji džotiši moral prebrati horoskop, odplazi stran in jo useka kača. To je ena od treh iniciacij, saj jo zdravijo z zvarki, od katerih se v transu ponečedi – kar se zdi v njenem razumevanju Indije kvečjemu adaptacija, tako znotraj kakor zunaj, le da ona potem iz tega naredi zgodbo o spopadu kozmičnih sil –, še prej ji je oče zavrnil finančno pomoč, ki bi na hitro nadomestila izgubljenost; tretja iniciacija pa se zgodi, ko na povratku domov proti letališču požre kepo hašiša – podobno kot protagonistka romana Andreja Blatnika *Tao ljubezni* – in jo lepo dvigne in je ne spusti niti novica o očetovi nenadni smrti po prihodu na domače letališče. Ustanovi bunker razsvetljenja, kjer ji grejo močno na živce, do roba joka in histeričnih izobčenj, vsi skeptiki in tisti, ki dvomijo o energetskem pretoku med gurujko in sabo ter oklevajo in kalkulirajo pri donacijah, ki bi ta pretok potrdile in utrdile – kot bi bilo razsvetljenje res mogoče meriti v denarjih in ne bi bil ideal razsipanje v stilu naj desnica ne ve, kaj dela levica. To je tista duhovna kreditna politika, ki lahko počí prenapihnjen balon, v tem je nadvse podobna nepremičninski.

Lapuh Maležič si punco, ki si nadene ime Vesta, dobro privošči; popisuje njene egomanične eskapade, ko se recimo spravi na kakšnega od dvomljivcev, vrhunec te duhovne kariere pa je dogodek, ko očeta njenega najzvestejšega učenca zadane kap in ga oživljajo doma. Neuspešno. Nakar gre punca v Indijo,

da bi spisala knjigo o svoji duhovni poti, tam pa jo pravi guru – ali pa vsaj igralsko bolj prepričljiv in z duhovno pičo bolj nahranjen donedavni (recimo) popravljalec koles – prizemlji. Z ribanjem tal, ki naj nadomesti pisanje o duhovnosti, med katerim ji sluga pljune pod krpo, češ da je zgrešila packo. Takrat, na novem začetku in čisto na dnu, se ji zazdi, da ga je nekje polomila.

Lapuh Maležič je duhovita. Pretirava pri vznesenostih, ki jih njena protagonistka razsipa na vse strani, pretirava, ko popisuje njene reakcije in še bolj ukoreninjene predsodke do njej tujega sveta, Indije, kjer je stanje na terenu včasih nemogoče uskladiti z našimi plemenitimi predstavami, ki smo si jih prisvojili z branjem izbranih poglavij iz duhovne literature. Vesta je seveda tudi v svojem bunkerju razsvetljenja, kakor humorno poimenuje tretji steber, zatočišče duhovne skupnosti, pravi tiran, ki se ne more sprijazniti z dejstvom, da je nekateri – dvomljivci in škodljivci, seveda – ne občudujejo brezrezervno. Kot je nekako tipično, da med satsangi Dereka – fanta, ki izpod Himalaje kupcem v Delhiju tihotapi drage kamne in se potem izkaže za impotentnega, mogoče tudi zaradi duhovne podprtosti z velikanskimi količinami hašiša – razglasi za nič manj kot Maitrejo, torej prihajajočega odrešenika. Vse ji pride prav in verjetno je eden bolje izmišljenih, čeprav morda malce ekstenzivno popisanih prizorov tisti, ko si domišlja, da lahko ustavi smrt: na smrt bolnega človeka, ki bi potreboval zdravniško oskrbo, ob akutnem napadu zdravijo doma, po psevdoduhovnih metodah, takrat se polno razbohoti Vestino veliko egovstvo. *Vija vaja ven* je namreč roman o čez vse nabreklem ego, ki se, podprt in naslonjen na slabo razumljeno in z vseh vetrov nabrkljano teorijo, oboroži z obrambnimi mehanizmi proti duhovnosti; duhoven ego je dvojno zvijačen, na poti mehčanja se prekuži z vsem, kar bi ga lahko ogrozilo in vrglo iz ravnovesja. Pomenljivo je tudi, da je sam naslov romana izštevanka, ki je pri Vesti uporabljena na več načinov, enkrat je to bežanje iz zaciklanosti samsare, drugič nam ponosno razlaga, da je imela dvome, recimo ob očetovi smrti, vendar jih je odpravila. Povožila. Takrat v obrambi pred emocijami in pred izgubo njena samopodoba prekrije vse, čeprav v imenu duhovnosti in kozmičnega ravnovesja in mojstrov z astrala in podobnega postane nekaj podobnega junakom iz romanov Ayn Rand – tam premikači, torej izpostavljeni posamezniki, na katerih temelji družbeni razvoj, svojo senco in dvome enostavno odrinejo in poteptajo, to je svet trumpovsko usmerjenih posameznikov, ki dosežejo vse, kar si zastavijo, vsaj po njihovem lastnem prepričanju; posledice so slej ko prej usodne zanje, še bolj pa za tiste, ki vanje verjamejo.

Vija vaja ven je jezikovno inovativen, pogosti so neologizmi tipa reže vrati (za vse tiste, ki naj bi jim stregli po življenju v indijskih predmestjih

in sicer), tudi poimenovanje nejasno migotave duhovne poti z vsemi napačnimi postajami ob poti je prepričljivo. Roman je duhovit komentar vsega tistega, kar se je k duhovnosti kot obetavni gospodarski veji prištulilo v zadnjem času, ko nas dvajsetletnice prepričujejo v obrazno jogo, naslednji dan pa že prodajajo zdravilni himalajski bitumen s stisnjenimi žužki, generacija njihovih babic pa medtem piska po teveju in lije solze ob javnih spovedih posameznikov, ki so ravno zmagali – v boju z boleznijo, smrtjo, ozko zamejeno spolno identiteto, že čim. Lapuh Maležič svoje delo spiše kot komedijo, torej z značajskimi karikaturami, z dobro izrabo duhovnega vokabularja brez ustreznega vpogleda in z radikalno zafrkancijo iz vsega, kar nam trg, ta veliki odločevalec o evoluciji, ponuja za premagovanje občutkov brezsmiselnosti in nepomembnosti lastnih življenj.

Sprehodi po knjižnem trgu

Diana Pungeršič

Irena Rozman: Western za L. S.

*Ljubljana: Sophia
(Zbirka Previharimo viharje), 2018.*

Foto: Amadeja Smrekar

V pesniških prvencih se pogosto srečujemo s tematizacijo porajanja (in končnega rojstva) pesnika oziroma pesnice, (neizogibno) soočanje z lastnim ustvarjalnim potencialom je gotovo eden bolj produktivnih načinov vstopanja v pesništvo. Prvenec Irene Rozman bi lahko uvrstili med take knjige; celo več, zdi se, da je poetično individuiranje njegovo čisto jedro. In kot gre pričakovati, je takšen (trans)formativni proces vse prej kot premočrten in enostaven, zato lahko v *Westrnu za L. S.* opazujemo krčevite spopade med t. i. (notranjimi) osamosvojitvenimi silami, ki želijo pesniškemu glasu izbojevati svobodo, in silami, ki to vstajo na različne načine zatirajo: “po letu dni raziskav uvajam izboljšave / postopkov. Zdaj včerajšnjo snov izbljuvam / v današnjo. Na ta način postopoma / povečujem doze, jih spet použijem in vse / procese beležim s trojnim zapisom”.

Knjiga beleži različne faze te okorne poti; denimo prihajanje k sebi, v ustvarjalno (življenjsko) srčiko: “dolgo je bil le občutek jajca. / glasovi so prihajali nekje od zunaj, / zabrisani in spremenjeni. / navznoter je preseval stavek, napisan / po obodu s tujo, tresočo roko”. Izrazite so tudi težnje po potujevanju, zatajevanju, potlačevanju lastnega glasu: “ha, ha, dekle, sem si rekla, pazi, kam te nosi, pusti besede / in njihovo magijo, rajši vzemi v roke svoj spispek, / kjer ti črno na belem piše *vstani, pojdi v službo, skuhaj*

kosilo, / delo je pri tleh in podobno.” Vendar nasproti temu stojijo tudi jasni trenutki osamosvajanja, diferenciacije od drugih glasov in uspešnih (subjektivih) prebojev, kajti “ne bi se smel sprijazniti s tem / da bo vsebina tvojega življenja / nazadnje obležala v zaprtem predalu / v nerazumljivem rokopisu / v sledeh, najdenih, ko je že vse končano /.../”.

Glede na prikazano konfliktnost, iz katere vznikajo pesmi – na eni strani fascinacija in na drugi hkratna bojazen pred lastnim izrekanjem oziroma izpostavitvijo, celo razgalitvijo –, se zdi poimenovanje zbirke kot *western* na mestu. Kajti ob branju res dobimo občutek, da spremljamo nekakšno kavbojko, žanrski film, v katerem so pravila jasna in vloge natančno razdeljene. Torej življenje kot igra? Enigmatični začetnici L. S., ki sprva napeljeta k površni sodbi, da gre pač še za eno precej prepoznavno in v tem primeru očitno poudarjeno lastnost pesniških začetkov, tj. posvečanje pesmi konkretnim posameznikom, se nekje na sredini knjige v naslovni pesmi razodeneta kot kratici za *lirski subjekt*. Naslov je s tem razvozlan, ne pa tudi sam lirski subjekt, ki ostaja izmuzljiv, gibek, plašen, tudi sramežljiv... Ali le mnogoličen? Nemara dober igralec? A pesem *učna ura o opažanju* docela nazorno razkriva motivacijo za takšen “kavbojski” pristop k subjektu, pesnjenju, morda tudi življenju: “strah pred tem, da bi se je karkoli / preveč oprijelo, jo preveč očitno in natančno / določilo ali celo dokončno opredelilo. / videti je, kot da bi hodila / – govorim seveda v prisposodobah – / po živem pesku, napol zakopana, napol izkopana, / nekaj je hodi na površini, nekaj pa je bo bržkone / za vedno potonilo. / oglejmo si sedaj v hitrih posnetkih njeno bojazen, / kako je zlahka izzvana v vsaki naključni opazki, / v vsakem nedolžnem opisu. Opazujmo to rezanje / v lastno podobo, v eno izmed možnih, kot v stara oblačila, / kot v preperele cunje, ki jih zakopava in na koncu zine: / to nisem več jaz, nikoli nisem bila.”

Nedoločljivost lirskega subjekta z levitvenimi sposobnostmi se jasno zariše že v uvodu zbirke, kjer beremo pesmi z različnimi izpovedovalci, ki jih na neki način dojemamo tudi kot mozaični (notranji) delček naslovnega L. S. Tu kot subjekti nastopijo Siringa, ki nagovarja Pana, Sneguljčica, delavec, vplivnež, mak, volkodlak, morje... In tu tudi beremo *pesem zlorabljenega pojma*, ki znova in z drugega konca potuje lirski subjekt, svari pred pastmi slehernega etiketiranja, žigosanja: “dali ste mi ime / in sedaj si ga kar naprej izposojate / čez moj obraz razpenjate drugačne obraze / v mojem imenu k njim / upate zahtevate beračite / nad mojo prekrito podobo / o moji izmišljeni podobi razmišljate / ko bi morali razmišljati o svoji lastni”.

Skozi zbirko se postopoma vendarle dokopljemo tudi do nekoliko bolj ustaljene podobe izpovedovalca – ki postane prepoznavno in samozavestno

ženski, tudi feminističen. Lahko mu (tudi posredno) nadenemo nekaj zasilnih ali delnih opredelitev: ženska, partnerica, sosedka, lastnica mačke, samska ženska, umetnica, emancipirana hči. Kot bi se do tedaj umaknjeni lirski subjekt sprostil in sprijaznil z dejstvom, da ni neviden: "poskušam postati element v svežem pejsažu – / osnoven kot zrak, mokra zemlja, / do kolen potopljeno drevo in most nad vodo, / a žareče sonce se je dotaknilo mojega tilnika / preveč otipljivo osebno, / kolona mravelj pa je pravkar razglasila pomlad / in po tradiciji vdrla čez vhodna vrata". Pesmi niso več skrivalnice, temveč nakažejo psihogram neke ženske, njene intimne, družinske – četudi se *Sneguljčica morda bliža lastni – tuji usodi*. Med takimi konkretnimi pesmimi gotovo izstopata pesmi *ti in ponavljanje filma*. Posrečeno (in zagotovo premišljeno) so v nasprotju z razvojem pesmi razvrščene avtoričine ilustracije, ki skoraj neopazno členijo zbirko na manjše enote, tj. pesmi s podobno gradnjo, sorodno tematiko, včasih tvorijo celo cikel. Le na prvi ilustraciji namreč lahko prepoznamo motiv obraza, vse naslednje so abstraktnejše, razpoloženske, kot da kažejo subjektive notranje pokrajine, obraz, ki se *vsakič znova raztrešči na drobcene koščke in vse relacije postanejo natrgane štrene*.

In to skrivnostnost, ustvarjeno z nenehnim preobražanjem in preizkuševanjem lirskega subjekta, podpira tudi ovitek – nikjer namreč ne bomo našli beležke o pesnici in tudi v spremni besedi Stanke Hrastelj o avtorici kaj dosti več od tega, da se je že udeleževala pesniških delavnic JSKD, ne bomo našli. Čeprav se Irena Rozman ni odločila za radikalno igro in predbralce stopa z lastnim imenom in priimkom (torej ne s psevdonimom), se vendarle zdi, da skuša tudi metabesedilni kontekst omejiti povezavo med avtorico in lirskim subjektom, ga ohranjati kot "rahlo nedorečeno bitje". Predvsem pa omenjena redukcija deluje v prid tekstocentričnosti.

Metafora v naraciji kot temeljni *modus vivendi* te poezije, še posebej pogosto v obliki poosebitve, nekatere pesmi naredi nekoliko naivne ali vsaj otroške, še posebno izrazito v sklepni pesmi *adijo* ali v pesmi štosi o strahu, *napadalec*, pa tudi denimo v *slabi pesmi*, ki svojo šibkost avtoironično izpostavi kar v naslovu. Izposodimo si jo lahko kot primer sicer bolj posrečenega poosebitvenega pristopa – ta je učinkovitejši, kadar reducira vzvišenost, ukinja razčustvovanost ali ne nazadnje dela pesmi hudomušne, a ne otroške.

V zbirko je vključenih tudi nekaj drugače grajenih, predvsem narativnih pesmi, ki po eni strani demonstrirajo iščoče pesniško pero (čeprav o kakšnem posebnem eksperimentu ne moremo govoriti), hkrati pa kažejo tudi njegovo razgledanost (referenčno se izrecno pojavijo le sicer povedna

imena prozaistov – Kafka, Bernhard, Borges) in veččnost pri pesemski gradnji, ustvarjanju vzdušja, zaobjetu trenutka in podajanju uvida. Ob vseh avtorefleksivnih, avtopoetskih, manifestativnih ali celo metapesmih tako v zbirki najdemo tudi pesmi, ki bi jih po eni strani lahko opredelili kot družbenoangažirane (*pesem vplivnega človeka*) in po drugi kot docela intimne, celo ljubezenske (*vsake tri kvatre*).

Čeprav se v *Westernu za L. S.* znajdejo precej raznolike pesmi, zbirka deluje premišljeno in skladno, ob žariščni temi, ki je torej hrabrenje, medenje, zorenje, vznikanje in ponikanje pesniškega glasu ter poosebitvi kot temeljnem pesniškem postopku je nemara še najbolj razpršeno samo občutje knjige, ki ga bržčas še najnatančneje (po naključju?) povzame kar ime knjižne zbirke, v kateri je prvenec izšel – *Previharimo viharje*. In če to nenehno bivanjsko prekopicavanje in domala obsesivno preizpraševanje pesniškega akta sprejmemo kot domisljico, duhovito igro, celo nekakšno meditacijo, jogo smeha, kot nam denimo sugerira *navodilo*, ena boljših pesmi zbirke, *Western za L. S.* zlahka prepoznamo kot presenetljivo suveren in obetaven prvenec.

**Mlada
Sodobnost**

Gaja Kos

Milan Petek - Levokov: Lov za templjarskim zakladom.

Ilustriral Igor Šinkovec.

*Ljubljana: Mladinska knjiga (Knjižnica
Sinjega galeba 345), 2018.*

Tako naslov kot dinamična naslovnica (divja vožnja s kolesi po klancu navzdol sredi hribovite pokrajine) knjige Milana Petka - Levokova takoj napeljeta na misel, da je pred nami pustolovski roman. Gre za žanr, za katerega bi pričakovali priljubljenost med mladimi bralci, kljub temu pa se z njim ne srečujemo prav pogosto oziroma v večjih količinah, zato je vsak (uspeh) poskus toliko bolj dobrodošel. Prvi vtis je pravilen, po knjigi namreč (predvsem) biciklira trojica Marko, Blaž in Nika ter išče templjarski zaklad, kar so neutrudno, a neuspešno počeli že mnogi pred njimi, zato ni povsem jasno, ali gre za legendo ali je na vsem skupaj navsezadnje tudi kaj resnice. No, pravzaprav moram trojico popraviti v četverico, saj jih zvesto spremlja – atipičen – hišni ljubljencek, Nikina vrana Pika, ki ji je v dogajanju večkrat odmerjena pomembna vloga.

Na prvo malce problematično zastavljeno “mesto” v romanu naletimo prav ob izboru junakov; Blaž je dvakrat mlajši od drugih dveh, torej od svojega brata in prijateljice, kar pomeni, da bi v resnici zelo težko sledil fizičnim aktivnostim starejših dveh (že to je presenetljivo, da sta dva najstnika

pripravljena s seboj ves čas vlačiti tako rekoč vrtčevskega otroka), prav tako je manj verjetno, da bi mu starši pustili klatiti se naokoli včasih tudi čisto samemu. Če bi avtor junaka predstavil kot vsaj nekoliko starejšega, bi bilo v nekaterih pogledih torej tudi dogajanje bolj verjetno ali vsaj lažje predstavljivo. Poleg tega je začetek romana dramaturško nekoliko neposrečen, česar mu v nadaljevanju ne moremo več očitati; ko že vse izvemo o napovedi kar enomesečnega počitniškega obiska družinskih prijateljev, Nike in njene mame, pri Markovih, se še enkrat retrospektivno vrnemo do družinskega sestanka, na katerem se razkrije ta novica, kar ni nič drugega kot neposrečeno podvajanje informacij. Samo izhodišče dogajanja je sicer že poznano (morje odpade in videti je, da se glavnemu literarnemu liku obetajo najbolj dolgočasne počitnice pod soncem, ampak ...), kar pa ne zmoti, saj je poklapani Marko, obsojen na klatenje po domači okolici, zabavno opisan kot mulc, ki si že na začetku počitnic zaželi časovni stroj, s katerim bi se prestavil v september in v šolo. To pa je vsekakor izvirno, kajne?

Sicer sem začela z navajanjem manj posrečenih mest, a naj takoj povem, da je v splošnem roman spretno zastavljen in da nedvomno bralca tudi vleče tako, kot se za pustolovke spodobi. Vendarle pa bi že z minimalnimi spremembami nekaj elementov in detajlov roman postal še boljši. Dialogi zvenijo mestoma nekoliko neživo, ampak tega le ni toliko, da bi bilo zares moteče. Zmotijo pa nekateri (napačni) detajli, na primer pri opisih Nikinega plezanja – kaj naj bi bil plezalni kombinezon in koliko športnih plezalcev pleza z rokavicami? Nekaj je tudi nelogičnosti in neprepričljivosti; zlatarne, iz katere izgine templjarski zlatnik, lastnik med svojo, pa čeprav kratko, odsotnostjo ne zaklene? Razumem, da gre za manjši kraj, v kakršnih se, kot se rado reče, ne zaklepa hišnih vrat, ampak zlatarna je le zlatarna in čez poletje se suka naokoli tudi nekaj neznancev turistov ... Otroci se na primer tudi zbiranja podatkov o Ivanovih vodnjakih (sledenje zakladu jih namreč pripelje do pred mnogimi leti skrivnostno izginulega domačina, ki je kopal vodnjake) lotijo bolj nepraktično, kot bi jim pripisali na podlagi tega, kar smo o njih že izvedeli, ampak recimo, da smo jih precenili in spregledamo nekaj odvečnih strani na ta račun. Pač pa trčimo ob zelo nenavaden moment v romanu ob vpeljavi lika Henrika. Če je njegov črni terenec vpeljan spretno in v dogajanje vnese nekaj skrivnostnosti in napetosti, saj so otroci prepričani, da jih zasleduje, pa tega nikakor ne moremo trditi za lik njegovega lastnika/voznika. Gre za tujca, ki ga zlatar opiše kot moškega, malo mlajšega od trideset let. Kmalu postane jasno, da je prav z njim povezan primer izginotja kremšnit, ki ga na lastno pest preiskuje šestletni Blaž, nikakor pa ni jasno, zakaj neznanega odraslega moškega

slaščičarka imenuje Blažev prijatelj. Srečanje dveh ljubiteljev kremšnit, torej Blaža in poliglotskega tujca, ki zna tudi slovensko, se res konča pri Blaževih doma, kjer pa bralca spet preseneti komentar obeh mam: “‘Oh, otroci spoznavajo nove prijatelje,’ sta rekli, ‘kako lepo!’” Ne bi okoliščine druženja treh otrok z odraslim neznancem terjale vsaj kakšnega vprašanja? Očitno se to zastavlja zgolj meni, kajti v nadaljevanju se mamama ne zdi popolnoma nič nenavadno tudi to, da neznani tujec preživlja prosti čas z njunimi otroki in jih prevaža naokoli, dodano je celo nekakšno pojasnilo: “Anice in Marjane potepanje otrok po ravnici ni skrbelo, zraven je bil vendar Henrik, odrasel človek, pameten in zrel. Zaupali sta mu.” Na podlagi česa? Morda bi tu zadostovalo le nekaj pojasnjevalnih stavkov, tako, kot je izpeljano, se namreč ta del bere kot precej težko verjeten, sploh v časih, ko so starši do svojih otrok kvečjemu preveč zaščitniški. In še ena nejasnost – zakaj o Henriku še večkrat kot o odraslem moškem govorijo kot o fantu iz njihove družine? Na še eno vprašljivo mesto naletimo ob razpletu, kjer pustolovka dobi kriminalne primesi; ko otroci po napetem prebijanju skozi rov in boju s konkurenčnim lovcom na zaklad obtičijo na hribu, s katerega zanje ni izhoda, pisatelj natančno opisuje nevihto, hkrati pa v takšnih vremenskih okoliščinah steče reševalna akcija s helikopterjem, kar spet ni najbolj verjetno.

Ne glede na omenjene pomanjkljivosti, ki so večinoma vendarle vezane predvsem na detajle, roman *Lov za templjarskim zakladom* odlikujejo dobra dinamika, napetost, izvirni pomagač v obliki vrane, simpatična finta z zakladom, ki ga iščejo Markovi prijatelji na morju in se za razliko od Markovega pravega zaklada izkaže le za reklamno potegavščino, prepričljivi opisi narave in raziskovanj. Dobili smo torej slovensko izvirno pustolovko, ki ji v splošnem dobro uspe, njen avtor pa kaže, da je iz knjige v knjigo boljši. Seveda ne smem pozabiti na ilustratorski doprinos Igorja Šinkovca, ki je poleg ustrezno dinamične naslovnice ustvaril manjše ilustracije in nekaj enostranskih za posamezna poglavja, pa tudi vinjete nad naslovi poglavij, ki so zasnovane tako, da se ob njih lahko pozabavamo z ugibanjem vsebine poglavij, ter za vezna lista, ki s panoramskim pogledom na dogajališče poskrbita za lažjo prostorsko predstavo.

Roman je bil kot edina pustolovka med bolj problemsko zastavljenimi deli nominiran za nagrado modra ptica 2016; takrat so mu ob boku stali Neli Kodrič Filipič s *Povej mi po resnici*, Suzana Tratnik z delom *Tombola ali življenje!* in Miha Mazzini z romanom *Zvezde vabijo* – slednji je nagrado tudi dobil. Bi bil do nje bolj upravičen *Lov za templjarskim zakladom*? Ne. Ga je vredno priporočiti v branje pustolovščin željni mulariji? Vsekakor.

Mlada Sodobnost

Ivana Zajc

Feri Lainšček: Moje najljubše pesmi o živalih.

Ilustrirala: Nana Homovec.

Dob: MIŠ, 2019.

Lainščkovo pero je vsestransko, saj avtor piše romane, kratko prozo, mladinsko književnost, pa tudi radijske in lutkovne igre, filmske scenarije ter besedila za glasbo. Liki v njegovi literaturi pogosto prihajajo s socialnega roba in tudi subjekti v pesmih njegove nove pesniške zbirke za otroke *Moje najljubše pesmi o živalih* pripadajo obrobju. Pesmi v treh kiticah govorijo o živalih, ki jih najdemo v domačem okolju – denimo o muci, zajčku, ovci, štoklji – in so v odnosu do sveta ljudi potisnjene v podrejen položaj. Živali so rdeča nit in subjekt v večini pesmi, vmes pa se pojavlja tudi neimenovani človeški subjekt, ki o njih govori s svojega vidika. O samozadostnem živalskem svetu spregovorijo ilustracije Nane Homovec; te na bralca vplivajo z močnimi barvami, ki preplavijo celotne strani, in v ospredje postavijo živalske like. Vizualne podobe subjektov vsake od pesmi odlikuje učinkovita karakterizacija, saj imajo lastne osebnosti in niso le “znak” za določeno vrsto živali.

Branje poezije je za otroke nedvomno pomembno, saj s pomočjo poezije krepijo občutek za ritem in rimo, širijo svoj besedni zaklad, zmožnost domišljijских predstav ter kreativnega odziva na besedilo, poleg tega pa

razširjajo obzorja pričakovanj glede možnosti pesniških oblik in kombinacij besed. Metka Kordigel Aberšek v svoji v knjigi o didaktiki mladinske književnosti izpostavi, da je ena od sestavin recepcijske zmožnosti otrok, ki jo razvija ta didaktika, zmožnost zaznavanja razpoloženja. To je zmožnost, ki se za razliko, denimo, od zmožnosti zaznavanja značaja književnih oseb ali zmožnosti zaznavanja in razumevanja perspektiv, izrazito razvija z branjem poezije. Ker kognitivna literarna veda odkriva, da se na branje književnosti avtomatizirano odzivamo z iskanjem in oblikovanjem zgodb – kar je vzorec razumevanja sveta –, je nujno zavedanje, da pripoved ni v fokusu vseh literarnih vrst, zvrsti in žanrov. Književnosti namreč ni mogoče postaviti zgolj v kalup pripovedi, literatura *ni enako* zgodba, kar pogosto velja posebej za poezijo. Seveda ima tudi poezija pripovedno funkcijo, vendar ta načeloma ni v ospredju. Tudi pesmi v Lainščkovi novi zbirki predstavljajo prej stanja, trenutke, sanjarije ali drobne pripetljaje kot jasno razvite zgodbe, s čimer otroke spodbujajo k temu, da zaznavajo razpoloženja, čustva in hotenja živali, pa tudi estetsko funkcijo jezika, ki je izraziteje poudarjena.

Nekaj pesmi prikazuje prizore, ki so izrazito idilični in zelo estetizirani – primer je opis pava: “Dvigni svojo pavjo krono / in široko rep razpri. / Naj iz tvojega obličja / tisoč modrih zre oči.” Pesem se konča z idealiziranjem trenutka: “Duša polna je lepote, / se življenja veseli.” To skupino besedil je treba po mojem mnenju brati na ozadju drugih pesmi, saj ta zbirka kot celota deluje še posebno zanimivo. Domet teh izrazito idiličnih pesmi o živalih se poglobi, ko jih vzporejamo z drugimi besedili. Ta izrišejo sicer precej umirjen živalski svet, ki pa ni brez svojih bojov, kar se mi zdi ključna vsebinska poteza, ki slikanici doda zelo pomembno dimenzijo in dvigne njeno kvaliteto. Tako knjiga kot celota izstopi iz območja prikazovanja neproblematičnega, ljubkega, prijetnega in lepega življenja živali ter naravo tematizira tudi z drugačnih vidikov, ki se pokažejo v tematsko raznovrstnih pesmih.

Pesem *Tri račke* posreduje pogovor v mlaki, med katerim se rački zmrdujeta nad vodo, polno odplak, in nevarnostmi, ki se lahko pripetijo zunaj v naravi. Pesem *Puran* tematizira že kar šovinističnega purana, ki okolico nadleguje z razkazovanjem svoje moči, a ne za dolgo: “Kaj se, dedec, napihuješ?” / se ga pura ne boji. / ‘Mar si se tako razjezil, / ali pa te kaj boli?’” Tako mala pura užene purana, ki se zatem le še kuja. Nekatere pesmi tematizirajo samosvoje osebnosti živali, ki se nikakor ne sramujejo, da so drugačne, ampak sledijo svoji poti. Pegatke si denimo rade pravijo vice in skupaj vreščijo, imajo pa še več izstopajočih lastnosti. Kuža uživa

med nagajivim potepanjem in dela luže, muca pusti hrano ter sinka – ki bo gotovo kakšno ušpičil – in se gre romantiko s sosedovim črnim mačkom. V pesmi *Konjiček sanja* si konjiček predstavlja, da brez preprek teka po travniku – pesem upesni predvsem željo po svobodi, s tem pa subtilno tematizira živali, ki so vselej zaprte v hlevih ali ogradah. Isto temo najdemo v pesmi *O pujsih*, ki gre korak dlje, saj je ena redkih, v kateri govori človeški subjekt. Ta se jezi, ker so pujsi ušli iz ograde in pojedli vso repo: “Zdaj tolsti in siti / se valjajo v blatu, / nam kažejo riti.” Tako se v zbirki izpostavi tudi hierarhičen odnos med človekom in živalmi, ki se bodisi temu upirajo bodisi so resignirane kakor krava, ki iz hleva ne uide, vendar opozarja, da ji je tam dolgčas. Če krava človeku ponuja mleko in vleko, mu ovca ponuja volno, a človeška bitja hkrati prosi, da pri življenju ohranijo njo in njene mladičke.

Zbirka pesmi subtilno zgradi povezovalni most med ljudmi in živalmi. V zbirki se torej izrišeta dva svetova: svet živali je idiličen, vitalen, pa tudi zabaven in problematičen, svet ljudi pa v zbirko vstopi le posredno, z alienativnim postopkom, ko živali človeško vrsto prosijo, naj se do njih obnaša lepše, ter ko se ljudje jezijo na pobegle štirinožce. Edino v pesmi *Golob pismonoša* beremo “človeški” zapis, ki o živalih govori s pozitivnim tonom: golob družini prinese naključno razglednico s sporočilom o pomladi. To je drobna hvalnica sodelovanju med ljudmi in živalmi, ki živijo v istem okolju ter se med seboj (lahko) podpirajo. Živali, ki jih prikazujejo pesmi, živijo svoje življenje, imajo svoje cilje in zamisli, so drugačne od ljudi, a se jim nočejo popolnoma prilagoditi – človeško pleme jih pri iskanju svobode tudi ovira.

Živali, ki so v otroški književnosti pogosto zgolj v funkciji ponazorila za različne “nauke” (najočitneje denimo v basnih), imajo tu svoje življenje, svojo pot, lasten smisel. Za ljudi se v resnici ne brigajo dosti, za nekaj lastne avtonomnosti pa. Za kakovostno otroško poezijo je ključno, da njena funkcija v prvi vrsti ni vzgojna. Kot v enem svojih člankov poudari Igor Saksida, je poezija, ki mladino neposredno “vzgaja” tako, da posreduje “instantne nauke”, velika redukcija možnosti poezije. Zbirka *Moje najljubše pesmi o živalih* presega za umetnost omejujoče zahteve po vzgojnosti in namesto tega odzvanja skrivnosti ter težave živalskega življenja, pa tudi življenja vseh bitij v skupnem ekosistemu.